

De Takkeling

Jaargang 15 (2007), nummer 2

Werkgroep Roofvogels Nederland

M/ko

Werkgroep Roofvogels Nederland

De Takkeling is een uitgave van de stichting Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN). De WRN is een landelijke werkgroep die de belangen behartigt van de Nederlandse roofvogels. Naast activiteiten als het geven van voorlichting en het stimuleren van maatregelen voor een efficiënte roofvogelbescherming, voert de WRN gestandaardiseerd onderzoek uit naar de ecologie van de in ons land voorkomende soorten.

Bestuur

Voorzitter: Hanneke Sevink
Penningmeester: Sake de Vlas (info@werkgroeproofvogels.nl)
Secretaris: Harry de Rooij
Leden: Annet Knol, Rob van Swieten, Willie Spieker
Redactie: Rob Bijlsma
Drukwerk: !Pet, Hoogeveen

(Redactie)adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse, rob.bijlsma@planet.nl
Ledenadministratie: Sake de Vlas, Heiakkers 3, 9463 TN Eext (email: zie hierboven)
Opzegging lidmaatschap: vóór 1 december bij Sake de Vlas (info@werkgroeproofvogels.nl)
Telefoon (Hanneke Sevink): 035-5421019
Email: info@werkgroeproofvogels.nl
Website: <http://www.werkgroeproofvogels.nl>
Winkel (Roel Zijlstra): email: rhz@wanadoo.nl (zie website voor prijzen)

U kunt onze activiteiten steunen door lid te worden van de WRN. U ontvangt dan drie maal per jaar de Takkeling (februari, juni en oktober). De minimale jaarlijkse bijdrage is Euro 12,-; meer is welkom.

U kunt lid worden door uw bijdrage over te maken op postgiro 76284 t.n.v. Werkgroep Roofvogels Nederland te Eext, o.v.v. "nieuw lid".

Foreign subscription is Euro 15,- per year (3 issues) to be paid in cash (please send to: Sake de Vlas, Heiakkers 3, 9463 TN Eext, The Netherlands).

Tekening omslag door Ulco Glimmerveen (mannelijke Grauwe Kiekendief), www.ulco-art.nl

ISSN 1380 - 3735

De Takkeling

Jaargang 15 (2007), nummer 2

Werkgroep Roofvogels Nederland

Een feestelijke Buizerd, door Mark ten Bouwhuijs.

Voorwoord

Hanneke Sevink

De Landelijke Dag begin maart in Meppel was als vanouds succesvol en drukbezocht. We hebben met z'n allen kunnen genieten van boeiende verhalen over o.a. Blauwe en Bruine Kiekendieven en van prachtige filmopnames van Steen- en Zearenden. Een inspirerende start van een nieuw seizoen.

Ieder jaar is het weer spannend wat dat nieuwe broedseizoen zal brengen. Dit jaar waren de verwachtingen bij menigeen hoog gespannen vanwege de zachte winter en het warme voorjaar. Ook de muizenstand leek goed. Zou dat alles een extra vroeg legbegin kunnen betekenen? Inmiddels zitten we midden in het ringseizoen en horen we uit het veld wisselende geluiden over legbegin en broedsucces. De één meldt vroege Buizerds met veel jongen, de ander ziet een grote spreiding van het legbegin en ook grote variatie in legsel- en broedselgrootte. Torenvalken en Kerkuilen lijken het goed te doen, Haviken gemiddeld.

Interessant is een ontwikkeling door Stef van Rijn gemeld over het legbegin van de Sperwers. Tot nu toe was er bij deze rovers geen sprake van een vervroeging van legbegin, ook al begonnen veel zangvogels, wier jongen de belangrijkste voedselbron vormen voor de sperwervrouwen, de afgelopen jaren wel eerder met broeden. Stef meldt dat dit jaar in zijn populatie de helft van de sperwervrouwen hun eerste ei ongeveer een week vroeger heeft gelegd dan in andere jaren. Toch blijft zelfs dan de vraag of deze vervroeging voldoende zal zijn om te zorgen dat de latere jongenfase gelijk valt met een piek in het voedselaanbod. We wachten het af. Wat in ieder geval zeker is, is dat we in een razend interessante periode zitten om onderzoek te doen.

Op 24 mei jongstleden beleefde Nederland een primeur: voor het eerst werd er in ons land een jonge Zearend geringd. Frank de Roder had de eer het jong te mogen wegen en meten en twee ringen om te leggen, één van het Vogeltrekstation en een kleurring. Uit DNA-analyse van een veertje is inmiddels opgemaakt dat het jong van het vrouwelijk geslacht is. Naast de belangrijke biometrische informatie die door de metingen over dit jong is verkregen, krijgen we door de makkelijk afleesbare kleurring de kans om deze dame op haar levenspad te volgen.

Het is al ruim vijf jaar geleden dat Roel Zijlstra aanbod om voor een korte tijd de zorg voor de WRN-winkel op zich te nemen. Die 'korte tijd' is uitgelopen tot meer dan vijf jaar. In die periode is hij met de winkel door het land getrokken en heeft met de stand op menige 'vogeldag' gestaan en enthousiast WRN-artikelen aan de man gebracht. Momenteel is Roel druk met het opzetten van een eigen bedrijf en heeft hij besloten te stoppen met de winkel. Roel, hartstikke bedankt voor al je inzet en werk!

We hopen je nog vaak tegen te komen, zowel in het veld als in Meppel. Annet Knol neemt het stokje van Roel over. Zij is meteen aan de slag gegaan met het ontwikkelen van nieuwe artikelen, waaronder een T-shirt en een boekenlegger. Wij heten Annet van harte welkom in de WRN-gelederen.

In deze Takkeling weer veel interessante ervaringen uit het veld. Iedere nestbezoeker kent het wel: je hebt al je metingen verricht, laat het nest keurig achter en gaat op weg naar het volgende nest. Dan voel je onder je kleding een vreselijk gekriebel, een insect dat zich niet gemakkelijk laat pakken: de luisvlieg! Johan Bos heeft deze friemelbeestjes eens nader onder de loep genomen door systematisch notities te maken bij welke roofvogelsoorten hij ze wanneer aantroef. Zijn artikel laat zien dat het de moeite waard is van alles wat je tegenkomt tijdens je nestbezoek studie te maken en het roept op zijn beurt weer interessante vragen op voor verder onderzoek.

Af en toe komen ringers bij een nestbezoek een dwergei tegen. Je vraagt je dan af of er leven zit in zo'n ei en of er een jonkie uit zou kunnen kruipen. Bernd Riedstra en Cor Dijkstra zagen tot hun verbazing in een torenvalkenkast een legsel dat geheel uit dwergeieren bestond. Een dwerglegsel is een zeldzaamheid. Over de inhoud van de niet uitgekomen mini-eitjes kunt u lezen in hun artikel. En verder in deze Takkeling een keur aan andere roofvogelbevindingen, vanuit de tuin tot oostelijk op de Krim, gebaseerd op onderzoek of anekdotische waarnemingen. In alle gevallen: opgetekend door mensen die roofvogels met een bewonderend oog aanschouwen en zich verrijkt weten ze van dichtbij of op een onverwacht moment te kunnen bekijken.

Doordat tegenwoordig de meeste mensen een digitale camera hebben, krijgen we geregeld de prachtigste platen doorgestuurd. Blijven doen! We maken er graag gebruik van. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat we geen tekeningen meer willen hebben voor De Takkeling, integendeel, graag zelfs (zie de frontispece op pagina 98).

Veel leesplezier en een mooie vogelrijke zomer toegewenst.

Tot de volgende Takkeling

Was dit domheid van een jager of opzet?

Theo van de Mortel

Op 26 mei 2006 ging ik van huis met de gedachte om vandaag enkele torenvalkenkasten te controleren om te zien in welk stadium de broedsels zich bevonden. In een kast die ik had geplaatst in een rij eiken langs een zandweg in een open cultuur landschap, bevond zich een jong van 1-2 dagen oud, een jong dat een poging ondernam om uit het ei te komen en eieren die nog moesten uitkomen. Ik had de camera bij de hand en nam een unieke foto, de geboorte van een jonge Torenvalk.

Foto 1. Broedsel van Torenvalk, met uitkomend ei. 26 mei 2006 (Theo van de Mortel). *Kestrel clutch, with hatching egg, 26 May 2006.*

Tien dagen daarna, op 5 juni, reed ik toevallig over dit zandweggetje en zag plotseling een dode vogel op de weg liggen. Het bleek een volwassen vrouwtje Torenvalk te zijn, op ongeveer 30 meter van de kast. Nadat ik eerst een foto van de dode Torenvalk had genomen liep ik in de richting van de kast liep en zag tot mijn stomme verbazing dat er precies onder de boom waarin de kast zich bevond een camouflagenet was opgesteld. Kennelijk was hier iemand bezig geweest om op duiven te schieten, want het perceel grenzend aan de houtwal met torenvalkenkast was begroeid met doperwtten. Maar

waarom uitgerekend onder de boom waarin zich de torenvalkenkast bevond? (Er waren nog een tiental andere bomen aanwezig.) Al met al het zat het mij niet lekker, dus de ladder opgehaald en de kast gecontroleerd. En wat ik al vermoedde: de kast was leeg op een ei na. Ook geen spoor van de oudervogels.

Foto 2. Het camouflagenet van een jager naast het torenvalkennest, 5 juni 2006 (Theo van de Mortel). *Shooting site of hunters next to a Kestrel nest, 5 June 2006.*

Of deze mislukking met de aanwezigheid van de jager onder het nest te maken heeft, weet ik niet. Zeker is wel dat de aanwezigheid van het camouflagenet, en mogelijk op enigerlei moment van een jager, niet zal hebben bijgedragen tot adequate bebroeding van het broedsel. Mogelijk heeft het torenvalkenvrouwtje heftig gealarmeerd, is ze - met haar jongen - het slachtoffer van predatie geworden. Aan het scenario dat het vrouwtje is geschoten, durf ik niet eens te denken. In ieder geval is de plaatsing van het net op die locatie een ondoordachte daad, die gemakkelijk voorkomen had kunnen worden.

Foto 2. Het dode torenvalkenvrouwtje, 5 juni 2006 (Theo van de Mortel). *The dead female Kestrel, 5 June 2006.*

Adres: A. Kuypersstraat 4, 5712 CK Someren (t.mortel2@chello.nl)

Roofvogelhouderij

Jo van Santen

Afgelopen periode werd ik er erop geattendeerd dat Vogelbescherming Vlaanderen een handtekeningenactie voerde tegen roofvogeldemonstraties. Zie:

<http://www.vogelbescherming.be/index.php?option=content&task=view&id=399>

VB Vlaanderen stelt in hun begeleidende verklaring onder meer het volgende:

“Het is al langer dan vandaag geweten dat roofvogelhorsten in de natuur worden leeggeroofd om aan de grote vraag van pseudo-valkeniers en andere ‘roofvogelliefhebbers’ te kunnen voldoen. Ook nestkasten – onder meer van kerkuilen en torenvalken – worden hoe langer hoe meer geplunderd.”

Na de petitie te hebben getekend heb ik Vogelbescherming Nederland om commentaar gevraagd. Hieronder het antwoord van de persvoorlichter:

“Vogelbescherming Nederland is niet blij met de huidige ontwikkeling van roofvogel- en uilenshows, roofvogelkwekerijen en de manier waarop het houden van roofvogels en uilen gestimuleerd wordt. Roofvogels en uilen zijn geen huisdieren. Ook al zou het in alle gevallen om roofvogels en uilen gaan die in gevangenschap gefokt zijn, maar de feiten wijzen anders uit, dan nog gaat er een negatieve werking van uit. Vogels worden uit nesten gehaald en illegaal verhandeld ten behoeve van de houderij. Mensen die nooit zouden bedenken een roofvogels of uil als huisdier te gaan nemen worden daartoe nu wel gestimuleerd. Dit staat nog los van het welzijnsaspect, de wijze waarop roofvogels en uilen op ondeskundige wijze gehouden worden. In een uitzending van Editie NL op RTL 4 op 4 oktober 2006 hebben we een reactie in deze stijl gegeven. Momenteel zijn we bij Vogelbescherming bezig met een onderzoek naar vangst en handel van vogels (ook roofvogels en uilen). Daarbij krijgt ook het aspect shows en kwekers nadrukkelijk aandacht. De komende tijd zullen wij dus meer naar buiten treden over dit onderwerp. Verder bestuderen we de mogelijkheden om deze verwerpelijke praktijken structureel en effectief tegen te gaan. Het thema van het Vogelfestival 2006 in augustus jl. (Roofvogels in Nederland) sloot daar ook al op aan. Overigens zijn wij in nauw overleg hierover met de WRN en andere organisaties.”

Hopelijk hebben de acties van Vogelbescherming resultaat, maar we moeten er wel rekening mee houden dat dit een lang verhaal wordt. De huidige regelgeving ten aanzien van het houden van Europese cultuurvogels is te fraudegevoelig. Zolang dat niet verbeterd wordt, blijft het “pappen en nathouden”! Helaas wordt de wetgeving op dit punt voor een belangrijk deel op Europees niveau bepaald.

Ondertussen heeft Vogelbescherming Vlaanderen ook in Nederland aandacht gekregen voor hun campagne. Op zondag 29 oktober 2006 werd er in de uitzending van Vroege Vogels aandacht besteed aan het fenomeen roofvogeldemonstraties. In een item van 20 minuten werd een verslag van een demonstratie uitgezonden en werd toelichting gegeven door WRN-voorzitter Hanneke Sevink en Jan Rodts van Vogelbescherming Vlaanderen.

Naar aanleiding van deze uitzending heeft Vroege Vogels een pol gehouden waarin het publiek zijn mening kon geven op de vraag: Vindt u ook dat roofvogeldemonstraties moeten worden afgeschaft?

Het resultaat van de pol was:

- Ja, het is dierenmishandeling – 37 %
- Alleen als het om een niet-professionele valkeniers gaat – 51%
- Nee, het brengt de natuur dichterbij – 12%

Ook bij politie komt meer aandacht voor het probleem. De vereniging “Politie, Dieren- en Milieubescherming” heeft in samenwerking met onder andere Vogelbescherming en WRN een thema brochure “Vogelbescherming en Handhaving” uitgebracht en een themadag georganiseerd (Apeldoorn, 4 oktober 2006).

In onze regio lijkt het probleem van roofvogelvervolgning ook wat meer aandacht te krijgen. De specialist voor handhaving van de “groene” wetgeving van het Politiecorps Deurne-Asten-Someren heeft bovengenoemde themadag gevolgd en in vervolg daarop overleg gepleegd over nadere samenwerking tussen de politie, AID en enkele roofvogelbeschermers in de regio.

Het zijn allemaal kleine stappen, maar hopelijk helpen ze wel om het fenomeen roofvogelvervolgning effectiever te bestrijden! Met dank aan mijn mede-WRN'ers voor hun bijdrage.

Adres: Merelstraat 2, 5711 CJ Someren, jo.van.santen@chello.nl

Slaapplaatsen van Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* in de Haarlemmermeer, nazomer 2006

Fred Cottaar

Najaar 2006, tijdens avondlijke telactiviteiten in de Haarlemmermeer, werd de aandacht getrokken door acht Bruine Kiekendieven die op een geogoste akker vlak bij elkaar zaten, en dit vlak voor zonsondergang. Enkele dagen later was het wederom raak, maar nu in de omgeving van Rijsenhout, alwaar vijf Bruine Kiekendieven werden aangetroffen. Eén en ander duidde dus op het gebruik van slaapplaatsen op akkers in de Haarlemmermeer.

Raadpleging van literatuur (Blekendaal 1970, de Nobel 1987, Geelhoed *et al.* 1998) gaf geen aanwijzingen dat er slaapplaatsen van Bruine Kiekendieven in Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer bekend waren of überhaupt voor deze regio's beschreven waren. Reden om deze slaapplaatsen nog een aantal malen te bezoeken en de bevindingen vast te leggen.

Terreinbeschrijving

Eén van de slaapplaatsen bevond ten zuidwesten van Badhoevedorp, tussen de Tweeduizend Elweg, Hoofdweg, Schipholweg en Sloterweg (coördinaten 112-483 en 112-482). Op de betreffende akkers was ten tijde van de eerste waarneming (28 augustus) het graan al geogost. Op de nog niet geogoste akkers werden bieten verbouwd. Het was één van deze bietenakkers die de Bruine Kiekendieven als slaapplaats hadden uitgekozen.

De andere slaapplaats lag tussen Rijsenhout en Nieuw Vennep, aan de westkant van de A4, op de hoek van de Rijnlander- en Bennebroekerweg (Amersfoortcoördinaat 107-476). De Bruine Kiekendieven sliepen hier in een spruitkoolperceel. Alhoewel ook naast de spruitkoolpercelen geogoste akkers aanwezig waren, werd hier geen gebruik van gemaakt.

Werkwijze

Op beide slaapplaatsen werd driemaal geteld. Na de laatste tellingen (13 en 16 september) waren de aantallen zo laag dat met tellen is gestopt (ook door tijdgebrek van de teller). De zes tellingen begonnen minimaal één uur voor zonsondergang, op één telling na (drie kwartier voor zonsondergang). Inkomende vogels werden per periode van 5 minuten genoteerd en, als dat duidelijk was, werd tevens de aanvliegrichting genoteerd.

Resultaten

Slaapplaats Badhoevedorp

Deze slaapplaats werd op 28 augustus ontdekt door de waarneming van acht exemplaren die vlak voor zonsondergang op een geogste graanakker zaten. Deze akker bevond zich naast een bietenakker, alwaar de Bruine Kiekendieven tijdens latere tellingen invielen. De eerste telling vond plaats op 31 augustus. Tijdens deze telling werden in totaal elf Bruine Kiekendieven waargenomen. Een aantal vogels landde direct in het bietenperceel. Andere vogels landden eerst op de geogste graanakker, waardoor een soort voorverzamelplaats ontstond. Later verdwenen de vogels één voor één in de bietenakker, alwaar ze niet ver van elkaar invielen. De tweede telling werd gehouden op 7 september, toen negen vogels werden geteld. Een Buizerd 'peste' alle kiekendieven vlak voor zonsondergang op, maar al vrij snel vielen alle vogels weer in. De laatste telling werd gedaan op 16 september. Op deze datum werden nog maar twee vogels aangetroffen.

Van de vogels waarvan een vliegrichting werd bepaald, kwamen de meeste uit een oostelijke richting aangevlogen (tien van de dertien). Zeer waarschijnlijk waren die van buiten de Haarlemmermeer afkomstig.

Slaapplaats Rijsenhout - Nieuw Venne

Op 3 september werden tijdens een slaapplaattelling van Grauwe Ganzen aan de oostkant van de A4 vijf 'strak' doorvliegende Bruine Kiekendieven waargenomen. Waar deze precies zaten, kon die avond niet worden vastgesteld, maar op 4 september werd gepost aan de westkant van de A4. Het schouwspel herhaalde zich en de kiekendieven vielen niet ver van het waarnemingspunt van 3 september in een spruitkoolperceel in. De meeste landde op de stronken en lieten zich later, tegen het donker worden, tussen de spruitkool zakken. Opvallend deze avond was dat zich in een naastgelegen spruitkoolperceel een slaapplaats van Gele Kwikstarten bevond. Een derde telling vond plaats op 13 september. Er werd toen maar één vogel aangetroffen. Op één vogel na kwamen alle andere vogels op deze slaapplaats uit het noordoosten, waarschijnlijk afkomstig van buiten de Haarlemmermeer.

Tijdens de aanvang van de tellingen waren er nog geen Bruine Kiekendieven op de slaapplaats aanwezig. Aankomst van alle 34 invallende Bruine Kiekendieven vond plaats voor zonsondergang, waarvan 29 in het uur voor zonsondergang. De overige vijf kwamen aan in het kwartier voor het uur voor zonsondergang. Na zonsondergang werd geen aankomst meer waargenomen. De vogels kwamen allemaal solitair aangevlogen. Sommige vlogen voor het invallen nog jagend over een aantal akkers.

Van de in totaal 34 Bruine Kiekendieven waren 22 eerste kalenderjaars vogels en twaalf adulte of tweede kalenderjaars, waarbij tijdens de telling van 31 augustus de meeste adulte/2kj vogels werden gezien (zes). Deze vogels waren de telling erna niet meer aanwezig, waarschijnlijk als gevolg van wegtrek tijdens deze periode naar zuidelijkere oorden (Linnartz 2002).

Discussie

Bruine Kiekendieven zijn in Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer regelmatig aan te treffen. Er zijn verschillende paren die jaarlijks op de bekende plekken in de regio tot broeden komen. In de Haarlemmermeer zelf is het broeden echter tot nu toe onduidelijk en nog niet bevestigd. Wel wordt gebroed in de aan de Haarlemmermeer grenzende rietpercelen (eigen waarnemingen). Er worden in de broedtijd geregeld meerdere foeragerende Bruine Kiekendieven gezien, die zelfs in groepsverband lijken te jagen (Erik Wokke). Ook in het najaar worden geregeld exemplaren aangetroffen (Cottaar 1993). Slaapplaatsen waren tot dusver voor Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer niet bekend. Wel was al eens een slaappleaats beschreven van Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* in de Houtrakpolder (Marcus 1989). De vondst van twee slaappleaatsen van Bruine Kiekendieven in het najaar van 2006 was dan ook niet onverwacht, maar wel verrassend. Aangezien beide slaappleaatsen pas eind augustus – begin september werden ontdekt, was het onbekend wanneer precies de slaappleaatsen in bezit waren genomen en hoe de aantalsontwikkeling was. In ieder geval werden nu maximaal elf en zes Bruine Kiekendieven op de slaappleaatsen aangetroffen. Nog verrassender was het dat de Bruine Kiekendieven in een bietenveld en een spruitkoolperceel overnachtten. Nu kunnen Bruine Kiekendieven in veel soorten vegetatie slapen, van rietvelden (Clarke *et al.* 1993, Oliver 2005) tot cultuurgewassen als koolzaad, mosterdzaad, maïs en granen (Bavoux *et al.* 1997) en - tijdens de trek - in bomen (Sammut 2005, Panuccio & Agostini 2006) en op de grond in woestijnen (Clarke 1997). Het in Nederland in cultuurgewassen slapen komt vermoedelijk niet veel voor, al is hiervan wel een waarneming die betrekking heeft op Blauwe Kiekendieven (Ottens 1999).

Dankwoord

Rob Bijlsma wordt bedankt voor het doorgeven van literatuur over terreinkeuzes van slapende Bruine Kiekendieven en het doornemen van een eerste versie.

Summary

Cottaar F. 2007. Marsh Harrier *Circus aeruginosus* roosts in farmland, Haarlemmermeer late summer 2006. De Takkeling 15: 106-109.

In late August 2006 two roosts of Marsh Harriers were located in farmland in polder Haarlemmermeer in the western Netherlands. Both roosts were checked three times till 13 and 16 September respectively, when numbers had dwindled to almost zero. The roosts were detected by coincidence, one in a field with Brussels sprout, another in sugar beets. As Marsh Harriers do not breed in polder Haarlemmermeer, the birds must have originated from areas in the vicinity. Usually, the birds arrived individually in the hour before sunset. Out of 34 Marsh Harriers, 22 were in first-year plumage, the remaining birds in adult or second calendar-year plumage. Adults were mostly seen during the August counts, but during later counts juveniles predominated. In The Netherlands, roosting of Marsh Harriers in

farmland apparently has not been described before, although it has been noted in Hen Harriers *Circus cyaneus*.

Literatuur

- Bavoux V., Burneleau G. & Picard M. 1997. Le gîte nocturne du Busard des roseaux *Circus a. aeruginosus*. Modalités de fréquentation en Charente-Maritime (France). *Alauda* 65: 321-336.
- Blekendaal P.H. 1970. De vogels van de Haarlemmermeerpolder. Avifaunistisch Overzicht over de jaren 1966 t/m 1969. Rapport.
- Clarke R. 1997. Desert-roosting by harriers. *British Birds* 90: 286-287.
- Clarke R., Bourgonje A. & Castelijns H. 1993. Food niches of sympatric Marsh Harriers *Circus aeruginosus* and Hen Harriers *C. cyaneus* on the Dutch coast in winter. *Ibis* 135: 424-431.
- Cottaar F. 1993. Wintervoorkomen van roofvogels in het zuidoostelijk deel van de Haarlemmermeer. *Fitis* 29:154-158.
- Geelhoed S., Groot H., Huijssteeden E. van, Leeuwen G. van & Nobel P. de (red.) 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Linnartz L. 2002. Bruine Kiekendief (*Circus aeruginosus*). Pp. 97-98 in LWVT/SOVON 2002. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co, Haarlem.
- Marcus P.J., 1989. Een slaappleaats van Blauwe Kiekendieven in de nazomer in de Houtrakpolder. *De Gierzwaluw* 27: 12-13.
- Nobel P. de. 1987. Kiekendieven in Zuid-Kennemerland in 1986. *Fitis* 23:117-124.
- Ottens H.J., 1999. Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* foerageren en slapen in percelen ongedorste gerst in Drenthe. *De Takkeling* 7: 198-205.
- Oliver P.J. 2005. Roosting behaviour and wintering of Eurasian Marsh Harriers *Circus aeruginosus* in south-east England. *Ardea* 93: 137-140.
- Panuccio M. & Agostini A. 2006. Comments on the roosting behaviour of Marsh Harriers during migration. *British Birds* 99: 365-371.
- Sammut M. 2005. Marsh Harriers roosting in trees. *British Birds* 98: 314-316.

Adres: Lutulistraat 42, 2037 CB Haarlem, fred.cottaar@tiscali.nl

Slaaplaatstellingen van Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* op Schouwen-Duiveland

Rinus van 't Hof

Slaapplaatsen van Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* worden al sinds 2000 geteld bij de Slikken van Bommenede-Zonnemaire en De Maire-Oosterland. Overdag worden kiekendieven ook boven hun jachtgebied bekeken. Bij dit veldonderzoek lag de nadruk op biotoopkeus, prooikeus, leeftijd en geslacht, ringen, en dode en gewonde exemplaren. Op deze wijze wil ik een algemeen beeld opbouwen van het leven van deze weinig algemene roofvogel in ons deltalend.

Veldwerk

De tellingen vonden plaats in november tot en met maart, en starten om *c.* 15.30 uur tot het donker wordt. De determinatie van de vogels gebeurde met telescoop en verrekijker, vanaf een positie in de buurt van de slaapplek. Er werd veel aandacht besteed aan leeftijden en geslachten.

Overdag werden Blauwe Kiekendieven opgespoord aan de hand van hun trage vleugelslag en zweefhouding laag over geaccidenteerd terrein. Als ze een prooi waarnemen, verandert de vlucht in een bliksemsnelle manoeuvre en een korte achtervolging, bedoeld ter verrassing van de prooi. Tegelijkertijd werd bij het veldwerk gelet op overwinterende Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus*.

De prooikeus werd bekeken aan de hand van 102 prooiresten gevonden in het veld, 42 succesvolle jachtvluchten en analyses van 127 braakballen gevonden op de slaapplaatsen.

Biotoopkeus

Geregeld werden Blauwe Kiekendieven boven de Schouwse duinen en heide- en karrevelden gezien. Vaker echter zaten ze in de polders. Daar prefereerden ze de riet- en ruigtevegetaties in de omgeving van drassige weilanden (eenderde van alle waarnemingen), en in mindere mate groenbemeste akkers, graan- en maïsstoppel en akkers waarop aardappelen of bieten hadden gestaan. Ook zag ik ze vaak boven kwelders, schorren en natuurstroken langs sloten en dijken of boven brede bermen. Jagend werden ze ook gezien boven percelen wintergraan, maar zelden boven monocultures grasland vanwege de schaarste van muizen in deze floristisch sterk verarmde gebieden.

Voedsel

Op basis van zichtwaarnemingen van prooivangsten, prooiresten en analyses van braakballen kom ik op 381 prooien uit (Tabel 1). Veldmuizen zijn in aantallen uitgedrukt een belangrijke prooi, gevolgd door spitmuizen en kleine zangvogels.

In biomassa (gewicht) zijn vooral veldmuizen, piepers (vermoedelijk vooral Graspieper *Anthus pratensis*) en spreeuwen een voedselbron van formaat.

Tabel 1. Voedselkeus van Blauwe Kiekendieven op Schouwen-Duiveland in de winters van 2000-06. *Prey choice of Hen Harriers on Schouwen-Duiveland in the winters of 2000-06, based on plucks, pellets and observations of prey captures.*

Soort <i>Species</i>	Aantal <i>Number</i>	Aandeel % <i>Proportion %</i>	Biomassa % <i>Biomass %</i>
Veldmuis <i>Microtus arvalis</i>	120	31.5	29.7
Noordse woelmuis <i>Microtus oediacnemus</i>	10	2.6	2.5
Woelrat <i>Arvicola terrestris</i>	1	0.3	
Bospitsmuis <i>Sorex araneus</i>	97	25.5	6.7
Bruine rat <i>Rattus norvegicus</i>	4	1.0	7.4
Wezel <i>Mustela nivalis</i>	5	1.3	4.4
Graspieper <i>Anthus pratensis</i>	46	12.1	14.7
Oeverpieper <i>A. littoralis</i>	2	0.5	
Veldleeuwerik <i>Alauda arvensis</i>	20	5.3	8.5
Mus/vink <i>Passer/Fringilla</i>	53	13.9	7.9
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	23	6.0	18.2

Slaapplaatsen

Zodra de zonnestrallen minder worden, verlaten de Blauwe Kiekendieven hun jachtgebieden en vliegen ze naar hun slaaplocatie, waar ze over de rietvegetatie cirkelen en met elkaar bakkeleien. Ze landen plotseling tussen de rietstengels waar ze overnachten. Zodra de ochtendnevel boven de sloten hangt, verlaten de Blauwe Kiekendieven de rietvelden weer, om prooi te gaan zoeken in de kille polders.

Op de slaapplaatsen is onderscheid gemaakt naar adulte en juveniele (eerstejaars) mannen en vrouwen. Omdat de lichtomstandigheden vaak te wensen overlaten, is het niet eenvoudig volwassen vrouwen van juvenielen te onderscheiden, en zelfs niet om juveniele mannen en dito vrouwen uit elkaar te houden.

Op de slaapplaatsen waren vrouwen in de meerderheid (ongeveer evenveel adulte als juveniele), terwijl in alle jaren de mannen duidelijk minder goed waren vertegenwoordigd (vooral adulte).

Tabel 2. Aantallen (naar geslacht en leeftijd) van Blauwe Kiekendieven op de slaappleatsen bij de Slikken van Bommenede en De Maïre in de winters van 2000/01 tot en met 2005/06. In de aangegeven tijdvakken (Nov-Dec en Jan-Mar) werd telkens één telling gehouden, soms in januari-maart een tweede (meestal maart). *Number, age and sex of Hen Harriers visiting two roost sites in the winters of 2000/01-2005/06 on Schouwen, southwestern Netherlands. In November-December and January-March a single count was made, sometimes a second in March.*

Gebied Site		Slikken van Bommenede				De Maïre			
Geslacht Sex		Man	Male	Vrouw	Female	Man	Male	Vrouw	Female
Leeftijd Age		Juv	Ad	Juv	Ad	Juv	Ad	Juv	Ad
2000	Nov-Dec	0	1	1	3	0	1	0	3
2001	Jan-Mar	1	1	1	3	0	1	2	1
2001	Nov-Dec	0	1	3	3	0	2	2	3
2002	Jan-Mar	1	1	3	4	1	2	2	4
2002	Nov-Dec	0	1	2	3	1	1	2	2
2003	Jan-Mar	0	2	2	3	1	1	2	2
2003	Nov-Dec	0	1	2	2	0	1	1	1
2004	Jan-Mar	1	1	2	3	0	1	2	2
2004	Nov-Dec	0	2	3	2	0	1	2	2
2005	Jan-Mar	0	3	3	3	1	1	2	2
2005	Nov-Dec	0	1	0	3	0	1	1	2
2006	Jan-Mar	1	1	2	4	0	1	1	3

Summary

van 't Hof R. 2007. Roost counts of Hen Harriers *Circus cyaneus* on Schouwen-Duiveland. De Takkeling 15: 110-113.

Wintering Hen Harriers in the southwestern Netherlands were mainly seen hunting near wet grassland fringed with rough herbage, and over saltmarshes. Monocultures of grassland were largely avoided. Food was studied by means of pellet analysis (found at roosts), prey remains found in the hunting areas and prey identified during successful hunting flights. Voles (*Microtus arvalis* and *M. oediconemus*), shrews (*Sorex araneus*) and passerines (mostly *Anthus pratensis*, *Alauda arvensis*, finches and sparrows, and *Sturnus vulgaris*) dominated the diet (Table 1).

On the roosts, female Hen Harriers were more numerous than males in the winters of 2000/01 through 2005/06, with a slight preponderance of adult birds. Males were scarce, and the majority was in adult plumage (Table 2).

Literatuur

- Janse G. 1985. Landelijke telling Blauwe Kiekendieven. *Zêêlieven* 1(9): 54.
- Janse G. 1986. Landelijke telling slaapplaatsen Blauwe Kiekendieven. *Zêêlieven* 2(1): 17.
- Bijlsma R.G. 2005. Herkenning van roofvogels in het veld. Werkgroep Roofvogels Nederland, Wapse.
- Bijlsma R.G. 2006. Trends en broedsucces van roofvogels in Nederland in 2005. *De Takkeling* 14: 6-53.
- Génsbøl B. 2005. Roofvogels van Europa, Noord-Afrika en Midden-Oosten. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- van 't Hof R. 2006. Slaapplaatsstellingen van de Blauwe Kiekendief op Schouwen-Duiveland. *Sterna* 51(1).

Adres: Esdoornstraat 15, 4306 AG Nieuwerkerk (mvthofwrn@zeelandnet.nl)

Blauwe Kiekendief, volwassen vrouwtje boven broedplaats op Terschelling, zomer 2005 (Peter de Boer). *Adult female Hen Harrier at breeding site on the island of Terschelling, summer 2005.*

Ruim vijf weken een Slangenarend *Circaetus gallicus* in de duinen van Meyendel

Arno Izaaks

Meyendel is een *c.* 2000 ha groot duingebied tussen Scheveningen en Wassenaar. Hier heb ik in 2006 van 3 augustus tot en met 11 september, samen met enkele vrienden, het wel en wee van een Slangenarend gevolgd. Het kerngebied binnen de actieradius van de arend bevond zich in de Kijfhoek-Bierlap en in de Meeuwenhoek en omgeving. Hier maakte hij gebruik van verschillende vaste zitplaatsen, onder meer in meidoorn en berk. Ook was de vogel er veelvuldig biddend, jagend, zwevend en rondvliegend aan te treffen.

De eerste waarneming stamt van 22 juli, toen de vogel in het aangrenzende duingebied Berkheide tussen Wassenaar en Katwijk opdook. Gezien de heldergele iris, de vrijwel witte onderzijde, witte kop en dito hals gaat het hier vermoedelijk om een vogel ouder dan tweede kalenderjaars en jonger dan 4-5de kalenderjaars (Génsbøl 2005, Mebs & Schmidt 2006). Al hebben we aan de poten van deze vogel geen ring kunnen ontwaren, toch is de overeenkomst met de Slangenarend van Someren frappant (van de Mortel 2006).

Veel waarnemingen in Meyendel zijn gedaan vanaf een hoge heuvel met uitzicht over zo'n beetje het hele gebied. Bij elkaar zag ik de arend ongeveer twintig keer, enkele keren zelfs gedurende meerdere uren achtereen en soms van dichtbij. 's Morgens vroeg zat hij vaak op zijn vaste uitkijk (meidoorn) om vandaar op te stijgen zodra het opwarmde. Hij ging dan op de wind hangen, ook wel bidden genoemd. Bij het ontwaren van een mogelijke prooi zakte hij, als een parachute, in etappes naar de grond. De vogel jaagde alleen boven de open duingebieden en valleien; de aangrenzende bospartijen werden gemeden. Elke keer was het jaagpatroon hetzelfde. Vaak bleef hij na een landing een tijdje op de grond zitten. We weten daarom ook niet of hij een (al dan niet kleine) prooi aan het verorberen was. Een bevriende vogelaar vertelde dat hij de arend in de vroege ochtend met een konijn in zijn poten heeft zien zitten. Helaas landde de arend met prooi buiten beeld, zodat de afloop niet te volgen was. Wel zag hij duidelijk het tegenstribbelende konijn in de poten van de arend. Misschien betrof het een konijn met myxomatose; die kwamen daar helaas nog wel eens voor. Ook is de Slangenarend enkele keren met een kleine prooi gezien, mogelijk een zandhagedis die daar regelmatig worden gezien en zich graag opwarmen op het door de zon gestoofde zand. Juist waar zandhagedissen voorkwamen, zat ook de arend vaak aan de grond.

In de lucht vonden veelvuldig interacties plaats tussen Slangenarend en zo ongeveer alle andere plaatselijk voorkomende roofvogels. Zowel Buizerd, Sperwer, Torenvalk,

Boomvalk als Wespendif werden duikend op de arend gezien, of omgekeerd. Ook het achter elkaar aanjagen was een vaak terugkerend fenomeen. Dit alles leverde natuurlijk prachtige tafereelen op. Alleen tussen de plaatselijke Haviken en de arend werden gek genoeg geen schermutselingen gezien.

De Slangenarend in volle vlucht, Meyendel, 4 september 2006 (George Pieterse & Renee de Kleijn). *Short-toed Eagle at Meyendel, 4 September 2006.*

Bij mijn weten is de Slangenarend op 11 september voor het laatst in Meyendel gezien, op een van zijn vaste zitposten (een berk); rond de boom lagen ook wat donsveertjes, misschien afkomstig van de arend. De allerlaatste waarneming stamt van 12 september (Santpoort-Noord, www.waarneming.nl).

Ik wil Guido Aijkens en Pim van Oijen bedanken voor het doorgeven van een aantal bijzondere waarnemingen van de arend. George Pieterse en Renee de Kleijn stelden een foto ter beschikking. Op de site van Guido Aijkens (www.roofvogels.come2me.nl) staan een aantal schitterende foto's van de Slangenarend (en van Wespendifven, waaronder een vlinderend mannetje), waarop ook het ruistadium is af te lezen. Op 3 augustus had de vogel symmetrisch in ieder geval handpen 1-3 vernieuwd, en was handpen 4 voor tweederde aangegroeid. De overige handpennen waren oud en gehavend (vooral de buitenste vijf). Ook in de dekveren werd fors geruid.

Summary

Izaaks A. 2007. More than five-week long presence of Short-toed Eagle *Circaetus gallicus* in the dunes of Meyendel. De Takkeling 15: 114-116.

Between 3 August and 11 September 2006, an immature Short-Toed Eagle resided in the dunes of Meyendel between Scheveningen and Wassenaar (Photo 1). Most hunting flights occurred in open dune valleys, where presumably Sand Lizzards *Lacerta agilis* were preyed upon. Once the bird was observed carrying a still struggling Rabbit *Oryctolagus cuniculus* (myxomatosis rampant in the region). Forested parts of the area were largely avoided.

The Short-toed Eagle had frequent agonistic interactions with local breeding birds, and vice versa, i.e. Buzzard *Buteo buteo*, Honey-buzzard *Pernis apivorus*, Sparrowhawk *Accipiter nisus*, Kestrel *Falco tinnunculus* and Hobby *F. subbuteo*; surprisingly, no such interactions were recorded with Goshawks *A. gentilis*.

By August 3rd, the bird had synchronously renewed the three innermost primaries, the fourth was still growing (for pictures of moult in this bird, see also www.roofvogels.come2me.nl).

Although the bird closely resembled a rehabilitated Short-toed Eagle that had been released earlier in 2006 (17 June) in the southern Netherlands, a ring was not detected and the Meyendel-bird is therefore thought to have been a different individual.

Literatuur

Génsbøl B. 2005. Veldgids roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Mebs T. & Schmidt D. 2006. Roofvogels van Europa, Noord-Afrika en Voor-Azië. Biologie, Kenmerken, Populaties. Tirion, Baarn.

Mortel T. van de 2006. Voor het eerst een Slangenarend *Circaetus gallicus* geringd in Nederland. De Takkeling 14: 232-235.

Adres: Trompstraat 228, 2518 BR Den Haag, arnoizaaks@casema.nl

Hoe een Sperwer *Accipiter nisus* een Houtduif *Columba palumbus* ving

Bernadette Dautzenberg

Ik zat in een kamer met vitrage voor de ramen, waardoor ik van buitenaf niet te zien was, en hoorde een geweldige klap. Het was 29 maart, rond 14.00 uur. Ik rende naar het raam en zag een vogel (naar later bleek een Sperwer) in gevecht met een grote duif. De duif lag onder de Sperwer en probeerde los te komen, maar was volgens mij te surf door de klap tegen de ramen. In hoog tempo pikte de Sperwer de rug van de duif kaal (mijn tuin heeft nog weken onder de veertjes gelegen), en pikt er vervolgens een gat in. Daarna begon zij de inhoud van de rug op te eten.

Juveniel vrouwtje Sperwer bezig met het plukken van de Houtduif. Beek, 29 maart 2006 (Bernadette Dautzenberg). *Juvenile female Sparrowhawk plucking at Woodpigeon.*

Het heeft me zeker 10 minuten gekost om heel langzaam de kamer uit te schuiven, een gangetje door waar zij me kon zien, toen via de keuken, waar ze me ook kon zien, naar de kamer om mijn fototoestel te pakken. Gelukkig had de Sperwer het zo druk met pikken, steeds een paar seconden en dan kijken, dat ik in de paar seconden van het pikken steeds een klein stukje kon doorschuiven. Ik heb een heleboel foto's gemaakt (zie bijgaand).

Na 20 minuten hield ik op met me schuil houden. De Sperwer zag me bewegen en wilde met haar prooi wegvliegen, maar de duif was veel te zwaar dus het lukte haar niet hem op te tillen, wel om hem te verslepen. Na nog een tijdje ben ik de tuin ingelopen en vloog zij weg zonder haar buit. Volgens mij was de duif groter dan de Sperwer. Ik heb het karkas later in de vuilnisbak gegooid, en het was echt een grote Houtduif.

Overigens woon ik pal in het centrum van de gemeente Beek. Het is een ouder gedeelte met veel grote bomen.

Het sperwervrouwkje op de - inmiddels dode - houtduif, Beek, 29 maart 2006. (Bernadette Dautzenberg). *Juvenile female Sparrowhawk and woodpigeon.*

Summary

Dautzenberg B. 2007. How a Sparrowhawk *Accipiter nisus* captured a Woodpigeon *Columba palumbus*. De Takkeling 15: 117-119.

A stunned Woodpigeon, after having collided with a window, was partly plucked and eaten by a juvenile female Sparrowhawk. Whether the hawk actually had chased the pigeon, was not witnessed.

Adres: Heirstraat 13, 6191 JR Beek.

Naschrift Rob Bijlsma

Jaap van Netten attendeerde mij op een nagenoeg identiek geval (gepubliceerd in de universiteitskrant van de Rijksuniversiteit Groningen, maart 2007): “Medewerkers van het Laboratorium voor Plantenfysiologie horen regelmatig alarmgeroep van vogels, gevolgd door een knal tegen de ramen. Wat is er aan de hand? De groenzone rond het Biologisch Centrum behoort tot het jachtterrein van Sperwers. As de roofvogels een houtduif of merel zien die zich te goed doet aan de bessen van de klimop, jagen ze hem op tot hij zich te pletter vliegt tegen het gebouw.”

Of, zoals in de universiteitskrant wordt gesuggereerd, werkelijk sprake was van opjagen en zich laten doodvliegen van houtduiven en merels, is niet duidelijk. Het lijkt een verleidelijke gedachte, maar met zoveel glas rondom kan toeval niet worden uitgesloten.

Wie bekijkt wie? Het sperwervrouwtje blijft alert tijdens het plukken. Beek, 29 maart 2006 (Bernadette Dautzenberg). *Sparrowhawk on the alert.*

Bodembroedende Buizerd *Buteo buteo* in de polder Mastenbroek

Jan van Dijk

Voor zover mij bekend is dit de eerste maal dat in Overijssel een Buizerd *Buteo buteo* een nest op de grond maakte, in plaats van in een boom of op een hoogspanningsmast. Op 7 mei 2006 werd het nest ontdekt, er lagen twee eieren in.

Harm Meuleman, agrariër en eigenaar van het perceel, trof tijdens het uitrijden van vaste mest (ze zijn er nog!) een nest aan op een slootwal met daarin twee voor hem vreemde eieren. De eieren waren te klein voor een Knobbelzwaan en hadden niet de kleur van de eieren van een Wilde Eend. Toen hij de volgende dag weer ging kijken vloog een Buizerd bij het nest weg. Die middag zijn we samen gaan kijken en inderdaad, er broedde een Buizerd op twee eieren!

Tweelegsel van Buizerd in grondnest, Polder Mastenbroek, 8 mei 2006 (Jan van Dijk).
Completed clutch of Buzzard in ground nest, Polder Mastenbroek, 8 mei 2006.

Een lichte buizerdvrouw vloog op van het nest en op een nabij gelegen hoogspanningsmast zat een donker mannetje. Het nest lag op de typische plek waar je een zwaan zou kunnen verwachten; op een iets hogere oever op de hoek van twee sloten. Naast het nest lagen enkele oude weidepaaltjes en een stuk biels en rond het nest was gedeeltelijk een begroeiing van brandnetels en gras. Het nest was tegen de

biels aan gebouwd. Als nestmateriaal was afgestorven oevergewas gebruikt en er waren nauwelijks houtachtige materialen in verwerkt.

Op 17 mei werd het nest weer bezocht en 1 ei bleek uitgekomen. Het jong had de ogen nauwelijks open en was hooguit een dag oud. Het tweede ei was warm en nog niet aangepikt. Beide ouders alarmeerden maar na het verlaten van het gebied ging het vrouwtje direct naar het nest. Bij het volgende bezoek op 22 mei waren er 2 jongen. Op of bij het nest werden geen prooiresten aangetroffen. De tweede helft van mei kenmerkte zich dit jaar door lage temperaturen en veel regen. De nestcontroles werden zorgvuldig getimed om geen verstoring te veroorzaken tijdens of vlak voor een regenbui. Helaas bleek tijdens een controle op 27 mei dat het nest leeg was. Geen sporen van de jonge Buizerds, het nest was onbeschadigd en er waren ook geen resten van prooien.

Net uitgekomen jong met nog niet uitgekomen ei van Buizerd in grondnest in Polder Mastenbroek, 17 mei 2006 (Jan van Dijk). *Just hatched Buzzard chick and still unhatched egg in ground nest in Polder Mastenbroek, 17 May 2006.*

Vermoedelijk is het natte en koude weer de jongen fataal geworden. Een grondnest voert minder snel water af en als er gevoerd moet worden staat de oude vogel naast de jongen die dan uiteraard het nodige water mee krijgen. Hoewel het weer de meest voor de hand liggende oorzaak lijkt, valt predatie door bijvoorbeeld een hond of een vos niet uit te sluiten.

Toch vreemd dat dit buizerdpaar er voor koos om een nest op de grond te maken. Binnen 200 meter van het nest stonden twee hoogspanningsmasten die op andere plaatsen in de polder wel degelijk voor nestbouw worden gebruikt. Op 500 meter

afstand was een bosje met redelijk hoge elzen die ook geschikt leken om een nest in te maken.

Overzicht van de nestplek in het landschap van Polder Mastenbroek; het nest lag in de hoek van het weiland (Jan van Dijk). *Overview of the nest site as situated in Polder Mastenbroek; the nest was made in the corner of the field.*

Ik heb vier Nederlandse verslagen kunnen vinden van eerdere broedgevallen op de grond. In 1999 was er een broedgeval bij Hommerts in Friesland. Het buizerdpaar wist hier 1 jong groot te krijgen (van der Sluis 1999). In 2000 bouwden Buizerds een nest op de grond bij Aldeboarn, alweer in Friesland. Hier werden drie eieren gelegd. Dit broedsel mislukte omdat de oude vogels het nest in de steek lieten tijdens het broeden (Roosma, Kleefstra & van der Heide 2000). In 2003 werd een nest gebouwd op een bruggetje in de Noordpolder te Veld (Eemnes, Utrecht). De drie eieren werden hier gepredeerd door een bunzing *Mustela putorius* (Jonkers & Roodhart 2003). In 2005 trof Jan Roodhart een grondnest aan op dezelfde plaats in de polder bij Eemnes als in 2003 (Bijlsma 2006); ook dit nest leverde uiteindelijk geen uitvliegende jongen op. Kennelijk is broeden op de grond een gevaarlijke exercitie, die zelden goed afloopt.

Met dank aan Harm Meuleman, een oplettende agrariër met verstand van zaken! Een eerdere versie van dit artikel verscheen in Zwols Natuur Tijdschrift 13(4): 12-13, 2006.

Summary

Dijk J. van 2007. Ground nest of Common Buzzard *Buteo buteo* in Polder Mastenbroek. De Takkeling 15: 120-123.

Polder Mastenbroek is a grassland polder north of the town of Zwolle in the central Netherlands. On 7 May 2006 a local farmer discovered a nest on the ground in the corner of a meadow, next to a water-filled ditch. The nest contained two incubated eggs. One egg had hatched on 17 May, and two chicks were recorded on 22 May. However, a visit on 27 May revealed that the chicks had disappeared without a trace. It is thought that adverse weather conditions had caused the chicks to die; late May was characterized by downpours and low temperatures. A ground nest is easily waterlogged, and remains wet during a much longer period than a tree nest.

Within 200 m of the nest two electricity pylons were available, but were ignored as nesting site. In other parts of Polder Mastenbroek, Buzzards have been recorded nesting in electricity pylons. Furthermore, some 500 m away a small woodlot also offered nesting sites without being used. Why this pair built a nest on the ground, remains a mystery.

Previous ground nests of Buzzards in The Netherlands were reported in 1999 at Hommerts (province of Friesland), in 2000 at Aldeboarn (Friesland), and in 2003 and 2005 near Eemnes (Utrecht). All these sites were – as in the present case – situated in grassland dominated by dairy farming, and were typified by a scarcity (but not absence) of alternative sites. Except once, all nests failed to fledge chicks.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 2006. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2005. De Takkeling 14: 6-53 (zie pagina 26).
- Roosma J., Kleefstra R. & van der Heide Y. 2000. Mislukt grondbroedsel van Buizerd *Buteo buteo* bij Aldeboarn (Friesland). De Takkeling 8: 125-127
- Sluis J. van der 1999. Vreemde broedplaatsen van roofvogels: grondbroedsel van Buizerd *Buteo buteo* en vijzelnest van Torenvalk *Falco tinnunculus*. De Takkeling 7: 209-211
- Jonkers D.A. & Roodhart J. 2003. Grondbroedsel van Buizerd *Buteo buteo* op bruggetje. De Takkeling 11: 234-236.

Adres: Mgr. Nolenstraat 19, 8014 AS Zwolle, jwhvdijk@wxs.nl

Het voorkomen van luisvliegen op nestjongen van boom-broedende roofvogels in Saarland

Johan Bos

Luisvliegen zijn bloedzuigende parasieten die vaak vogels als gastheer uitzoeken, en ook jonge roofvogels zijn geregeld de pisang. In vergelijking tot de welbekende huisvlieg heeft de vogelluisvlieg een afgeplat lichaam, aangepast voor het leven in een verenkleeft, en een wat onberekenbare vlucht – echt goed vliegen kan een luisvlieg niet. Als ringer (welke ringer kent ze niet?) merk je de aanwezigheid van luisvliegen vaak pas als je een nestjong in de hand neemt. Het zijn hardnekkige en irritante beestjes die vaak in je haar gaan zitten of (worst case scenario) in de mouw van je trui kruipen.

Er zijn relatief weinig onderzoeken naar de verhouding tussen roofvogelpulli en luisvliegen, en volgens de entomologist Peus (in Schmidt 1995) is dit de reden: „*Ornithologen beschäftigen sich selten mit Insekten und Entomologen klettern nur ungern auf Bäume*“. Hier zit wel wat in, en dat is jammer, want het is eigenlijk nog verre van duidelijk in hoeverre luisvliegen hun gastheren beïnvloeden. Er wordt wel geopperd dat luisvliegen ziektes kunnen overdragen (zie bijvoorbeeld Newton 1986, Müller 1997), maar het kan ook best zijn dat luisvliegen een gunstige uitwerking op hun gastheer hebben, doordat ze misschien immuunprocessen in de gastheer bevorderen (zie nogmaals Müller 1997, die dit suggereert). Kortom, het zou behoorlijk interessant zijn hier wat meer over te weten.

Gedurende mijn roofvogelonderzoek in Saarland (Duitsland) ben ik regelmatig luisvliegen op nestjonge roofvogels tegengekomen. Ik nam voor systematisch gegevens over de aanwezigheid van luisvliegen te verzamelen. Jammer genoeg heb ik nooit de kans gezien een luisvlieg precies te determineren, en ik neem maar voor het gemak aan dat het om de gewone vogelluisvlieg *Ornithomya avicularia* ging, hoewel het best mogelijk is dat ook andere soorten voorkwamen (zie ook Müller 1997 voor een overzicht van de verschillende soorten luisvliegen, en Schuurmans Stekhoven Jr. 1969 voor een determinatiesleutel van de meest voorkomende soorten).

Wat meer in de bedoeling lag was het beantwoorden van de volgende vragen:

- welke roofvogels dienen als gastheer voor luisvliegen?
- hoe vaak en wanneer tref je luisvliegen aan?
- en kunnen we (nu belanden we in wat ambitieuzer gebied) met de broedbiologische aantekeningen (gewicht, vleugellengte, aantal jongen) die we tijdens het onderzoek sowieso verzamelen, aantonen of luisvliegen een negatieve invloed op hun gastheren uitoefenen (of tenminste een verband, niet noodzakelijk een oorzakelijk verband)? Het zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat nesten met luisvliegen een lager broedsucces hebben dan nesten zonder. Of het zou merkbaar kunnen

zijn aan een slechtere conditie (lees: lager gewicht dan verwacht) van de nestjongen.

Ik kan al meteen vertellen dat enige van deze vragen onbeantwoord zullen blijven. Hier heb je een hoop gegevens uit het veld voor nodig om er statistisch zinnige dingen over te zeggen, en die heb ik nou eenmaal niet tot mijn beschikking. Desondanks heb ik toch enige interessante zaken omtrent luisvliegen ontdekt, die wellicht ook roofvogelonderzoekers kunnen inspireren om luisvliegen (en andere ectoparasieten) eens beter onder de loep te nemen (letterlijk en figuurlijk).

Gebied en methode

Het onderzoek werd verricht in het zuidoosten van Saarland, een kleine bondsstaat ingeklemd tussen Luxemburg, Frankrijk en Rheinland-Pfalz. Het onderzoeksgebied beslaat de ruimtelijke eenheden Saarkohlenwald (voornamelijk oud loofbos, waar Middelste Bonte Specht en Grijskopspecht regelmatige broedvogels zijn, om maar een voorbeeld te geven), St. Ingberter Senke & Saarbrücken-Kirkeler Wald (gemengd oud loof- en naaldbos, goed voor Boomvalk, Wespendif), en Saar-Blies-Gau & Zweibrücker Westrich (agrarisch, relatief open, heuvelachtig structuurrijk landschap, met Grauwe Gors, Draaihals, Kwartel, Wielewaal, Steenuil, Boomleeuwerik, Roodborsttapuit en Grauwe Klauwier als karakteristieke vogelsoorten, kortom een geweldig gebied).

Bij controles van roofvogelnesten werd de aanwezigheid van luisvliegen gecheckt door inspectie van de jongen tijdens het ringen of meten. Dit is de ‚directe‘ methode, want luisvliegen zitten vaak in de okselruimte van de vogel en als je de vleugelmaat neemt, zie je meestal automatisch of er luisvliegen zijn of niet. Een ‚indirecte‘ methode volgt door controle van de ringer na zijn verrichtingen. Luisvliegen wisselen namelijk regelmatig van gastheer en laten normaal gesproken de kans niet liggen om een nietsvermoedend mens uit te proberen. Het duurt dan niet lang voordat je door hebt dat je de (hopelijk tijdelijke) rol van gastheer speelt.

Ieder nest werd gecodeerd als ‚besmet‘ (dat wil zeggen, luisvliegen aanwezig) of ‚onbesmet‘ (geen luisvliegen aangetroffen). Merk op dat deze classificatie per nest gebeurt, en niet per vogel (zie pagina 69 in Bijlsma 1997 voor een tijdrovender maar genuanceerder methode). Bovendien neem ik aan dat als er één jong besmet is, dan automatisch ook alle andere aanwezige jongen besmet zijn. Dit hoeft natuurlijk niet zo te zijn. Ik heb ook geen indicaties dat dit het geval is, maar ik vind het wel aannemelijk gezien het springerige gedrag van luisvliegen, en het is nou eenmaal een aanname die we in het kader van dit onderzoek maken.

Luisvlieg ongevraagd overgesprongen van buizerdjong op trui van onderzoeker, Boswachterij Smilde, 19 juni 2007 (Rob Bijlsma). Meestal een tijdelijke overstap, maar wel eentje die met veel gekriebel gepaard gaat. *Louse fly skipped Buzzard chick for researcher, Forestry of Smilde, 19 June 2007.*

Verder werden de gebruikelijke biometrische gegevens verzameld: aantal jongen per nest, en van ieder nestjong het geslacht (indien mogelijk), het gewicht en de handvleugellengte (voor precieze methodes verwijs ik naar Bijlsma 1997). Tijdens het roofvogelonderzoek vonden in totaal 147 controles van nesten met jongen plaats, waarvan 79 bij Buizerd *Buteo buteo* (in 1996-98), 30 bij Sperwer *Accipiter nisus* (in 1996-98), 8 bij Havik *Accipiter gentilis* en Wespendif *Pernis apivorus* (1996-98), 12 bij Rode Wouw *Milvus milvus* (1997-98, en 2004), en 10 bij Zwarte Wouw *Milvus migrans* (1997-98 en 2004).

Resultaten

Bij de **Wespendif** kon ik bij acht controles (vonden allemaal in de maand juli plaats) nooit luisvliegen vaststellen. Ook bij de **Zwarte Wouw** (tien controles van eind mei tot midden juni) heb ik nooit luisvliegen geconstateerd. Bij de overige onderzochte soorten zijn wel luisvliegen aangetroffen, soms sporadisch (Rode Wouw, Havik, Buizerd), soms meer regel dan uitzondering (Sperwer).

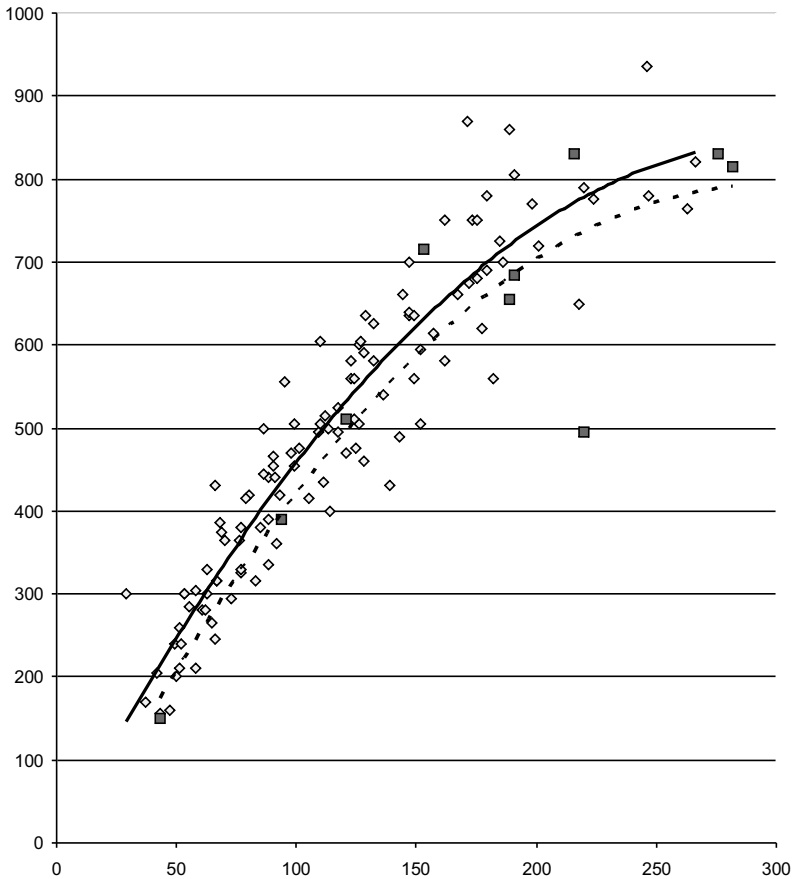
Hier volgt een gekwanticeerd overzicht van deze soorten. Ik verdeel hier de maanden in drie decaden. In het geval een maand meer dan 30 dagen heeft, reken ik de 31ste dag tot de derde decade. De overzichten geven het percentage besmette nesten per decade (gerekend over de gehele onderzoeksperiode) en het aantal per onderzoeksjaar weer. Vervolgens wordt het gemiddeld aantal jongen in besmette nesten vergeleken met dat in onbesmette nesten.

Bij de **Rode Wouw** was slechts één van twaalf nesten besmet met luisvliegen (derde mei-decade 0/10 nesten besmet, eerste juni-decade 1/2). Over jaren verdeeld: 1997: 0/3 nesten besmet, 1998: 0/5, 2004: 1/4. Het gemiddeld aantal jongen in onbesmette nesten is 2.27. Het besmette nest had drie jongen en werd gecontroleerd op 5 juni 2004. De vleugellengtes van deze jongen waren respectievelijk 112, 212 en 234 mm.

Ook bij de **Havik** werden luisvliegen vastgesteld, en wel bij twee van acht gecontroleerde nesten (derde mei-decade 0/1 nesten besmet, eerste juni-decade 1/6, derde juni-decade 1/1). Verdeeld over jaren hadden we in 1996 0/1 nesten besmet, in 1997 1/4, en in 1998 1/3. Het gemiddeld aantal jongen in besmette nesten bedroeg 1.5, het aantal jongen in onbesmette nesten was 3.17. Dit is een behoorlijke afwijking maar gebaseerd op een wel erg kleine steekproef om er nu grote conclusies aan te verbinden.

De **Sperwer** is een echte luisvliegenmagneet met maar liefst 18 van de 30 gecontroleerde nesten met besmette jongen. Verdeeld over decades vonden we in de tweede juni-decade 4/9 nesten besmet, in de derde juni-decade 10/16, in de eerste juli-decade 4/4, en in de tweede juli-decade 0/1. Gerangschikt naar onderzoeksjaren heeft 1996 1/7 nesten besmet, 1997 10/14, en 1998 7/9. Het gemiddeld aantal jongen in besmette nesten lag bij 4.06; in onbesmette nesten was het 4.25. Hier geen significante afwijking volgens de u-toets ($u=0.669$, $p=0.05$). Ook kon geen duidelijk verschil in gewicht tussen jongen van besmette en onbesmette nesten worden vastgesteld. Bij de Sperwer werden de nestjongen gesekst. De sexratio over alle nesten was 61:64 in het voordeel van de vrouwtjes. Bij besmette nesten bleek de sexratio 34:40, bij onbesmette nesten was die 27:24. Op onbesmette nesten zaten dus naar verhouding meer mannetjes dan vrouwtjes. Niet statistisch significant volgens de t-test, maar desalniettemin interessant.

Bij de **Buizerd** tenslotte stelden we bij 8 van de 79 nesten luisvliegen vast. Deze waren alle relatief laat in het seizoen (eerste mei-decade 0/2 nesten besmet, tweede mei-decade 0/6, derde mei-decade 0/32, eerste juni-decade 0/24, tweede juni-decade 7/13, derde juni-decade 1/2). Over onderzoeksjaren verdeeld vonden we in 1996 1/22 nesten besmet, in 1997 2/34, en in 1998 5/23. Het gemiddeld aantal jongen in besmette nesten (1.25) was lager dan in onbesmette nest (1.58), maar vormt statistisch gezien geen significante afwijking bij toepassing van de u-toets ($u=-1.31$, $p=0.05$). Het gewicht van jongen in besmette nesten lijkt iets lager dan die van jongen in onbesmette nesten (Figuur 1).

Figuur 1. Vleugellengte in mm (x-as) uitgezet tegen gewicht in grammen (y-as) van nestjonge Buizerds, geplist naar vogels in besmette nesten (10: blokjes, stippellijn) en vogels in onbesmette nesten (112: wiebertjes, ononderbroken lijn). *Wing length in mm (x-axis) plotted against body mass in g (y-axis) of Buzzard chicks on nests infested with louse flies (squares, broken line, n=10) and of chicks on nests free of louse flies (diamonds, n=112).*

Discussie

Hoewel de aantallen te klein zijn om er echte belangrijke conclusies uit te trekken, zijn er toch een aantal dingen die opvallen. Zo blijken er grote verschillen te zijn in het optreden van luisvliegen in verschillende jaren (vgl. Bijlsma 1997). Als je alle gegevens van alle soorten bij elkaar gooit, krijg je voor 1996 slechts 2 van de 30 nesten besmet (7%), in 1997 13 van 52 (25%) en in 1998 13 van 35 (37%).

Wat verder opvalt is dat bij de grotere roofvogelsoorten (Havik, Buizerd en Rode Wouw) geen enkele luisvlieg in mei is geconstateerd, maar dat alle besmette nesten tijdens controles in juni zijn opgemerkt. Zijn er misschien nog geen luisvliegen in mei? Als dat zo is hebben paren met vroegere legfels wellicht een voordeeltje, mochten althans parasieten nadelig op hun gastheer uitwerken.

Als je de verschillende soorten met elkaar vergelijkt, neemt de Sperwer het leeuwendeel van de luisvliegen voor zijn rekening. Misschien is dit een reden waarom de Sperwer in de regel ieder jaar een nieuw nest bouwt? Newton (1986: pagina 51) suggereert dit in ieder geval als een mogelijk verklaring om parasieten als vlooien en mijten te mijden. Wat verder opvalt bij de Sperwer is dat in deze studie bij nesten met gemiddeld meer mannetjes minder luisvliegen lijken voor te komen. Dit punt verdient duidelijk aandacht. Meer informatie is vereist om te zien of hier een algemeen verband bestaat.

Het zou goed kunnen zijn dat Havik en Sperwer als vogelvreter bij uitstek luisvliegen via hun prooien overgegeven krijgen. Newton (1986: pagina 229) suggereert dit voor de Sperwer, en Müller (1997) beschrijft een vondst van een luisvlieg op een juveniele Houtsnip als prooi van een Havik. Dat zou dan ook meteen verklaren dat er minder (of geen) luisvliegen op Buizerd, wouwen en Wespindief voorkomen.

Vogelluis op het dons van de ondervleugel van een 27 dagen oud havikmannetje, Boswachterij Smilde, 19 juni 2007 (Rob Bijlsma). Gewoonlijk schieten de luizen snel weer onder de veren en komen ze alleen tevoorschijn als ze worden lastiggevallen. *Louse fly on underwing of male Goshawk chick of 27 days old, Forestry of Smilde, 19 June 2007.*

Bij de Wespandief en Zwarte Wouw zijn in deze studie geen enkele keer luisvliegen geconstateerd. Münch (1955) schrijft wel dat luisvliegen bij Wespandief zijn vastgesteld, maar verdere details ontbreken (hoe vaak, nestjongen, oude vogels, vogels in gevangenschap?). Voor de Zwarte en Rode Wouw kon ik geen verwijzingen naar luisvliegen in de literatuur vinden. In het overzicht van de luisvliegenspecialist Müller (1997) komen onder roofvogels alleen Bruine Kiekendief en Sperwer voor.

En dan zijn er nog een hoop open vragen. Komen luisvliegen in alle groeistadia van nestjongen voor? Trekken jongere pulli meer luisvliegen aan dan oudere? Zijn er sterke en zwakke luisvliegenjaren (onderworpen aan cycli?), is er een verschil in optreden in verschillende nestplaatsen of biotopen? Herbergen gebruikte nesten meer luisvliegen dan nieuw gebouwde? Hebben luisvliegen inderdaad invloed op de gewichtsonwikkeling van jongen?

Summary

Bos J. 2007. Presence of louse flies on chicks of tree-nesting raptors in Saarland, Germany. De Takkeling 15: 124-131.

This study describes the infestation of raptor chicks with louse flies, based on frequent visits to nests with chicks of Buzzard *Buteo buteo* (n=79 visits, 1996-98), Sparrowhawk *Accipiter nisus* (n=30, 1996-98), Goshawk *A. gentilis* (n=8, 1996-98), European Honey-buzzard *Pernis apivorus* (n=8, 1996-98), Red Kite *Milvus milvus* (n=12, 1997-98, 2004) and Black Kite *Milvus migrans* (n=10, 1997-98, 2004). Nests (not the individual chicks) were coded as infested or not. Each chick was sexed (if possible) and measured (wing length and body mass).

In Honey-buzzard (all visits in July) nor Black Kite (late May-mid June) louse flies were recorded. In Red Kite, only 1 out of 12 nests was infested, i.e. none of 10 nests in the 3rd decade of May and 1 of 2 nests in the first decade of June.

Few Goshawk nests were infested with louse flies, i.e. none in late May (1 nest), once early June (n=6) and once late June (n=1). Mean number of nestlings was 1.5 in infested nests, and 3.17 in non-infested nests (notice small sample size).

Sparrowhawk nests often held louse flies: 4 out of 9 nests in mid-June, 10 of 16 nests in late June, all 4 nests in early July and none in 1 nest in mid-July. Considerable variation in the annual infestation frequency was recorded: 1 out of 7 nests in 1996, 10 out of 14 nests in 1997 and 7 out of 9 nests in 1998. The number of nestlings in infested nests averaged 4.06, against 4.25 in non-infested nests (difference not significant). Infested nests had a female-biased sex ratio of 34:40; non-infested nests had a slight preponderance of males (27:24).

In the Buzzard, 8 out of 79 nests were found to have louse flies, mostly late in the breeding season: 0/2 nests early May, 0/6 nests mid-May, 0/32 nests late May, 0/24 nests early June, 7/13 nests mid-June, 1/2 nests late June. Infested nests averaged fewer chicks than non-infested nests, i.e. 1.25 and 1.58 respectively. Chicks on infested nests seemed to weigh slightly less than on nests without louse flies (Fig. 1).

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Müller J. 1997. Lausfliegen-Funde von heimischen Vögeln, nebst Bemerkungen zur deutschen Checkliste Diptera: Hippoboscidae. Ornithologische Jahresberichte des Museum Heineanum 15: 115-132.
- Münch H. 1955. Der Wespenbussard. Neue Brehm-Bücherei 151. Ziemsen Verlag, Wittenberg-Lutherstadt.
- Newton I. 1986. The Sparrowhawk. Poyser, Calton.
- Schmidt E. 1995. Zur Ektoparasitenfauna des Rotmilans (*Milvus milvus*) - Die Gefiederfliege *Carnus hemapterus* Nitzsch, 1818 (Diptera, Milichiidae). Vogel und Umwelt 8: 127-131.
- Schuurmans Stekhoven Jr. J.H. 1969. Luisvliegen Nycteribiidae en Hippoboscidae. Wetenschappelijke Mededelingen van de KNNV 16. KNNV, Hoogwoud.

Adres: Via Nosadella 34, 40123 Bologna BO, Italië, jbos@inf.ed.ac.uk

Boomvalken *Falco subbuteo* langs het Goudse stadsspoor

Dirk Huitzing

In de vorige Takkeling (jaargang 15, nummer 1 van 2007) is een broedgeval van Boomvalken in een Haagse stadswijk beschreven. Daarbij is gevraagd naar andere ervaringen met broedende Boomvalken in stadswijken. In augustus 2004 heb ik juveniele Boomvalken gezien op de bovenleiding van het spoor, een paar honderd meter ten westen van het NS-station Gouda. Ook in de nazomer van 2005 en 2006 zag ik op dezelfde plaats juveniele Boomvalken, die soms nauwelijks konden vliegen. Betekent dit dat Boomvalken in een Goudse stadswijk hebben gebroed? Ja en nee, het hangt ervan af wat onder een stadswijk wordt verstaan. Maar zonder twijfel gaat het om broedgevallen dicht bij het centrum van Gouda, hemelsbreed een kilometer of twee van het middeleeuwse stadhuis.

Zuidwest van het NS-station Gouda ligt een wat onoverzichtelijk stukje stad. Dit bestaat uit niet-toegankelijke privé-tuinen, tuinen van zorginstellingen en bedrijfsterreinen, met daartussen elzenbosjes en open water. Vanaf openbare wegen en fietspaden is het lastig te overzien. Het is niet gelukt er nesten van Boomvalken te lokaliseren. 's Winters zijn hier en daar wel (oude) kraaiennesten te zien. Aan de noordkant van het spoor ligt een uitvalsweg met fietspaden en een aantal volkstuinten. De waarnemingen zijn vanaf deze zijde gedaan. 's Avonds is het licht er gunstig.

De eerste keer dat ik een juveniele Boomvalk in deze omgeving zag, was op 28 augustus 2004. 's Morgens om zeven uur zat deze valk luid roepend in een dode boom, aan de zuidkant van het spoor. Een dag later zag ik twee juveniele Boomvalken op palen van de NS-bovenleiding. De volgende ochtend hoorde ik, als forens op de trein wachtend, vanaf het perron Boomvalken roepen. Meer hoorde of zag ik in 2004 niet.

Het jaar daarop zag ik westelijk van het NS-station Gouda negen keer Boomvalken, in de periode van 16 augustus tot 13 september 2005. Vier maal waren het (maximaal twee) juveniele Boomvalken op de NS-bovenleiding en vijf keer in de omgeving vliegende Boomvalken. Een enkele keer waren deze als adulte vogels herkenbaar.

Omdat ik twee jaar achter elkaar op dezelfde plaats jonge Boomvalken zag, was ik erg benieuwd naar wat er in 2006 zou gaan gebeuren. Voor de zomervakantie zag ik ter plaatse al enkele keren een adulte Boomvalk vliegen. Vervolgens waren al op 9 augustus 2006 's avonds twee juveniele Boomvalken en een adulte vogel aanwezig. Eén juveniele Boomvalk zat op het dak van een schoolgebouw, westelijk van het NS-station Gouda. Deze jonge valk deed onhandige vlieg pogingen en verloor daarbij bijna het evenwicht. De tweede juveniele Boomvalk zat in een dode boom. Bij een

windvlaag viel deze er bijna uit. De adulte vogel zat zo nu en dan op het dak van hetzelfde gebouw.

Na deze vroege eerste waarneming zag ik in de periode tot 24 september 2006 nog tien keer juveniele of adulte Boomvalken, op dezelfde locatie of in de nabije omgeving. Op 11 augustus zat bij voorbeeld op een bepaald moment een complete familie van twee adulte en twee juveniele Boomvalken op het dak van het schoolgebouw. Op dezelfde dag zag ik ook dat één van de adulte vogels een prooi bracht. In 2006 was het repertoire aan zitplaatsen groter dan in de voorgaande jaren. Behalve de bovenleidingportalen waren dat het schoolgebouw, een dode boom en een, ernaast staande, vol in het blad zittende populier.

De familie Boomvalk op het dak van het schoolgebouw in Gouda, 11 augustus 2006 (Dirk Huitzing). *Hobby family with fledglings on school building, Gouda, 11 August 2006.*

De onhandigheid van de jonge Boomvalken op 9 augustus 2006 wijst erop, dat het broedgeval dichtbij moet hebben plaatsgevonden. Gezien de continuïteit over drie jaren ligt het voor de hand dat steeds in dezelfde omgeving is gebroed. Zoals vermeld is het geen versteende stadswijk, maar een klein, betrekkelijk groen, stukje stedelijk gebied. Inmiddels zijn de gemeente Gouda en NS bezig de strook ten noorden van het spoor te ontwikkelen. De volkstuinen zijn verwijderd en er is een begin gemaakt met opheffen en bouwrijp maken. Er zullen vrij hoge gebouwen komen. Onduidelijk is in hoeverre dit van invloed zal zijn op toekomstige broedgevallen van Boomvalken in deze omgeving. Ik hoop dat ze er in ieder geval dit jaar nog zullen zijn.

Summary

Huitzing D. 2007. Hobbies *Falco subbuteo* breeding in the town of Gouda. De Takkeling 15: 132-134.

In 2004-06 recently fledged Hobbies were recorded annually near the railway station of Gouda, some 2 km from the town centre, indicating that successful breeding had occurred. The site holds houses, social services and small industries. The presence of gardens, alder woodlots and open water makes the site relatively 'green'. Although old crow's nests were found in the area in winter, the actual nest sites of the Hobbies were not located. Each year two juveniles were recorded, i.e. between 28 and 30 August (2004), 16 August and 13 September (2005) and 9 August and 24 September, using buildings, overhead wires and trees (dead and alive) as sitting posts.

Adres: Anna van Hensbeeksingel 144, 2803 LK Gouda.

Naschrift Rob Bijlsma

Het broeden van Boomvalken in bebouwde kommen is voor Nederland diverse malen beschreven (zie hieronder). Uit de nestkaarten blijkt dat het geregeld wordt gemeld uit de verstedelijkte gebieden van Zuid-Holland.

Bent G. van der 1995. Broedt de Boomvalk in de bebouwde kom van Katwijk. Duinstag 1995(3): 31-32.

Nie H. de 1963. Honderd uur bij een boomvalkpaar. Vogeljaar 11: 88-91 (Rijswijk).

Goutbeek K. & Izaaks A. 2001. Het voorkomen van de Boomvalk *Falco subbuteo* rond Nijmegen sinds 1970. De Takkeling 9: 209-220.

Kamp M. & Kamp B. 2001. Broedgeval van een Boomvalk *Falco subbuteo* boven een tennis-complex. De Takkeling 9: 76-77.

Nus T. van 2003. Broedgeval van Boomvalk *Falco subbuteo* in de stad Utrecht. De Takkeling 11: 151-154.

Een dwerglegsel bij de Torenvalk *Falco tinnunculus*

Bernd Riedstra & Cor Dijkstra

In een torenvalknestkast in de Lauwersmeer, die sinds het najaar van 2001 bij Oostmahorn staat, vonden we in 2006 iets opmerkelijks. Vanaf 2003 was deze kast ieder jaar bezet; in 2005 werden er nog 5 jongen geringd. In 2006 was er ook een paar aanwezig (beide adult). Begin juni werd een bebroed legsel aangetroffen. Dit legsel bestond uit vijf zeer kleine eitjes (Tabel 1) die er verder normaal uitzagen (Foto 1).

Verwonderd door deze vondst begonnen we een zoektocht door de literatuur naar de 'grootte' van 'het' torenvalkenei. We vonden een gemiddelde lengte x breedte van 39.3 x 31.6 mm (1989 eieren, 12 studies gepubliceerd in Village 1990 en in Bijlsma 1993) en een gemiddeld versgewicht van 20.6 gram (571 eieren, 4 studies gepubliceerd in Village 1990 en in Blanco *et al.* 2003). Als groottemaat wordt gewoonlijk het versgewicht (gewicht neemt af tijdens broeden) dan wel het volume van een ei (constant tijdens broeden) gebruikt. Een veel toegepaste formule voor het berekenen van het ei-volume is: $\text{Volume} = \text{lengte} \times \text{breedte}^2 \times 0.51$ (Hoyt 1979, Valkama *et al.* 2002, Bijlsma 2003). Uit bovengenoemde studies, en gebruikmakend van de formule van Hoyt (1979), kan worden opgemaakt dat het gemiddelde volume van een torenvalkenei 19.97 cm³ bedraagt (Village 1990, Bijlsma 1993, Valkama 2002). Het kleinst gerapporteerde volume van een individueel ei komt uit Valkama *et al.* (2002) en was 16.10 cm³.

Volgens de formule van Hoyt varieerde het ei-volume in de nestkast bij Oostmahorn van 7.03 cm³ tot 7.90 cm³ (Tabel 1). Het grootste aangetroffen ei was qua volume ongeveer 49% van het kleinste tot dusver gepubliceerde torenvalkenei (Valkama *et al.* 2002) en 39.5% van het gemiddelde torenvalkenei. Alle vijf eieren in het nest voldeden aan het criterium om als dwergei aangemerkt te mogen worden (75% of minder dan het gemiddelde ei in het legsel; Koenig 1980a, Crick 1995). Er mag dan ook met recht worden gesproken van een dwergbroedsel.

Tabel 1. Lengte en breedte van de vijf dwergeieren van een torenvalkegelsel in het Lauwersmeer in 2006. Het gemiddelde volume van een normaal torenvalkei werd berekend op basis van lengte en breedte (zie vermelde bronnen), met behulp van de formule van Hoyt (zie tekst). Het gemiddelde volume wijkt af van het in de tekst genoemde volume (19.97cm³) dat berekend is op basis van de studies inclusief Valkama *et al.* (2002), die geen maten geeft; het volume in de tabel is berekend door Hoyts formule op de maten toe te passen. *Length and width of 5 runt eggs in one Kestrel clutch found in the Lauwersmeer area in 2006. The volume indicated deviates slightly from the one given in the text above (19.97 cm³). This latter volume is based on calculations including Valkama et al. 2002, who do not provide length-width measures, and therefore Hoyt's formula is applied to the average length-width measures.*

Ei Egg	Lengte Length	Breedte Width	Volume Volume	% van gemiddelde % of average	Bron Source
1	28.3	23.4	7.90	39.5	Deze studie
2	25.8	23.3	7.89	39.4	Deze studie
3	28.4	23.2	7.80	38.9	Deze studie
4	28.0	23.0	7.55	37.7	Deze studie
5	28.5	22.0	7.03	35.1	Deze studie
Kleinste Smallest			16.10	80.5	Valkama <i>et al.</i> 2002
Gemiddeld Mean	39.3	31.6	20.01	100.0	Village 1990, Bijlsma 1993
Spreiding Range	34-47	27-39			Village 1990, Bijlsma 1993

Foto 1. De vijf dwergeieren van de Torenvalk in het Lauwersmeer. Het ovaal stelt het 'gemiddelde' torenvalkei voor (met maten). *The five runt eggs found in the Lauwersmeer area. The oval represents the 'average' Kestrel egg.*

Dwergeieren zijn niet ongewoon bij in het wild levende vogels, maar worden ook weer niet heel frequent aangetroffen. Museumcollecties herbergen vaak disproportioneel hoge aantallen (Tabel 2). Dit laatste heeft waarschijnlijk geen biologische oorzaak maar komt door de hogere verzamelwaarde van een dwergei ten opzichte van een gemiddeld ei. Hoge percentages beschreven voor in het wild levende vogels kunnen aan de steekproefgrootte liggen, zoals bij de Semipalmated Sandpiper *Calidris pusilla* (1 ei op de 29 = 3.4%; Manning & Carter 1977), maar ook aan de biologie van een soort, zoals bij de Eikelspecht *Melanerpes formicivorus* (4.3-4.8% in musea, 2.96% in het veld; Koenig 1980a, Koenig 1980b). De Eikelspecht heeft een ingewikkeld sociaal systeem waarbij verschillende dieren een groep vormen, die soms gezamenlijk eieren in een nest leggen en samen de jongen verzorgen. Bij deze soort is er veel competitie tussen, maar ook binnen, groepen wat zich onder andere uit in het kapot maken van eieren. Bij deze soort is het eerst geproduceerde ei vaak zeer klein. De productie ervan is mogelijk een strategie om verhoogde broedkosten door verlies van 'echte' eieren door vandalisme van medenestgenoten tegen te gaan (Koenig *et al.* 1995).

Bij roofvogels is minder bekend over het voorkomen van dwergeieren, maar het is in ieder geval vastgesteld bij Bruine kiekendief *Circus aeruginosus* (Riedstra 1997), Buizerd *Buteo buteo* (van Manen 2001), Sperwer *Accipiter nisus* (Vedder 2002) en Havik *Accipiter gentilis* (Vereijken & Verbeeten 2003, Bijlsma 2003a, 2003b). Bij de Havik zijn op een steekproef van 1011 eieren 3 dwergeieren aangetroffen (0.3%). Bij veel roofvogelsoorten is het vanwege de nestplaatsen en relatief lage dichtheden moeilijk om grote steekproeven te verkrijgen.

In de literatuur zijn weinig gevallen beschreven van een compleet "dwerg-legsel": (1) Rothstein (1973) beschrijft een 4-legsel van een Katvogel *Dumetella carolinensis* waarbij de eitjes klein waren maar wellicht niet helemaal aan het 75%-criterium voldeden (2) Ricklefs (1975) trof twee spreuweeneieren aan die echter stuk gingen en verder geen volledig legsel leken te vormen, (3) Williams (*in* Ricklefs 1975) trof ooit twee volledige miniatuurlegsels aan bij zanglijsters *Turdus philomelos*, (4) Manning & Carter (1977) beschreven een 2-legsel van de Canadese gans *Branta canadensis* dat uit dwergeieren bestond, (5) Lincoln (1934) beschrijft een dwerglegsel met 12 eieren bij de wilde eend *Anas platyrhynchos*, en (6) onlangs werd een geval beschreven van een kwartelhennetje dat in hetzelfde broedseizoen een 11- en een 9-legsel, volledig bestaande uit dwergeieren, produceerde. In het laatste geval waren beide legsels de enige dwergeieren in een steekproef van 3566 eieren, vandaar de eerder genoemde 0.56% in Tabel 2 (Hernandez *et al.* 2006). Voor zover wij kunnen overzien is ons geval het eerste beschreven geval van een dwerglegsel binnen de familie van de roofvogels.

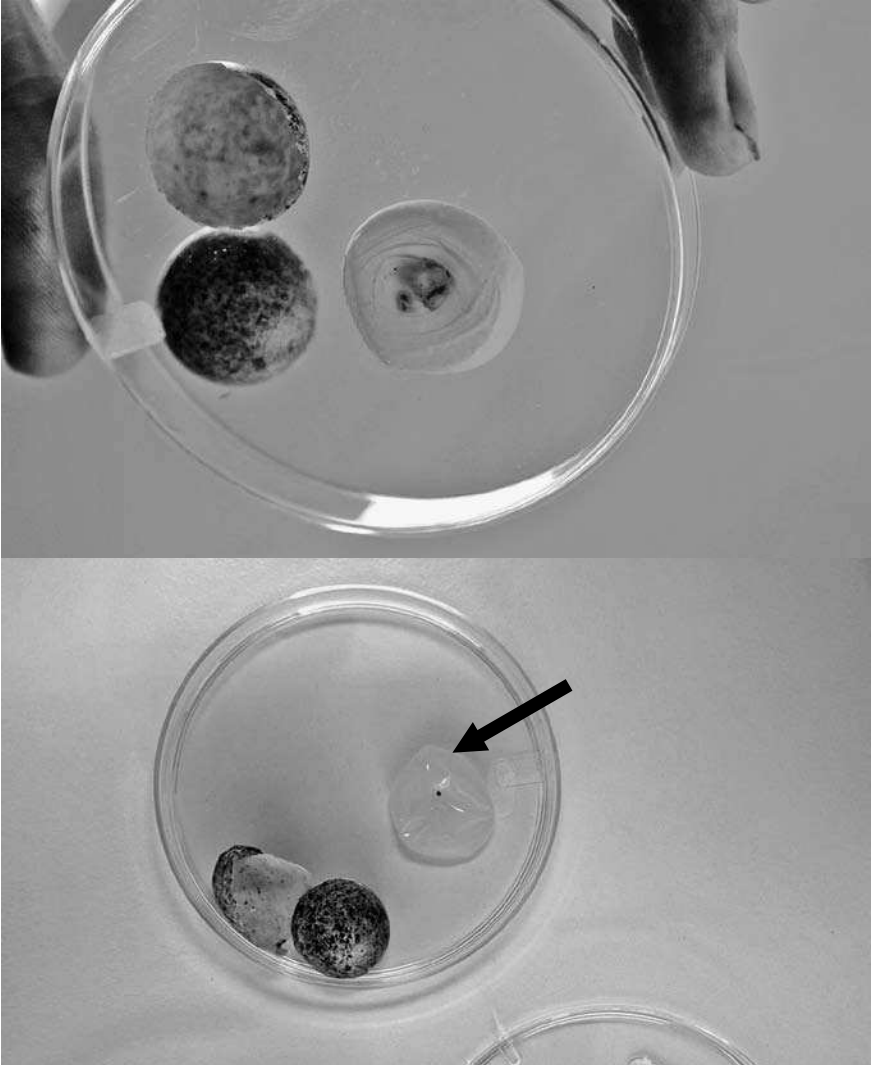
Tabel 2. Overzicht van het voorkomen van dwergeieren bij verschillende vogelsoorten in het wild en in museum collecties. * Noord-Amerikaanse spechten exclusief de Eikelspecht
*Overview of the occurrence of dwarf eggs in different bird species in the wild and in museum collections. * North American woodpeckers do not include the Acorn woodpecker.*

Soort <i>Species</i>	Collectie <i>Collecton</i>	% %	Bron <i>Source</i>
Kip <i>Gallus gallus</i>	Gedomesticeerd <i>Domesticated</i>	0.05-0.08	Romanoff & Romanoff 1949
Watervogels <i>Waterfowl</i>	Wild	0.039	Mallory <i>et al.</i> 2004
Meeuwen <i>Gulls</i>	Museum	0.516	Mallory <i>et al.</i> 2004
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	Wild	0.0-0.02	Mallory <i>et al.</i> 2004 & Barth in Manning & Carter 1997
Canadese Gans <i>Branta canadensis</i>	Wild	0.05	Ricklefs 1975
Common Grackle <i>Agelaius phoeniceus</i>	Wild	0.60	Manning & Carter 1997
Kraanvogel <i>Grus grus</i>	Museum	0.08	Rothstein 1973
Spechten USA *	Wild	0.54	Rothstein 1973
<i>Woodpeckers USA *</i>	Museum	0.1	Mallory <i>et al.</i> 2004
Eikelspecht <i>Melanerpes formicivorus</i>	Wild	0.1	Mallory <i>et al.</i> 2004
Bobwhite Kwartel <i>Colinus virginianus</i>	Museum	2.96	Koenig 1980a,b
	Wild	4.8	Koenig 1980a,b
	Museum	0.56	Hernandez <i>et al.</i> 2006

Het torenvalklegsel in Oostmahorn, dat begin juni zwaar bebroed werd aangetroffen, werd begin juli verwijderd. Op dat moment was de geschatte uitkomstdatum ruim gepasseerd. Het vrouwtje zat toen nog steeds op de eieren. De uitkomstkans van 'normale' Torenvalken eieren daalt van ongeveer 80% bij een volume van 20 cm³ naar slechts 60% bij een ei-volume van 17 cm³ (Valkama *et al.* 2002). Dwergeieren bevatten veelal geen dooier (Mallory *et al.* 2004) en zijn in zo'n geval niet levensvatbaar. Ook de eieren van het hier beschreven legsel werden opengemaakt om de inhoud te controleren.

Alle vijf eieren waren voorzien van vliezen en eiwit, maar geen van de eieren bevatte dooiermateriaal (Foto 2). Wel bevatte elk ei een donker gekleurd "restje weefsel", lijkend op een spoortje gestold bloed. Deze restjes varieerden in grootte van een druppel tot een kleine zandkorrel. Het eiwit, de vliezen en de schaal hadden zich normaal gevormd rondom dit minuscule substituuat van een dooier. Aangezien eiwit, vliezen en eischaal na de ovulatie in de eileider worden gevormd, lijkt het erop dat in ieder geval de eileider van dit torenvalkvrouwtje normaal heeft gefunctioneerd. In het ovarium daarentegen moet zich iets afwijkends hebben afgespeeld.

Foto 2. Geen van de dwergeieren bevatte dooiermateriaal, maar alle hadden een bloedspoortje of mogelijk weefsel van embryonale herkomst (klein en van verschillende grootte) waar het ei zich omheen moet hebben gevormd. Het ei met het duidelijkste spoor is hieronder afgebeeld. De tweede foto toont het veel kleinere spoor dat representatief is voor de andere eieren. *None of the five runt eggs contained traces of yolk, but each egg showed a residue of blood or possibly embryonic tissue (of different but small size) around which the egg must have been formed. The egg with the largest residue is depicted below. The second plate shows the much smaller residue as typical for the remaining eggs.*

Een eerste mogelijkheid is dat ovulaties van vijf opeenvolgende eicellen hebben plaatsgevonden, zonder dat er dooiermateriaal was afgezet in de follikels. Ook de meiose (reductiedeling) zou normaal kunnen hebben plaatsgevonden en zelfs is bevruchting (na de ovulatie) niet uitgesloten. In dat geval moeten de embryo's in een zeer vroeg stadium zijn afgestorven door een tekort aan voedingsstoffen vanwege de ontbrekende dooier.

Een alternatieve verklaring zou kunnen zijn dat er geen levende eicel, maar spoortjes bloed of weefsel in de eileider terecht zijn gekomen. Deze bloedingen zouden dan tijdens de ovulatie hebben plaatsgevonden; de residuen vormden vervolgens de stimulus om het albumen en de schaal er omheen te vormen. Wat er met het gebruikelijke dooiermateriaal is gebeurd, en of het ooit is aangemaakt, is onduidelijk. De exacte oorzaken van de productie van dwergeieren bij vogels zijn onbekend, maar in het algemeen is er sprake van een tijdelijke storing van het reproductieve systeem, en worden er na de productie van een enkel dwergei weer normale eieren gelegd. In het hier beschreven geval was het reproductieve systeem echter langere tijd verstoord, zodat alle eieren van het legsel hierdoor werden beïnvloed.

Summary

Riedstra B. & Dijkstra C. 2007. A full clutch with runt eggs in the Eurasian Kestrel *Falco tinnunculus*. De Takkeling 15: 135-141.

In 2006 we encountered a clutch of the Eurasian Kestrel *Falco tinnunculus* containing 5 very small eggs (Table 1 & Photo 1) in a nestbox in the Lauwersmeer area, a nature reserve located in the northern Netherlands. All eggs were smaller than 40% of the average egg size of the Kestrel as reported in the literature, and 50% smaller than the smallest egg ever reported (Table 1). All eggs were typical Kestrel eggs except for size (Photo 1). None of the eggs contained egg yolk, but all eggs held some blood or embryonic tissue residue, the amount of which varied from a tiny speck to the size of a drop (Photo 2). Without this residue, egg formation would probably not have occurred.

Runt eggs are not commonly found (overview in Table 2). In raptors few runt eggs have been recorded, for example in the Goshawk *Accipiter gentilis* 0.3% of 1011 eggs. Reports of runt clutches are very scarce. To our knowledge this is the first report of a runt clutch in a raptor species.

Literatuur

- Aparicio J.M. 1999. Intra-clutch egg-size variation in the Eurasian kestrel: advantages and disadvantages of hatching from large eggs. *Auk* 116: 825-830.
- Blanco G., Martínez-Padilla J., Dávila J.A., Serrano D. & Viñuela J. 2003. First evidence of sex differences in the duration of avian embryonic period: consequences for sibling competition in sexually dimorphic birds. *Behavioural Ecology* 14: 702-706.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 2003. Eimaten en volumes van Nederlandse Haviken *Accipiter gentilis*: hoe vaak komen dwergeieren voor? *De Takkeling* 11: 69-72.

- Bijlsma R.G. 2003a. Havik *Accipiter gentilis* legt superdwergei, of: leven en dood in een 30-jarig territorium op het voedselarme Planken Wambuis. *De Takkeling* 11: 133-142.
- Crick H.Q.P. 1995. The strange case of the Whistling Oofoo. What are runt eggs? *British Birds* 88: 169-180.
- Hernandez F., Arredondo J.A., Hernandez F., Bryant F.C. & Brennant L.A. 2006. Abnormal eggs and incubation behaviour in Northern Bobwhite. *Wilson Journal of Ornithology* 118: 114-116.
- Koenig W.D. 1980a. The determination of runt eggs in birds. *Wilson Bulletin* 92: 103-107.
- Koenig W.D. 1980b. The incidence of runt eggs in woodpeckers. *Wilson Bulletin* 92: 169-176.
- Koenig W.D., Mumme R.L., Stanback M.T. & Pitelka F.A. 1995. Patterns and consequences of egg destruction among joint-nesting acorn woodpeckers. *Animal Behaviour* 50: 607-621.
- Hoyt D.F. 1979. Practical measures of estimating volume and fresh weight of bird eggs. *Auk* 96: 73-77.
- Lincoln F.C. 1934. A full set of "runt" Mallard eggs. *Condor* 36: 86-87.
- Mallory M.L., Kiff L., Clark R.G., Bowman T., Blums P., Mednis A. & Alisauskas R.T. 2004. The occurrence of runt eggs in waterfowl clutches. *Journal of Field Ornithology* 75: 209-217.
- Manen W. van 2001. Dwergei bij Buizerd *Buteo buteo*. *De Takkeling* 9: 199-201.
- Manning T.H. & Carter B. 1973. Incidence of runt eggs in the Canada goose and Semipalmated sandpiper. *Wilson Bulletin* 89: 469.
- Ricklefs R.E. 1975. Dwarf eggs laid by a starling. *Bird-Banding* 46: 169.
- Riedstra B. 1997. Twee vreemde broedgevallen bij de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*. *Limosa* 70: 33.
- Romanoff A.L. & Romanoff A.J. 1949. *The avian egg*. Chapman & Hall, London.
- Rothstein S.I. (1973) The occurrence of unusually small eggs in three species of songbirds. *Wilson Bulletin* 85: 340-342.
- Tatum J.B. 1975. Egg volume. *Auk* 92: 576-580.
- Valkama J., Korpimäki E., Wiehn J. & Pakkanen T. 2002. Inter-clutch egg size variation in kestrels *Falco tinnunculus*: seasonal decline under fluctuating food conditions. *J. Avian Biol.* 33: 426-432.
- Vedder O. 2002. Dwergeieren bij Sperwer *Accipiter nisus*. *De Takkeling* 9: 199-201
- Vereijken J. & Verbeeten M. 2003. Dwergei bij Havik *Accipiter gentilis*. *De Takkeling* 11: 66-68.
- Village A. 1990. *The Kestrel*. Poyser, London.

Adres: Gedragbiologie, Rijksuniversiteit Groningen, Postbus 14, 9750 AA, Haren, B.J. Riedstra@rug.nl

Afwijkende jachtmethode van Slechtvalk *Falco peregrinus*: bidden

Arie van der Linden & Gerard Ouweneel

Op 12 januari 2007 waren Arie en Leen van der Linden met Koos Stoop tijdens de wintertelling getuige van een ongebruikelijke manier van jagen van een Slechtvalk *Falco peregrinus*. Dit gebeurde in het noordelijk deel van de polder Nieuw Bonaventura, tussen 's Gravendeel en Maasdam, in het oosten van de Hoeksche Waard. Nieuw Bonaventura is een uitgestrekte landbouwpolder met verspreid agrarische bedrijven en enkele smalle polderwegen. Er leiden twee hoogspanningsleidingen door de polder en recent kwam door het zuidelijk deel van de polder het HSL-spoor tot stand. Die vrijdagmiddag woei er een harde westenwind van tenminste 6 Beaufort.

Bezig met hun telling zagen de drie vogelaars op behoorlijke afstand een biddende roofvogel, op ongeveer 10-12 meter hoogte boven kaal akkerland. De eerste gedachte was een Torenvalk *Falco tinnunculus*. Maar de vleugelslagen leken trager dan die van een biddende Torenvalk en bovendien, de vogel kwam in zijn geheel zodanig anders over, dat Leen van der Linden reden genoeg had om de verrekijker te heffen voor een grondiger onderzoek. De roofvogel bleek een adulte man Slechtvalk, die na 5 tot 10 seconden stilstand langzaam tegen de wind doorgleed, om daarna opnieuw aan te vangen met 'bidden'. Dit gebeurde driemaal, waarbij de valk de indruk vestigde de bodem af te speuren naar prooi. Toen gleed de Slechtvalk naar de grond om daar te gaan rusten. De waarnemers gingen daarna door met de polder af te zoeken op vogels. Wat later werd vrijwel zeker dezelfde Slechtvalk gezien, rustend op een hoogspanningsmast. Weer later op de middag troffen de vogelaars op vrijwel de eerder plek de Slechtvalk weer aan, waarbij deze hetzelfde gedrag liet zien.

Glutz von Blotzheim *et al.* (1971) geven drie literatuurverwijzingen hoe een Slechtvalk prooi bemachtigde door 'aus kurzem niedrigem Schwebeflug mit hangenden Ständern durch kurzes Herabstoßen gegriffen'. Dat laatste komt goed overeen met een waarneming van Parker (1978), die op 7 november 1976 een Slechtvalk in trage, lage kiekendievenvlucht over een heide zag schuimen. Boven bepaalde plekken bleef hij even hangen, op het punt van bidden. Het leek erop alsof de vogel op die plekken iets probeerde op te jagen. De enige referentie die het dichtst 'bidden' benadert, betreft een waarneming uit Engeland (Roberts 1946). Deze auteur beschrijft hoe hij op 24 juni 1946 in een zoutmoeras nabij Inverness-shire waarnam hoe een wijfje Slechtvalk een pul Tureluur *Tringa totanus* buitmaakte. Roberts schrijft 'I saw a large bird quartering the marsh and frequently hovering after the manner of a Kestrel'. En verder 'the wing-beats were fairly rapid, and the bird flew at about thirty feet'. Upon reaching the 'pitch' immediately above the spot where the young Redshanks were presumably crouching in the short grass, the falcon hovered for about forty-five seconds, then

dropped vertically with extended legs and picked up one of the chicks, rising again immediately’.

Het is best mogelijk dat na 1971 nog meer waarnemingen van ‘biddende’ Slechtvalken werden gedaan, maar alledaags is de jachtmethode kennelijk niet.

Summary

van der Linden A. & Ouweneel G. 2007. Hovering, an uncommon hunting method of a Peregrine Falcon *Falco peregrinus*. De Takkeling 15: 142-143.

On 12 January 2007 an unusual method of hunting was observed by an adult male Peregrine Falcon. This happened in the vast polder Nieuw Bonaventura in the Hoeksche Waard, province of Zuid-Holland. The three observers discovered a hovering raptor at about 10-12 m above bare arable land. The very first thought was a hovering Kestrel *Falco tinnunculus*, a rather common species in the polder. However, the wingbeats were slower and the jizz was quite different from a Kestrel. On second look it turned out to be a Peregrine. After for about 5-10 sec of hovering, the falcon slowly proceeded against the strong headwind, until the bird again started hovering. This procedure was repeated three times. At last, the falcon descended and perched on the ground. That same afternoon, presumably the same bird was observed resting on an electricity pylon. Later still, the falcon was again recorded hovering at the same spot.

Literatuur

Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. & Bezzel E. 1971. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 4. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.

Parker A. 1978. Peregrine quartering ground like harrier. *British Birds* 71: 37.

Roberts E.L. 1946. Unusual hunting behaviour of Peregrine Falcon. *British Birds* 39: 318-319.

Adressen:

AvdL: Korte Smidsweg 1, 3295 BC 's Gravendeel.

GO: Lijster 17, 3299 BT Maasdam.

Vogels als prooi van roofvogels in een veenweidegebied

Wim van Boekel & Theo van Kooten

Over het menu van vogeletende roofvogels (Havik *Accipiter gentilis*, Sperwer *Accipiter nisus*, Boomvalk *Falco subbuteo*, kiekendieven *Circus spec.*, Slechtvalk *Falco peregrinus*) in Nederland is al veel gepubliceerd (o.a. Bijlsma 1993, 2002 - 2007, Kleefstra & Kleefstra 2005, Koks *et al.* 2005, Rozemeijer 2005, website van de Werkgroep Slechtvalk). Deze kennis is in de loop der jaren verzameld en meestal gebaseerd op de gevonden (pluk)resten van prooien. Vaak worden deze prooiresten verzameld als onderdeel van veldwerk aan roofvogels in het broedseizoen. Het verzamelen vindt dan meest in de buurt van, of op het nest van de roofvogel plaats. De gegevens die zo verkregen worden, geven een tamelijk globaal beeld van de prooikeuze van de roofvogel in het broedseizoen. Verzameld en per provincie weergegeven, zoals in Bijlsma (2005, 2006, 2007) of Bijlsma *et al.* (2007), wordt het beeld nog globaler, doordat verschillende broedbiotopen bij elkaar gevoegd worden.

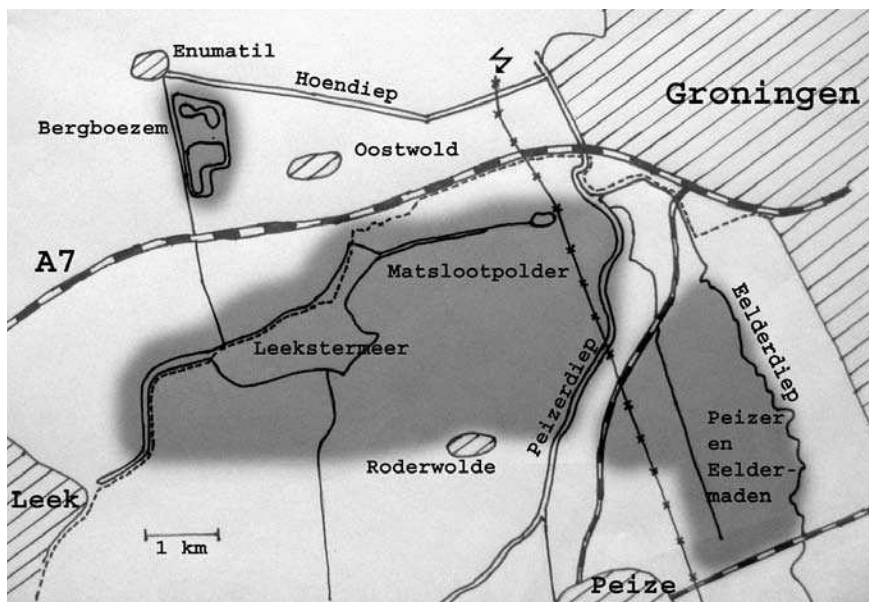
Wij hebben een andere benadering gekozen, door in één biotoop (een veenweidegebied) te onderzoeken welke vogels daar gedurende het jaar als prooi dienden voor de verschillende, in het gebied aanwezige vogeletende roofvogels (voornamelijk Havik en Sperwer).

Over de prooikeuze van vogeletende roofvogels in een veenweidegebied is veel minder bekend dan bijvoorbeeld voor bossen het geval is. Ook de verschillen in prooikeuze tussen zomer- en winterseizoen van deze roofvogels zijn minder goed gedocumenteerd, omdat het verzamelen van prooiresten, zoals gezegd, meestal stopt na het broedseizoen. Met deze studie willen we meer inzicht geven in zowel het prooispectrum van vogeletende roofvogels in het veenweidegebied, als de verschillen in prooikeuze gedurende het jaar.

Het broedsucces van roofvogels hangt onder meer af van het prooiaanbod gedurende de periode dat de jongen gevoerd moeten worden. Een veenweidegebied is voor soorten als Havik en Sperwer mogelijk een suboptimale broedbiotoop, omdat er in het gebied slechts een beperkt oppervlak bos en houtwal is (het gebruikelijke jachtterrein van deze vogels). Het zou dus kunnen zijn dat het broedsucces van deze roofvogels in het veenweidegebied lager ligt dan bij hun soortgenoten in bosrijkere omgeving. Ook aan dit aspect is in deze studie aandacht besteed.

Gebiedsbeschrijving en werkwijze

Vanaf eind 2001 tot en met 31 december 2006 zijn plukresten van vogels verzameld in het gebied dat op de kaart (Figuur 1) staat aangegeven. Het betreft het, in de Kop van Drenthe en het aansluitende deel van Groningen gelegen, gebied rond het Leekstermeer en in de Peizer- en Eeldermeden. Het gebied ligt in de EHS (Ecologische Hoofd Structuur) en is voor een groot deel in eigendom van Staatsbosbeheer en het Groninger Landschap (voor het Leekstermeer) en Natuurmonumenten (voor de Peizermeden). Het valt te karakteriseren als een verschaald veenweidegebied (Foto 1), met stukken open water (Leekstermeer, Peizerdiep, Eelderdiep, Matsloot, bergboezem langs het Lettelberterdiep), veel sloten en veel weiland met hoge grondwaterstand. Door het verschalingsbeheer is *Pitrus Juncus effusus* in veel weilanden de dominerende plant geworden, hetgeen tot gevolg heeft gehad dat de grote broedpopulatie van weidevogels die er vroeger was (van den Brink *et al.* 1996), inmiddels is gedecimeerd. In het gebied verspreid liggen ± 15 kleine bosjes (0.1-2 ha), die als broed-, rust- of uitkijkplaats voor roofvogels kunnen dienen. Ook loopt er een hoogspanningsleiding door het gebied, waarvan de masten gebruikt worden als uitkijkpost door onder meer de Slechtvalk.

Figuur 1. Kaart van het onderzoeksgebied (grijs aangegeven) in de Kop-van-Drenthe en het aansluitende deel van de provincie Groningen. Provinciegrens aangegeven met stippellijn; geblokte lijnen zijn wegen; ζ duidt hoogspanningsleiding aan; gearceerde gebieden zijn dorpen en stad (globaal). *The study area in northern Drenthe and adjacent Groningen (stippled line = provincial border; broken lines = roads; hatched = towns and villages; zigzag = high tension wires).*

Tijdens de onderzoeksperiode werden in de, in Figuur 1 met grijs aangegeven, delen van het gebied gedurende het hele jaar plukresten verzameld. Er werd gezocht in de bosjes in het gebied, maar ook werd een achttal vaste routes door de weilanden gelopen en werden toevallige vondsten meegenomen. Sommige delen van het gebied, waar in de praktijk bleek dat er niet of nauwelijks plukresten werden gevonden, werden slechts sporadisch bezocht. In de omgeving van het Leekstermeer en de Matslootpolder werden grote delen van het aangegeven gebied zeker maandelijks, maar soms nog vaker, bezocht. In de resultaten worden de gegevens uit dit 'kern'gebied het meest uitvoerig behandeld. Het oppervlak van het kerngebied is ongeveer 1500 ha. Ten zuiden van Enumatil werd verzameld langs de dijk die om het, naast het Lettelberterdiep gelegen, bergboezem loopt. De bergboezem is ongeveer 100 ha groot en omvat deels open water en deels verschaald grasland. In de Peizer- en Eeldermeden werd verzameld in het deel ten noorden van de Noorddijk. Dit is een gebied van ongeveer 500 ha. In de laatste twee onderzoeksjaren (2005 en 2006) was de zoekactiviteit het hoogst en het meest over het gehele gebied uitgebreid.

Foto 1. Impressie van het onderzoeksgebied, hier de Matslootpolder, mei 2006. *View of the Matslootpolder, May 2006.*

Alle gevonden plukresten werden verzameld en meegenomen voor determinatie op soort. Tevens werden zo dubbeltellingen voorkomen. Alleen plukresten waarvan met zekerheid vastgesteld kon worden dat de prooi door een roofvogel geslagen was, zijn in de resultaten verwerkt. Vindplaats en –datum van de plukrest werd genoteerd en voor zover mogelijk werd ook bepaald door welke roofvogel de prooi geslagen was. Determinatie van de plukresten gebeurde met behulp van de referentieverzameling van één van de auteurs (WvB), aangevuld met de literatuur (Brown *et al.* 2003) en websites zoals www.feathers.tk. Voor het rekenen aan prooigewichten is gebruik gemaakt van het overzicht van gewichten per vogelsoort in Bijlsma (1993). Voor soorten die niet in dit overzicht staan is een schatting gemaakt van het gewicht op basis van vergelijkbare soorten.

De aanwezigheid van broedende of in het gebied verblijvende roofvogels werd gedurende de hele onderzoeksperiode zo goed mogelijk bijgehouden. Een groot deel van het kerngebied werd daartoe jaarlijks door één van de auteurs (TvK) geïnventariseerd op broedende roofvogels volgens de methoden van de Werkgroep Roofvogels Nederland (Bijlsma 1997). Om begrijpelijke redenen wordt overigens in dit artikel geen exacte verspreiding van broedende roofvogels weergegeven. Daarnaast werden gedurende de onderzoeksperiode alle waarnemingen van niet-broedende roofvogels, die vogels op het menu hebben en die in het gebied pleisterden, genoteerd.

Resultaten

Vogeletende roofvogels broedend in het gebied

In het kerngebied bevinden zich 4 territoria van Haviken, waarvan 1 aan de rand van het gebied. Deze territoria zijn al vele jaren bezet en het broedsucces wordt, voor zover mogelijk, elk jaar bijgehouden. In Tabel 1 is voor de havikparen in het gebied het aantal uitgevlogen jongen per broedseizoen in de periode 2001-06 weergegeven. Eén paar (nest 4) broedt op een vrijwel onbereikbare plaats. Daarom is voor dit paar alleen voor 2002 bekend hoeveel jongen er uitgevlogen. Het paar is echter wel elk jaar succesvol geweest. Voor het broedsucces van dit paar is daarom in de tabel bij de ontbrekende jaren een minimaal aantal van 1 uitgevlogen jong aangenomen. Het gemiddelde broedsucces van de 4 havikparen in het kerngebied komt lager uit dan het gemiddelde van alle, in dezelfde periode, onderzochte Havikparen in Drenthe en Groningen.

Tabel 1. Aantal uitgevlogen jongen bij vier paren Havik in het kerngebied in de periode 2001-06 (? = minimale waarde). *Number of fledglings per Goshawk nest in the core study area in 2001-06 (? = minimum).*

Jaar <i>Year</i>	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Nest 1	1	4	3	3	1	0
Nest 2	0	2	3	0	4	0
Nest 3	3	2	2	0	0	0
Nest 4	1?	4	1?	1?	1?	1?
Gemiddeld <i>Mean</i>	1.3	3.0	2.3	1.0	1.3	0.3

In de Peizermeden bevinden zich in ieder geval twee broedterritoria van Haviken in het onderzoeksgebied. Bij het Lettelberterdiep ontbreekt een broedterritorium van een Havik in het gebied zelf. Wel wordt het gebied door Haviken het hele jaar door gebruikt als jachtterrein (eigen waarnemingen).

De Sperwer broedt (voor zover bekend) niet in het onderzoeksgebied zelf, maar gebruikt het gebied wel veelvuldig als jachtterrein.

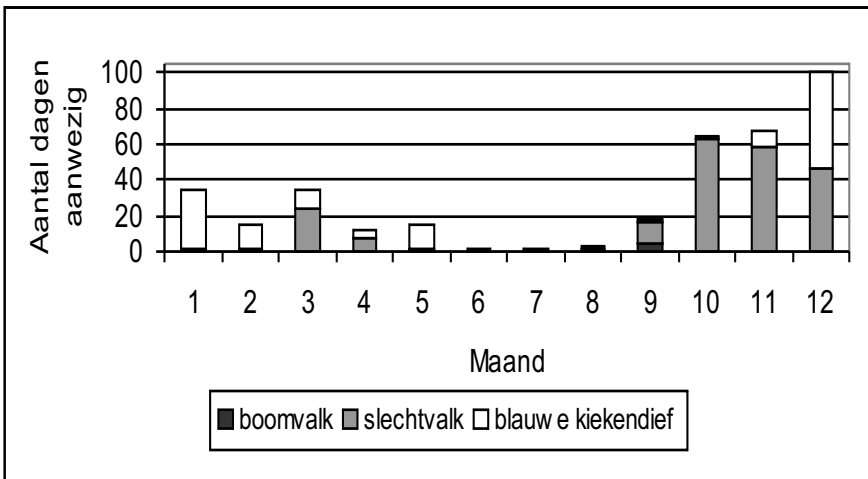
De Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* is de laatste jaren in het kerngebied toegenomen naar 3-4 paar. Deze vogels jagen in het hele kerngebied, en ook in de

Peizermeden en bij het Lettelberterdiep. In deze andere gebieden zijn tot nu toe geen broedgevallen van Bruine Kiekendief vastgesteld.

De Boomvalk gebruikt het kerngebied als jachtgebied, maar tot nu toe zijn er in het onderzochte gebied nog geen broedgevallen van deze soort vastgesteld.

Overige vogeletende roofvogels

Naast de broedende roofvogels komen in het gebied ook andere soorten voor. Dit zijn vooral wintergasten (Slechtvalk, Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus*, Smelleken *Falco columbarius*) en daarnaast zwervende, onvolwassen vogels (Grauwe Kiekendief *Circus pygargus*). Vooral van Slechtvalk en Blauwe Kiekendief worden in de wintermaanden regelmatig 1 of meer exemplaren gezien. Op basis van de verzamelde waarnemingen van genoemde soorten is getracht een schatting te maken van de aanwezigheid van deze soorten in het kerngebied gedurende de onderzoeksperiode. In Figuur 2 staan voor Slechtvalk, Blauwe Kiekendief en Boomvalk de cumulatieve resultaten (aanwezigheid in aantal dagen per maand) voor de hele onderzoeksperiode weergegeven. De aanwezigheid van de andere soorten was zo gering (4 tot 13 dagen in totaal over de hele periode van 6 jaar) dat deze niet is weergegeven. Uit de figuur blijkt dat vooral in de laatste 3 maanden van het jaar andere vogeletende roofvogels in het kerngebied aanwezig zijn naast de standvogels Havik en Sperwer. Prooi-resten die in deze periode gevonden worden, kunnen dus mogelijk van deze wintergasten afkomstig zijn.

Figuur 2. Aantal dagen (per maand, opgeteld over de gehele onderzoeksperiode 2001-06) dat individuen van Boomvalk, Slechtvalk en Blauwe Kiekendief in het kerngebied aanwezig waren. *Summed (for 2001-06) monthly presence in the study area of Hobby (black), Peregrine (grey) and Hen Harrier (open), expressed in days.*

Prooiresten

In de onderzoeksperiode en het hele gebied werden 548 plukresten gevonden van 64 verschillende vogelsoorten (Tabellen 2, 3 en 4). De meeste plukresten werden gevonden in de laatste twee onderzoeksjaren (81% van totaal) en in het kerngebied (83% van totaal). Het grootste deel van de plukresten (63%) werd gevonden in de bosjes in het gebied, de overige plukresten in het weiland. Bij 'bos' zijn ook plukresten gerekend die gevonden werden bij houtwallen. Deze zijn in het onderzoeksgebied altijd geassocieerd met een van de bosjes.

Tabel 2. Aantal gevonden prooiresten per jaar en per onderzoeksgebied in 2001-06. *Number of prey remains found in the study area in 2001-06.*

Gebied <i>Site</i>	Kern <i>Core</i>	Bergboezem <i>Bergboezem</i>	Peizermaden <i>Peizermaden</i>	Totaal <i>Total</i>
2001	1	0	0	1
2002	3	0	0	3
2003	22	0	1	23
2004	55	11	10	76
2005	125	14	15	154
2006	247	22	22	291
Totaal <i>Total</i>	453	47	48	548

Tabel 3. Aantal prooiresten van Havik en Sperwer per onderzoeksgebied in 2001-06. *Number of prey remains of Goshawk and Sparrowhawk found in the study plots in 2001-06.*

Deelgebied <i>Site</i>	Kerngebied	Bergboezem	Peizermaden	Totaal <i>Total</i>
Dodaars <i>Tachybaptus ruficollis</i>	1	1	0	2
Soepgans <i>Anser anser (domestica)</i>	1	0	0	1
Wilde Eend <i>Anas platyrhynchos</i>	12	1	4	17
Slobeend <i>A. clypeata</i>	1	1	0	2
Wintertaling <i>A. crecca</i>	21	3	3	27
Soepeend <i>Anas sp.</i>	1	0	0	1
Krakeend <i>Mareca strepera</i>	0	1	0	1
Smient <i>M. penelope</i>	6	2	2	10
Kuifeend <i>Aythya fuligula</i>	1	0	0	1
Sperwer <i>Accipiter nisus</i>	1	0	0	1
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	4	0	1	5
Fazant <i>Phasianus colchicus</i>	8	0	5	13
Waterral <i>Rallus aquaticus</i>	6	0	0	6
Waterhoen <i>Gallinula chloropus</i>	8	0	0	8
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	6	3	0	9
Goudplevier <i>Pluvalis apricaria</i>	0	2	0	2

Vervolg Tabel 3

Deelgebied Site	Kerngebied	Bergboezem	Peizermaden	Totaal Total
Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	19	4	1	24
Tureluur <i>Tringa totanus</i>	3	0	1	4
Grutto <i>Limosa limosa</i>	6	2	0	8
Houtsnip <i>Scolopax rusticola</i>	6	0	2	8
Watersnip <i>Gallinago gallinago</i>	28	6	2	36
Bokje <i>Lymnocyptes minimus</i>	2	0	1	3
Kemphaan <i>Philomachus pugnax</i>	0	2	0	2
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	3	1	0	4
Stormmeeuw <i>L. canus</i>	2	2	0	4
Holenduif <i>Columba oenas</i>	1	0	0	1
Houtduif <i>C. palumbus</i>	27	0	3	30
Postduif <i>C. livia</i>	18	2	2	22
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	7	0	1	8
Ransuil <i>Asio otus</i>	2	0	0	2
Velduil <i>A. flammeus</i>	2	0	0	2
Grote Bonte Specht <i>Dendrocopos major</i>	2	0	0	2
Veldleeuwerik <i>Alauda arvensis</i>	2	0	0	2
Graspieper <i>Anthus pratensis</i>	9	0	2	11
Witte Kwikstaart <i>Motacilla alba</i>	2	1	0	3
Winterkoning <i>Troglodytes troglodytes</i>	2	0	0	2
Heggenmus <i>Prunella modularis</i>	2	0	0	2
Roodborst <i>Erithacus rubecula</i>	4	0	1	5
Merel <i>Turdus merula</i>	17	0	2	19
Kramsvogel <i>T. pilaris</i>	38	2	2	42
Koperwiek <i>T. iliacus</i>	15	0	1	16
Zanglijster <i>T. philomelos</i>	28	0	3	31
Zangertje <i>Sylvia</i> sp.	2	0	0	2
Goudhaan <i>Regulus regulus</i>	2	0	0	2
Koolmees <i>Parus major</i>	0	0	1	1
Pimpelmees <i>P. caeruleus</i>	11	0	1	12
Ekster <i>Pica pica</i>	1	0	0	1
Gaai <i>Garrulus glandarius</i>	3	0	1	4
Kauw <i>Corvus monedula</i>	1	0	0	1
Zwarte Kraai <i>C. corone</i>	5	0	0	5
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	69	4	2	75
Huisemus <i>Passer domesticus</i>	1	0	0	1
Vink <i>Fringilla coelebs</i>	7	0	0	7
Keep F. <i>montifringilla</i>	2	0	0	2
Kneu <i>Carduelis cannabina</i>	1	0	0	1
Barmsijs <i>C. flammea/cabaret</i>	4	0	0	4
Putter <i>C. carduelis</i>	4	0	0	4
Groenling <i>C. chloris</i>	1	0	0	1
Sijs <i>C. spinus</i>	3	0	0	3
Rietgors <i>Emberiza schoeniclus</i>	4	1	4	9
Parkiet/papegaai <i>Parakeet/parrot</i>	1	0	0	1
Totaal Total	446	41	48	535

Tabel 4. Gevonden prooiresten van Slechtvalken in het onderzoeksgebied in 2001-06. *Prey remains of Peregrines in the study area in 2001-06.*

Wilde Eend <i>Anas platyrhynchos</i>	1
Pijlstaart <i>A. acuta</i>	1
Wintertaling <i>A. crecca</i>	3
Zomertaling <i>A. querquedula</i>	1
Smient <i>Mareca penelope</i>	2
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	2
Stormmeeuw <i>L. canus</i>	1
Kleine Alk <i>Alle alle</i>	1
Koperwiek <i>Turdus iliacus</i>	1

Slechts een klein deel van de plukresten kon met zekerheid worden toegeschreven aan een bepaalde roofvogel. Dit had voornamelijk te maken met overlap van jachtterritoria en prooispectrum van Havik en Sperwer. Hoewel er in de wintermaanden regelmatig 1 of meerdere Slechtvalken in het kerngebied verbleven, werden er relatief weinig plukresten gevonden die op de, voor deze roofvogel, kenmerkende manier (vleugels en schoudergordel min of meer intact) waren achtergelaten. Plukresten die toegeschreven konden worden aan de Slechtvalk staan in Tabel 4.

Voor de hieronder volgende kwantitatieve bewerkingen zijn alleen de vondsten van de laatste twee jaren uit het kerngebied gebruikt. De prooien van de Slechtvalk zijn ook uit deze dataset weggelaten. Aantallen en soorten prooien in deze selectie staan weergegeven in Tabel 5. Hierin is per prooi-soort ook de verdeling van vondsten over type vindplaats (bos of weiland) aangegeven.

Tabel 5. Gevonden prooiresten in bos en weiland in het kerngebied in de jaren 2005 en 2006. De (*) achter de naam geeft de soorten aan die beschouwd worden als uitsluitend in weilanden voorkomend. *Prey remains found in woodlots and in grassland in the core study area in 2005 and 2006; * refers to species occurring exclusively in grassland.*

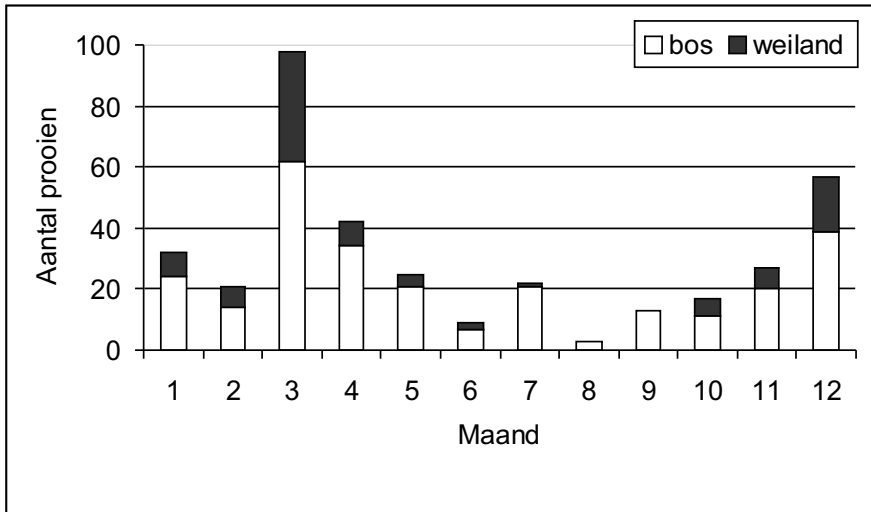
Habitat <i>Habitat</i>	Bos/houtwal <i>Woodlot/hedgerow</i>	Weiland <i>Grassland</i>
Dodaars <i>Tachybaptus ruficollis</i> *	0	1
Soepgans <i>Anser anser (domestica)</i> *	0	1
Wilde Eend <i>Anas platyrhynchos</i> *	7	3
Soepeend <i>Anas</i> sp. *	1	0
Slobeend <i>A. clypeata</i> *	0	1
Wintertaling <i>A. crecca</i> *	1	14
Soepeend <i>Anas</i> sp. *	0	1
Smient <i>Mareca penelope</i> *	0	6
Kuifeend <i>Aythya fuligula</i> *	0	1
Sperwer <i>Accipiter nisus</i>	1	0
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	3	1
Fazant <i>Phasianus colchicus</i>	4	2
Waterral <i>Rallus aquaticus</i> *	5	1

Vervolg Tabel 5

Habitat <i>Habitat</i>	Bos/houtwal <i>Woodlot/hedgerow</i>	Weiland <i>Grassland</i>
Waterhoen <i>Gallinula chloropus</i> *	5	3
Meerkoet <i>Fulica atra</i> *	1	3
Kievit <i>Vanellus vanellus</i> *	6	11
Grutto <i>Limosa limosa</i> *	1	5
Houtsnip <i>Scolopax rusticola</i>	4	0
Watersnip <i>Gallinago gallinago</i> *	19	4
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i> *	2	1
Stormmeeuw <i>L. canus</i> *	1	0
Holenduif <i>Columba oenas</i>	0	1
Houtduif <i>C. palumbus</i>	20	3
Postduif <i>C. livia</i>	14	1
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	2	4
Ransuil <i>Asio otus</i>	1	0
Grote Bonte Specht <i>Dendrocopos major</i>	2	0
Veldleeuwerik <i>Alauda arvensis</i> *	2	0
Graspieper <i>Anthus pratensis</i> *	3	3
Witte Kwikstaart <i>Motacilla alba</i>	1	0
Winterkoning <i>Troglodytes troglodytes</i>	2	0
Heggenmus <i>Prunella modularis</i>	1	1
Roodborst <i>Erithacus rubecula</i>	1	0
Merel <i>Turdus merula</i>	14	0
Kramsvogel <i>T. pilaris</i>	26	9
Koperwiek <i>T. iliacus</i>	6	5
Zanglijster <i>T. philomelos</i>	23	1
Zangertje <i>Sylvia</i> sp.	2	0
Goudhaan <i>Regulus regulus</i>	2	0
Pimpelmees <i>P. caeruleus</i>	1	0
Ekster <i>Pica pica</i>	1	0
Gaai <i>Garrulus glandarius</i>	3	0
Kauw <i>Corvus monedula</i>	1	0
Zwarte Kraai <i>C. corone</i>	4	0
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	49	9
Huisemus <i>Passer domesticus</i>	1	0
Vink <i>Fringilla coelebs</i>	4	0
Keep <i>F. montifringilla</i>	2	0
Kneu <i>Carduelis cannabina</i>	1	0
Barmsijs <i>C. flammea/cabaret</i>	4	0
Putter <i>C. carduelis</i>	3	0
Groenling <i>C. chloris</i>	1	0
Sijs <i>C. spinus</i>	2	0
Rietgors <i>Emberiza schoeniclus</i> *	1	2
Parkiet/papegaai <i>Parakeet/parrot</i>	1	0
Totaal <i>Total</i>	48	97

In het kerngebied werden in 2005 en 2006 in totaal 365 prooien verzameld, waarvan 97 (27 % van het totaal) in de weilanden. Vogelsoorten die uitsluitend in het open gebied leven, zijn in de tabel met een * achter de naam aangegeven. Van deze soorten werd 56 % van de plukresten in het weiland gevonden.

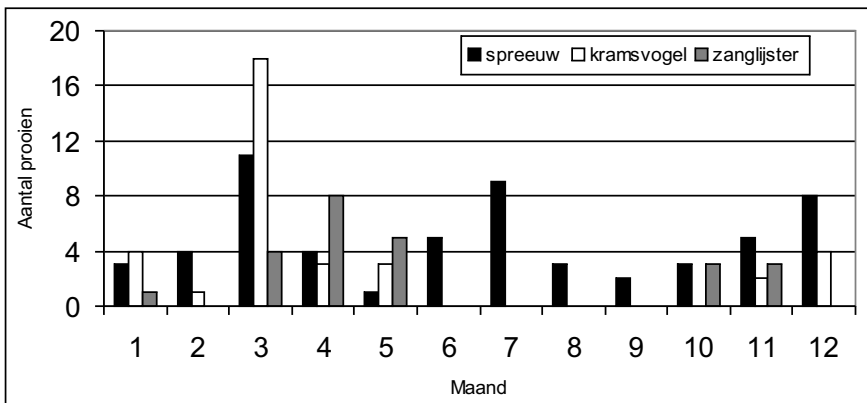
De verdeling over het jaar van de vondsten van plukresten in het kerngebied is weergegeven in Figuur 3. In deze grafiek is weer onderscheid gemaakt tussen plukresten die in bos dan wel weiland gevonden zijn. De grootste aantallen plukresten werden in de wintermaanden (oktober tot en met maart) gevonden, met een duidelijke piek in maart.

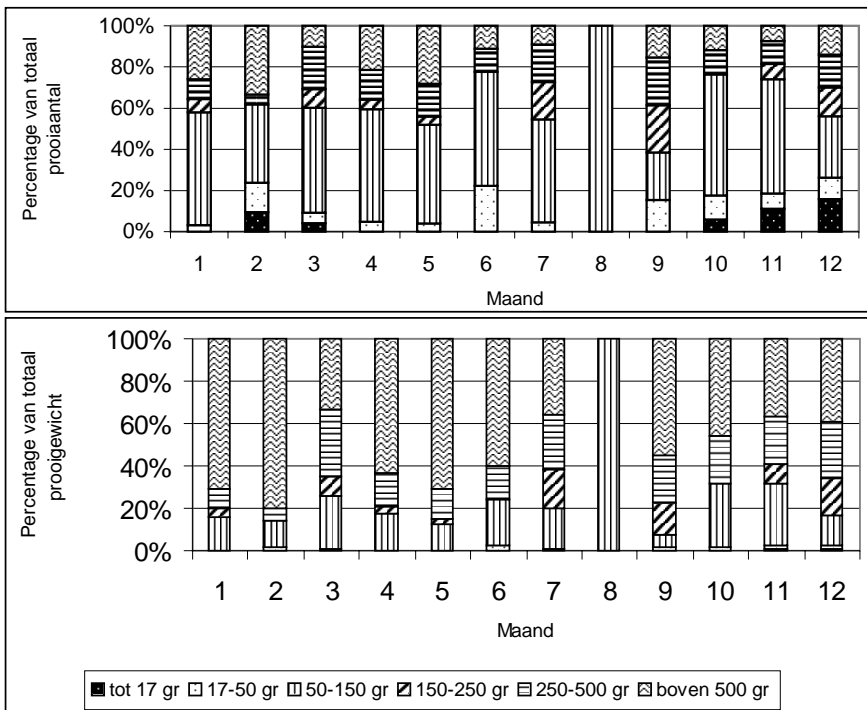
Figuur 3. Verdeling van de prooivondsten in het kerngebied in de jaren 2005 en 2006 over de maanden; per maand onderverdeeld naar vondsten in het bos en in het weiland. *Monthly distribution of prey remains in woodlots (open) and grassland (black).*

Voor de drie meest gevonden prooi-soorten (Spreeuw, Kramsvogel en Zanglijster) is de verdeling van vondsten van plukresten over het jaar weergegeven in Figuur 4. De Spreeuw wordt het hele jaar gevonden, de Kramsvogel en Zanglijster uitsluitend in het winterseizoen en voorjaar.

De gevonden prooivogels zijn ondergebracht in zes gewichtsklassen: tot 17 gram, 17-50 gram, 50-150 gram, 150-250 gram, 250-500 gram en boven 500 gram. Figuur 5 geeft (weer voor het kerngebied in 2005 en 2006) per maand de procentuele verdeling van de prooien over de klassen, zowel in aantallen (Figuur 5A) als in berekende gewichten (Figuur 5B). De klasse 50-150 gram (o.a. Spreeuw) heeft in de meeste maanden in aantal het grootste aandeel. In gewicht uitgedrukt is echter de klasse boven 500 gram (waaronder eenden en Houtduif) het meest prominent. Uitzondering is augustus, waarin uitsluitend 3 Spreeuwen zijn gevonden.

Figuur 4. Maandelijke verdeling van Spreeuw, Kramsvogel en Zanglijster als prooi in het kerngebied in de jaren 2005 en 2006. *Monthly distribution of Starling (black), Fieldfare (open) and Song Thrush (grey) as prey of raptors in 2005 and 2006.*

Figuur 5. Maandelijke verdeling van prooien in verschillende gewichtscategorieën naar aantal (boven) en naar biomassa (beneden). *Monthly distribution of prey species in different body mass categories, expressed in numbers (upper) and in biomass (lower).*

Discussie

De resultaten laten zien dat vogeletende roofvogels in een veenweidegebied gebruik maken van het hele spectrum van de aanwezige prooivogels. Opmerkelijk resultaat is dat de prooiresten niet alleen in de bosjes gevonden worden, maar voor een aanzienlijk deel ook in de weilanden. Van sommige prooi-soorten, vooral eenden, worden de plukresten vrijwel uitsluitend in het weiland gevonden. Ook is het opvallend dat er in de zomermaanden veel minder plukresten in het gebied gevonden zijn, dan in de wintermaanden. Het broedsucces van de vier havikparen in het kerngebied is laag. Dit zou te maken kunnen hebben met een gebrek aan prooien in de periode dat de jongen op het nest zitten.

Het is waarschijnlijk dat de meeste plukresten (Tabel 3) afkomstig zijn van de Haviken en Sperwers die in het gebied leven. Andere roofvogels, als kiekendieven en Boomvalk, komen in het gebied óf in te lage frequentie voor om een merkbare bijdrage te leveren aan het totaal van plukresten, óf hebben een menu waarin vogels een geringe rol spelen. Blauwe Kiekendieven bijvoorbeeld, eten in de wintermaanden vooral muizen (Kleefstra & Kleefstra 2005). Ook van Buizerds *Buteo buteo* is bekend dat ze vogels eten. In het onderzoeksgebied broeden en overwinteren een behoorlijk aantal Buizerds, maar er is geen aanwijzing dat zelfgevangen vogels een belangrijk aandeel hebben in het menu van deze roofvogels. Vogels die gegeten werden door Buizerds betroffen altijd draad- en verkeerslachtoffers, of afgepakte prooien van andere roofvogels (WvB, persoonlijke waarnemingen). De Slechtvalk komt in de winter redelijk frequent in het gebied voor en hiervan zijn ook prooiresten gevonden. De 13 prooien van deze soort vormen 3.7 % van het totaal aan vondsten. Het prooispectrum van de Slechtvalk laat het te verwachten beeld zien (eenden en meeuwen). De Kleine Alk is een opmerkelijke prooi en uiteraard een toevalstreffer. Deze soort wordt vrijwel nooit in Drenthe waargenomen (vierde waarneming tot nu toe, volgens de website van Werkgroep Avifauna Drenthe).

Vergelijking van de prooi-soorten en -aantallen in Tabel 3 met de overzichten die in de literatuur te vinden zijn voor de provincie Drenthe (Bijlsma 1993, 2005, 2006, 2007) laat een aantal opvallende verschillen zien. Zo zijn Houtduif en Postduif in onze resultaten niet de dominerende soorten en ontbreken soorten als Grote Bonte Specht, Gaai, Kauw en Zwarte Kraai (belangrijke prooien voor Havik), of Koolmees, Huismus en Roodborst (idem voor de Sperwer) nagenoeg geheel op onze lijst. Daarvoor in de plaats vinden we relatief grote aantallen Wintertaling, Watersnip, Kramsvogel en vooral Spreeuw.

De gevonden verschillen tussen onze en de eerder gepubliceerde resultaten voor Drenthe kunnen deels verklaard worden uit verschillen in biotoop (veenweide versus bos) en in verzamelperiode (jaarrond versus broedseizoen). Het prooispectrum van Havik en Sperwer is afhankelijk van de biotoop waarin ze leven. De resultaten van het huidige onderzoek laten dan ook zien dat deze roofvogels in het veenweidegebied een groot aandeel weide- en watervogels als prooi hebben. Steendam (2005) verzamelde, in het broedseizoen, prooien van Haviken in een veenweidegebied in Noord-Holland. Hij vond relatief hoge aantallen Wilde Eend ($n = 41$), Wintertaling (20), Watersnip (15)

en Spreeuw (41), terwijl Houtduif (11) en Postduif (17) hier matig vertegenwoordigd waren. Dit sluit aan bij onze resultaten.

Omdat wij ook in het winterseizoen prooiresten verzameld hebben, komen een aantal wintergasten (Koperwiek, Kramsvogel, Barmsijs) voor op de lijst. Ook zijn de, in het gebied overwinterende, eenden (met name Wintertaling) en Watersnippen terug te vinden in het menu van de roofvogels. Opvallend is dat sommige jaarvogels, zoals Zanglijster (Figuur 4) en Merel (niet weergegeven), vooral in het winterseizoen als prooi werden gevonden. Uit de literatuur (maar zie bijvoorbeeld ook de ‘dode vogelkaart’ op de website van het SOVON, selecties ‘merel’ en ‘zanglijster’) komt juist het beeld naar voren dat deze soorten in de lente/zomerperiode een belangrijk aandeel in het prooispectrum van Havik en Sperwer hebben.

Een flink deel van de prooiresten (37%) werd gevonden in de weilanden. Dit percentage is ongetwijfeld een onderschatting, aangezien niet het hele weidegebied systematisch is afgezocht, terwijl de bosjes wel vrijwel allemaal regelmatig zijn bezocht. Bij het bergboezem langs het Lettelberterdiep is alleen langs de rand van het gebied gezocht naar plukresten, terwijl in het bergboezem zelf geregeld Haviken op de grond zijn waargenomen, mogelijk bezig met een prooi. In de meeste studies wordt gemeld dat prooiresten van Havik en Sperwer verzameld werden in de omgeving van het nest. Wanneer deze nesten zich in open gebieden bevonden, kan een vertekend beeld zijn ontstaan van het prooispectrum van deze roofvogels, waarbij vooral eenden en weidevogels ondervertegenwoordigd moeten zijn.

Het was niet mogelijk steeds een duidelijk onderscheid te maken tussen prooien van Havik en Sperwer, aangezien de jachtgebieden van deze roofvogels overlaptten. Op basis van de literatuur (Bijlsma 1993 en alle overzichten van prooivondsten (Bijlsma 2002-07) hebben we aangenomen dat prooien lichter dan 18 gr (kleiner dan Roodborst) geslagen zijn door een Sperwer en prooien zwaarder dan 500 gr (Houtduif of groter) door een Havik. Alles daartussen kan door beide soorten geslagen zijn. Uit Figuur 5 blijkt dat in het kerngebied plukresten van vogels onder de 18 gram alleen in de wintermaanden gevonden werden. Prooiresten van vogels zwaarder dan 500 gr werden het hele jaar gevonden. Dit zou erop kunnen duiden dat Sperwers voornamelijk in de wintermaanden in het kerngebied jagen, terwijl Haviken hier het hele jaar jagen. Dit is in overeenstemming met het gegeven dat de nestplaatsen van de Sperwers veelal buiten het kerngebied liggen, terwijl Haviken ook in het gebied zelf nestelen.

Foto 2. Jonge sperwervrouw tijdens een pauze in de jacht bij de bergboezem langs het Lettelberterdiep, oktober 2006 (Wim van Boekel). *Juvenile female Sparrowhawk hunting in Lettelberterdiep, October 2006.*

Het aantal gevonden pluksels is in de winter hoger dan in de zomer (Figuur 3). De piek in juli komt voor bijna de helft voor rekening van de Spreeuw. In augustus is het de enige soort die als plukrest gevonden wordt. Daarmee is de Spreeuw de enige vogel die jaarrond op het menu staat van de roofvogels. Aangezien het Leekstermeer in de zomermaanden dient als slaappleaats voor zo'n 100.000 Spreeuwen is dit niet vreemd. Wel was het onverwacht dat er 's zomers zo weinig prooiresten werden gevonden. De literatuur suggereert immers dat de meeste prooien in de zomer worden gevonden. Dit heeft echter voornamelijk te maken met de zoekinspanning die het hoogst is in (of beperkt blijft tot) de voorjaars- en zomermaanden. Toch geeft ook Bijlsma (1993) in een overzicht van jaarrond verzamelde prooiresten van Haviken in Drenthe beduidend hogere aantallen vondsten in de zomer, vergeleken met de winterperiode. Dat wij juist weinig prooien in de zomer vinden, heeft niet te maken met onze zoekinspanning die jaarrond vrijwel gelijk bleef. Wel is de kans groter dat prooiresten in de zomer over het hoofd worden gezien, zeker in het weidegebied door opschietende ondergroei en grassen. Een aantal belangrijke vindplaatsen in het gebied werd hierdoor 's zomers voor roofvogels ongeschikt als plukplaats. Toch werden ook op plaatsen die niet door ondergroei waren overwoekerd minder prooiresten gevonden. Een mogelijke

verklaring zou de schaarste aan prooien in de zomermaanden kunnen zijn. Het Leekstermeergebied heeft, zoals in de inleiding al gezegd, in de laatste 10 jaar veel van zijn weidevogels verloren. De dichtheid ligt momenteel onder de 10 broedparen weidevogels/100 ha (Roelof Blaauw, SBB). Ook broedende eenden zijn schaars. Dit zijn net de soorten waar de Havik in dit veenweidegebied het in de zomermaanden van moet hebben. Haviken zullen in deze periode prooien moeten zoeken in een ander of veel groter gebied en mogelijk ook meer zoogdieren als prooi moeten aanvoeren. Voor dit laatste is echter geen bewijs gevonden in de vorm van prooiresten op of bij het nest. Het broedsucces van de havikparen in het kerngebied is de laatste jaren verslechterd (Tabel 1). Gebrek aan geschikte prooi is hiervoor een mogelijke verklaring. Rutz & Bijlsma (2006) vonden in hun studie dat voedselgebrek in een havikpopulatie leidde tot verschuiving van het prooispectrum naar kleinere prooi-soorten. Ook nam het aantal broedparen in hun studiegebied in de loop van de tijd af, doordat gestorven territoriale Haviken niet vervangen werden door vrijgezellen ('floaters'). Het zal interessant zijn om dit proces in ons studiegebied te volgen.

Vanaf volgend jaar wordt begonnen met de inrichting van de Kop-van-Drenthe als waterberging. Ons onderzoeksgebied zal dan veranderen in een groot doorstroommoeras, gevoed door de beken Peizer- en Eelderdiep en uitmondend in het Leekstermeer. Naar verwachting zal de avifauna van het gebied flink van samenstelling veranderen (meer watervogels en steltlopers, ook in de zomer, mogelijk minder weidevogels in de winter). We zijn benieuwd hoe de vogeletende roofvogels in het gebied zich aanpassen aan de nieuwe situatie.

Dank

We bedanken Lex Tervelde, Alwin Hut, Michel Hut en Arjan Dekker voor hun inzet tijdens de jaarlijkse ringperiode in het onderzoeksgebied en Titia Keuning voor haar hulp bij het zoeken van prooiresten. Meer informatie over het Leekstermeergebied is te vinden op www.wetlandleekstermeer.tk.

Summary

Boekel W. van & van Kooten T. 2007. Avian prey of raptors in farmland on peat soils. De Takkeling 15: 144-159.

In northern Drenthe, and adjacent parts of the province of Groningen, prey remains of raptors were systematically collected throughout the year between late 2001 and 31 December 2006. Formerly grassland on peat soils, much of the 1500 ha of this area has recently been converted into a nature reserve, where some 15 woodlots of 0.1-2 ha provide breeding sites for Buzzard *Buteo buteo* and Goshawk *Accipiter gentilis* (4 territories). Reed-covered lake sides are used by up to 3-4 pairs of Marsh Harriers *Circus aeruginosus*. During the migration periods, and in winter, the study area is visited by Peregrine *Falco peregrinus*, Hobby *F. subbuteo*, Merlin *F. columbarius*, Sparrowhawk *Accipiter nisus*, Montagu's Harrier *Circus pygargus* and Hen Harrier *C. cyaneus*. Prey remains were collected in woodlots, along fixed transects and beneath much-used sitting posts (fence posts, electricity pylons).

Most prey remains were found in woodlots and in hedgerows (63%), the rest in grassland. Of prey species typically associated with grassland, 56% had been plucked in that same habitat (the rest in woodlots and hedgerows). Highest numbers of prey remains were found in winter (October through March), smallest numbers in summer. The latter is suggestive of smaller number of avian predators during summer time, seasonal changes in the composition of the raptor guild (Sparrowhawks and Peregrines almost exclusively in winter), scarcity of mid-sized prey species during summer following environmental changes (conversion of farmland into semi-natural rough grassland), and/or smaller chances of finding prey remains when the vegetation is at its most luxurious. This finding contrasts with the Dutch literature, which shows that most prey remains are collected in summer. It is likely that this is a habitat-related bias, because most raptor research occurs in woodlands where raptor nests and plucking posts are systematically searched and checked during the breeding season, but where food studies in winter are less popular among raptorphiles.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma R.G. 2002-07. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2001-06. De Takkeling 10: 7-48; 11: 6-54; 12: 7-55; 13: 9-56; 14: 6-53; 15: 7-38.
- Bijlsma R.G., Bakker S., van Galen T., Kleefstra R., Mulder J. & de Vries C. 2007. Broedende roofvogels op het Friese vasteland: verspreiding, talrijkheid, trend en voedselkeus. De Takkeling 15: 48-72.
- Brink H. van den, van Dijk A., van Os B & Venema P. 1996. Broedvogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Brown R., Ferguson J., Lawrence M. & Lees D. 2003. Vogelsporen. De determineergids voor veren, braakballen, schedels en andere sporen van Europese vogels. Tirion Uitgevers, Baarn.
- Havekes F. 2006. Gedrag en prooikeus van vier sperwerparen *Accipiter nisus* in Zoetermeer. De Takkeling 14: 78-84.
- Kleefstra R. & Kleefstra J. 2005. Veldmuis *Microtus arvalis* doet aantal Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* in Sneekermeergebied pieken in de winter van 2004/05. De Takkeling 13: 187-192.
- Koks B., Visser E., Draaijer L., Dijkstra C. & Trierweiler C. 2005. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland in 2004. De Takkeling 13: 65-79.
- Rozemeijer G. 2005. Broedende roofvogels op Noord- en Zuid-Beveland in 2000-2005. De Takkeling 13: 220-228.
- Rutz C. & Bijlsma R.G. 2006. Food-limitation in a generalist predator. Proc. R. Soc. B. 273: 2069-2076.
- Stendam O. 2005. Prooionderzoek Havik in het Wormer- en Jisperveld en de Reef. Tussen duin en dijk 4(2): 20-22.

Adressen:

WvB: de Vries Lamstraat 19, 9744 HT Groningen, wvanboekel@home.nl

TvK: De Bongerd 20, 9801 AS Zuidhorn.

Geconcentreerde trek van roofvogels op de Krim, Oekraïne

Gerard L. Ouweneel

Op uitnodiging van BirdLife Oekraïne brachten Edo van Uchelen en auteur van 3 tot en met 10 september 2006 een oriëntatiebezoek aan de Krim. In die zes dagen werd een reeks vogelgebieden verkend, alle gelegen op het oostelijk deel van het schiereiland. Door het drukke programma hadden de meeste bezoeken een vluchtig karakter. Niettemin viel op twee plekken geconcentreerde roofvogel trek vast te stellen.

Op de Krim broeden tenminste 18 soorten roofvogels, waaronder Monniksgier *Aegypius monachus*, Keizerarend *Aquila heliaca* en Kleine Torenvalk *Falco naumanni*. Voor deze soorten begon BirdLife Oekraïne in 2000 aan een speciaal actieplan. Andere roofvogels die onder dit programma vallen zijn de uitsluitend op het vasteland broedende Zeearend *Haliaeetus albicilla*, Schreeuwend en Bastaardarend *Aquila clanga*. Vreemd genoeg ontbreekt op het lijstje de Sakervalk. Nu ten behoeve van de blijkbaar onverzadigbare valkeniermarkt in het Midden-Oosten voortdurend individuen worden onttrokken aan Centraal-Aziatische populaties, wordt het belang van de ten westen van de Oeral broedende Sakers steeds groter. De Krim herbergt minimaal 60 paren Sakers (med. Oleg Dudkin, Floris van Kuijk).

Slechtvalken (de vorm *Falco peregrinus brookei*) en Sakervalken kunnen op de Krim bij elkaar in de buurt broeden, soms op hetzelfde massief. Op 6 september viel ons in het Karadag-reservaat het niet alledaagse schouwspel ten deel van een Slechtvalk die een Saker attaqueerde. Op de vraag wie van beide soorten er bij dergelijke conflicten uiteindelijk het veld ruimde, antwoordde onze gids Alexander Grinchenkon: ‘De Saker is de sterkste. Maar Slechtvalken zijn agressiever. En sneller...!’

Baidarskie Vorota

De zesdaagse Krim-odyssee voerde vanuit de hoofdstad Simferopol eerst naar Dzankoj, in het noordoosten van het schiereiland, gelegen bij een van de verbindingroutes met het vasteland. Vandaar ging het zuidoostwaarts, langs de befaamde Sivash die, als gevolg van de vrijwel totale afwezigheid van wegen, moeilijk bereikbaar bleek. Bruine Kiekendieven waren er de aspectbepalende roofvogels. Via het schiereiland Kerch bereikten wij de zuidkust, waar met Baidarskie Vorota, net voorbij Yalta, het meest westelijke punt van de rondreis werd bereikt. Deze gaf een globale indruk van de meest karakteristieke landschapstypen van de Krim: de immense lagunen kust van de Sivash, steppegebieden, meren, de hoge noordkust van Kerch met Kazantip als de meest markante kaap en dan de door de bergrug Krymski hory beschutte zuidkust van het schiereiland, ook wel bekend als de Russische Riviera. Landschappelijk deden zowel kust als binnenland vaak denken aan de Dobrogea in Roemenië, die trouwens

slechts anderhalf dag reizen verwijderd ligt. Maar de Krim is grootschaliger, leger en ongerepter, zoals de Roemeense Dobrogea nog was rond 1970.

Een blik op de kaart doet de mening postvatten dat tijdens de (roof)vogeltrek op de Krim wel wat valt te beleven. Dat bleek juist. Tijdens een ochtendexcursie op 5 september in de buurt van Kazantip, langs de landschappelijk weergaloos fraaie noordkust van Kerch, was er aankomst van kiekendieven vanuit zee. Het ging om 8 individuele Grauwe Kiekendieven, alle eerstejaars vogels, en enkele Bruine Kieken, die vanuit de Zee van Azov hoog binnenkwamen. 's Middags zagen wij elders op Kerch een tweedejaars Grauwe Kiek man, tientallen Roodpootvalken, een Slangenarend en een Zwarte Wouw. Deze laatste broedt niet op de Krim. Grauwe Kiekendieven zouden wij de daaropvolgende dagen nog meer zien. Wij waren alert op Steppenkiekendieven en soms waren er twijfels. Zekerheid bleef uit.

De volgende dag, tijdens een dag op en rond Karadag, was het weer prijs. Een bijna 600 meter hoge, pal langs de Zwarte Zeekust gelegen kale piek met omringend rotsmassief vormt het meest markante punt van dit reservaat. Op en rond dit reservaat broeden Saker en Slechtvalk die beide te zien waren, van de laatste ook juvenielen. 's Morgens rond 11.00 uur was er een groep thermiekende Buizerds van het *vulpinus*-type. De daaropvolgende uren was er passage van buizerds en kiekendieven. Om 14.00 uur passeerden in los verband 5 Grauwe Kiekendieven waaronder een adulte man en een Wespendif. Een van de residente Slechtvalken voerde op deze passanten duikvluchten uit. Later op de middag volgden nog meer buizerds en Bruine Kieken. Om 16.00 schroefde uit een hellingbos een Schreeuwarend omhoog, een soort die evenmin broedt op de Krim. Even later was te zien hoe laag boven zee een vijfde Bruine Kiek aanvloog, naar boven schroefde en hoog binnenkwam.

In de namiddag van 7 september ging het vanuit Yalta langs de drukke kustweg naar Baidarskie Vorota, circa 40 kilometer westwaarts. Op deze route lijkt de zuidwand van de Krymski hori steil vanuit de Zwarte Zee op te rijzen. Met een straffe zuidwestenwind was het half bewolkt, met rond de top van de bergwand buien en mist. Al tijdens de rit waren vanuit de Wolga-auto boven de weg of langs de bergwand gericht vliegende, niet nader gedetermineerde buizerds te zien. Bij al het recreatieve tumult dat Baidarskie in petto had, behoorde een hoog gelegen terras, waarop wij ons konden installeren. Vandaar zagen wij tussen 15.45 uur en 17.00 uur 52 roofvogels voorbijkomen, richting zuidwest, verdeeld over 11 soorten (Tabel 2). Een aantal passeerde hoog en/of ver weg, waardoor niet alle roofvogels met zekerheid op naam te brengen waren. Daarbij ging het om passerende individuen van het buizerd-type en om Boomvalk/Roodpootvalk. De Arendbuizerd ontbreekt als broedvogel op de Krim. Het passerende exemplaar was er eentje van de donkere fase die, toen de vogel hoog boven de helling naderde, ons aanvankelijk op een verkeerd been zette. Het aantal Boomvalken verbaasde. Soms passeerden ze ons bij twee of drie tegelijk. Die ene Slechtvalk betrof wellicht een standvogel.

Tabel 1. Waargenomen roofvogels op de Krim tijdens 3-8 september 2006. *Birds of prey observed on the Crimea during 3-8 September 2006.*

Soort <i>Species</i>	Aantal waargenomen <i>Number observed</i>	Observatiedagen <i>N days observed</i>
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	5	2
Zwarte Wouw <i>Milvus migrans</i>	5	3
Vale Gier <i>Gyps fulvus</i>	2	1
Slangenarend <i>Circaetus gallicus</i>	1	1
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	72	5
Grauwe Kiekendief <i>Circus pygargus</i>	21	4
Kiekendief sp. <i>Circus</i> sp.	2	1
Sperwer <i>Accipiter nisus</i>	5	2
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	29	5
Arenbuizerd <i>Buteo rufinus</i>	1	1
Buizerd sp. <i>Buteo</i> sp.	13	2
Schreeuwarend <i>Aquila pomarina</i>	2	2
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	5	1
Roodpootvalk <i>Falco vespertinus</i>	39	3
Boomvalk <i>Falco subbuteo</i>	17	3
Sakervalk <i>Falco cherrug</i>	3	1
Slechtvalk <i>Falco peregrinus</i>	7+	2

Raptor Watch

Al bij al waren het op dat terras 75 enerverende minuten, die veel voedsel gaven aan de wens hier een paar weken door te brengen, zulks ook al om na te gaan op welk punt langs de kust de trekkende roofvogels aanvangen met de oversteek over de Zwarte Zee. Alexander Grinchenkon wist trouwens ook te vertellen over grote aantallen Witte Ooievaars en Kraanvogels die er passeerden.

In de BirdLife-uitgave 'Raptor Watch' geven de auteurs Zalles en Bildstein (2000) een opsomming van de belangrijke roofvogeltrekpunten op deze wereld. Met vier locaties is ook de Oekraïne vertegenwoordigd. Echter, deze liggen op het vasteland. Omdat ze in de titel van hun studie de woorden 'global directory' invoerden, is het ontbreken van de Krim beide auteurs vergeven.

Tabel 2. Roofvogeltrek bij Baidarskie Vorota, De Krim, 7 september 2006 (15.45-17.00 uur).
Passage of raptors near Baidarskie Vorota, Crimea, 7 September 2006 (15.45-17.00 hrs).

Soort <i>Species</i>	Aantal <i>Number</i>
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	4
Zwarte Wouw <i>Milvus migrans</i>	3
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	4
Grauwe Kiekendief <i>Circus pygargus</i>	1
Sperwer <i>Accipiter nisus</i>	4
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	3
Arendbuizerd <i>Buteo rufinus</i>	1
Buteo/Circus <i>Buteo/Circus</i> sp.	9
Schreeuwarend <i>Aquila pomarina</i>	1
Roodpootvalk <i>Falco vespertinus</i>	3
Boomvalk <i>Falco subbuteo</i>	13
Slechtvalk <i>Falco peregrinus</i>	1
Valk sp. <i>Falco</i> sp.	3

Summary

Ouweneel G.L. 2007. Concentrated raptor migration in the Crimea, Ukraine, in September 2006. De Takkeling 15: 160-163.

During 3-8 September 2006, 15 raptor species were observed in the eastern Crimea Peninsula (Table 1). Raptor migration was noticed on 5 September along the northern Kerch-peninsula, involving at least 8 juvenile Montague Harriers *Circus pygargus* and several Eurasian Marsh Harriers *C. aeruginosus*, arriving high from the Sea of Azov. On 6 September near Karadag-mountain, a flock of soaring *Buteo buteo vulpinus*, 5 *Circus pygargus* and 1 *Aquila pomarina* were seen. Concentrated raptor migration was observed near Baidarskie Vorota along the southern coast (7 September). During a 75-minute watch in late afternoon 52 migrating raptors in 11 species were counted, notably *Falco subbuteo* (Table 2).

Literatuur

- Cramp S. & Simmons K.E.L. (eds). 1980. The Birds of the Western Palearctic. Vol. II. Oxford University Press, Oxford.
- Gavrilyuk M. 2001. Action plans for five Raptors in the Ukraine. Newsletter of the World Working Group on Birds of Prey and Owls (WWGBP) No. 29/32: 11-12.
- Grimmet R.F.A. & Jones T.A. 1989. Important Bird Areas in Europe. International Council for Bird Preservation No. 9. Cambridge.
- Zalles J.I & Bildstein K.L. (eds.). 2000. Raptor Watch: A global directory of raptor migration sites. BirdLife International, Cambridge.

Adres: Lijster 17, 3299 BT Maasdam, glo@xs4all.nl

Oproepen en mededelingen

Website Roofvogels Friesland

De Friese Milieufederatie is naar aanleiding van de forse roofvogelvervolging in Friesland een campagne begonnen om roofvogels wat positiever voor het voetlicht te brengen. Onder meer is er op 40 m hoogte een nestkast geplaatst op de elektriciteitscentrale van Electrabel bij Bergumermeer; deze kast was een week na plaatsing al bezet door een Torenavalk. Door de geplaatste camera's kon iedereen vervolgens zien wat er in en rond de kast gebeurde. De jonge valkjes zijn inmiddels uitgevlogen. Via een logboek kunnen waarnemers bovendien gevallen van vervolging melden; tijdens het broedseizoen 2007 kwamen al 34 meldingen binnen, en dat is geheid niet alles (schroom niet om uw waarnemingen door te geven; zie website hieronder). De website wordt goed bekeken, en voorziet duidelijk in een behoefte. In de komende tijd zal de site verder worden uitgebreid, met informatie over roofvogels (een portrettengalerij, met basale informatie over leefwijze) en links naar andere roofvogelsites. Zie verder: www.friesemilieufederatie.nl

Zeearend

Het zal niemand zijn ontgaan dat de Zeearend in de Oostvaardersplassen opnieuw een jong aan het grootbrengen is (op het moment van uitkomen van deze Takkeling, helaas wat later dan gewoonlijk, zal dit jong al rondvliegen als alles goed gaat). Het is een vrouwtje (vorig jaar was het waarschijnlijk een mannetje, maar dat weten we niet zeker vanwege het ontbreken van biometrische gegevens). Via de webcam heeft iedereen die toegang tot de site kon krijgen (en dat viel niet altijd mee) kunnen zien wat er op het nest gebeurde (www.staatsbosbeheer.nl). De vogels worden nauwkeurig geprotocolleerd via de beelden. Jasper Klomp, student aan het Van Hall Instituut, gaat de informatie uitwerken. Op die manier komt een schat aan materiaal over het gedrag van de ouders, de ontwikkeling van het jong en de prooiaanvoer beschikbaar. Het jong is op 24 mei geringd (rechts staal 776X) en gekleurnd (links AF19) door Frank de Roder. Alle informatie die in 2007 is verzameld zal via tijdschriftpublicaties openbaar worden gemaakt. U hoort er meer van!

Vogelgriep

Tegen beter weten in blijven Ministerie van Landbouw en de pers trekvogels als schuldigen aanwijzen van de verspreiding van vogelgriep over Eurazië (of in ieder geval de suggestie wekken). Een kwalijke zaak, die getuigt van opzet of domheid, of beide. Hoe de vork werkelijk in de steel zit, kan iedereen met enige leesvaardigheid in de wetenschappelijke literatuur opzoeken. Een recente review van die literatuur is in *Ibis* gepubliceerd, en het lijkt geen twijfel dat de uitbraken van vogelgriep te wijten zijn aan de grootschalige commerciële activiteiten van mensen (pluimveehouderij, transport). Zie verder: Gauthier-Clerc M., Lebarbenchon C. & Thomas F. 2007. Recent expansion of highly pathogenic avian influenza H5N1: a critical review. *Ibis* 149: 202-214. En ook: Feare C.J. 2007. The spread of avian influenza. *Ibis* 149: 424-425.

Rapport Vogelbescherming Nederland over vogelhandel

Uitgaande van de aanbiedingen op internet zijn de vogelkwekers tegenwoordig uitermate succesvol met het fokken van de meest bizarre vogelsoorten in gevangenschap. Toevallig precies samenvallend met de verruiming van de wet. Een kind kan begrijpen dat er op grote schaal vogels uit het wild worden geroofd, en als gefokt aan de man worden gebracht. In onderhavig rapport wordt iets van die wildgroei en criminaliteit zichtbaar gemaakt. Het bestaande registratiesysteem is fraudegevoelig (zwak uitgedrukt) en inadequaaf, opsporing ontoereikend (tot vrijwel niet bestaand, al is daar recent een lichte verandering ten positieve in gekomen), en de wetgeving ronduit een uitnodiging tot dit soort illegale praktijken (en de verdere aanpassingen van die wetten zullen nog versterken). Roofvogels en uilen vormden altijd al prominente handel, maar tegenwoordig zijn alle vogelsoorten (tot buidelmezen en kleine bonte spechten aan toe) te koop. Kortom, een onderwerp dat meer aandacht verdient van onze overheid dan nu het geval is. En een reden voor roofvogelaars om extra op hun hoede te zijn: er zijn veel geldwolven in omloop die een slaatje uit roofvogels en uilen slaan. Zie verder: van Kreveld, A. 2007. Gekweekt met de vangkooi. Verkenning van illegale praktijken in de handel in wilde Europese vogels in Nederland. Stroming, Nijmegen, www.stroming.nl.

Malta

Tegen alle EU-regels in blijven de Maltese schieters (met jacht heeft het niets van doen) massaal beschermde vogels afslachten tijdens de trek in na- en voorjaar. (Overigens: ook Cyprus heeft hier een handje van, en het laat goed zien wat de Europese Unie voor een tandenloze tijger is.) Vogelbeschermers op het eiland worden fysiek bedreigd, het enkele natuureservaat wordt letterlijk met vergif overgoten (uit pure nijd) en bij ontstentenis aan vogels worden zelfs vlinders beschoten. BirdLife Malta roert zich al decennia tegen deze primitieve uitwassen. Van 8-23 september 2007 houden ze een roofvogelkamp, waarbij ze de illegale jacht gaan tegenwerken door toezicht te houden in samenwerking met de lokale politie. Dat proberen ze door aanwezig te zijn op de hotspots van vogeltrek (en dus van schietgraag volk). Tegelijkertijd wordt de trek van roofvogels, bijeneters, wielewalen, lijsters en reigers bijgehouden. In die tijd van het jaar gaat het om Grauwe en Bruine Kiekendief, Steppenkiekendief, Wespendif, Kleine Torenavalk, Boomvalk, Roodpootvalk, Eleonora's Valk en Visarend. Voor wie interesse heeft om mee te doen, zij verwezen naar: http://www.birdlifemalta.org/conservation/other_projects/raptor_camp/

De Takkeling als pdf beschikbaar

Eef Jansen en Kees van Kleef hebben de complete serie Takkelingen (we zitten al in de 15de jaargang) omgezet in pdf's. Het ligt in de bedoeling alles via onze website gratis beschikbaar te maken. We zijn nog aan het uitplussen hoe de digitale bestanden het makkelijkst toegankelijk kunnen worden gemaakt (zoeken via trefwoorden, auteur, soort, enzovoort). Voordeel is dat meer mensen toegang tot De Takkeling kunnen krijgen, dat iedereen zijn ontbrekende nummers kan downloaden, en dat er eenvoudig gezocht kan worden naar wat je maar wilt. Erg prettig, want met al meer dan 3300

gepubliceerde pagina's en 100-en artikelen en korte stukjes valt het niet mee te weten wat er allemaal is geschreven. Met grote dank aan Eef en Kees.

Broedseizoen 2007

Wonderbaarlijk hoe snel zo'n broedseizoen voorbijvliegt. Zo loop je naar nesten te zoeken, en zo kun je er al niet meer bijklommen omdat de jongen te groot zijn (of al uitgevlogen). De eerste berichten zijn redelijk positief. Wat minder vervolging (al duiken er geregeld verhalen op van nesten waar kleine jongen van verdwijnen, of die botweg in hun geheel worden verstoord), grotere legsels, soms heel vroege starters (maar ook heel late), goed gevulde kroppen, bizarre prooi-soorten (een jonge vos, vast ergens doodgefounden maar aardig om op een buizerdnest aan te treffen), oehoepullen van meer dan 2 kg (net over de grens in Duitsland, maar toch: zelfs met enkele metingen al mooie groeicurves gereconstrueerd door Hans Hasper, Willem van Manen en Gejo Wassink), een dikke zeearendpul van 4.4 kg (maar wat een watje), 4-legsels en 4-broedsels van Havik op de Veluwe (waar de soort jarenlang op een houtje heeft gebeten maar in 2007 kennelijk een voedselbonanza trof), in Nederland teruggekeerde Grauwe Kiekendieven die ruim een half jaar met rugzakzendertjes rondvlogen en door iedereen naar en van Afrika konden worden gevolgd, en ga zo maar door. Dit is het leuke deel van het roofvogelen. Nu breekt de tijd aan van het invullen van nestkaarten, het uitwerken van prooien, het analyseren van ruiveren, het schrijven van verhalen... Wacht er niet te lang mee, omdat het steeds moeilijker wordt de gegevens op tijd af te krijgen! Nestkaarten graag naar Rob Bijlsma, of opsturen via SOVON (digitaal of op papieren nestkaart).

Blauwe Kiekendief

Ook in 2007 is de Blauwe Kiekendief grondig door Lieuwe Dijkse, Olaf Klaassen, Peter de Boer, Johan Krol en Ringgroep Ameland en Cees van der Wal bekeken op de Waddeneilanden. De situatie is onveranderlijk zorgwekkend. Op het vasteland waren de Oostvaardersplassen goed voor 3 paren (uitkomst nog onzeker). Een overzicht van de stand van zaken, in aanvulling op eerder verschenen rapport over de afgelopen jaren, zal in De Takkeling verschijnen.

Recente roofvogelliteratuur

Rob G. Bijlsma

Arbeitsgemeinschaft Wanderfalkenschutz Nordrhein-Westfalen. 2007. Brutergebnisse des Wanderfalken in Nordrhein-Westfalen im Jahre 2006. Jahresbericht 2006: 3-4.

In 2006 werden 82 territoriumhoudende paren Slechtvalk gevonden (tegen 75 in 2005), daarvan gingen er uiteindelijk 73 tot eileg over (65 succesvol). Dichtheidsafhankelijke reproductie begint zich hier al af te tekenen: de 82 paren brachten in totaal maar 2 jongen meer groot dan de 75 in 2005 (resp. 113 en 111). De verdeling van de broedselgrootte was als volgt: 11x 1, 19x 2, 21x 3 en 14x 4 jongen.

Bedrosian B.E. & St.Pierre A.M. 2007. Frequency of injuries in three raptor species wintering in Northeastern Arkansas. Wilson Journal of Ornithology 119: 296-298.

Van wild gevangen Roodstaartbuizerds (n=86), Amerikaanse Torenvalken (n=7) en Cooper's Haviken (n=5) hadden resp. 8, 1 en 1 exemplaren (al dan niet genezen) verwondingen. Dat varieerde van bumblefoot tot het ontbreken van teen of poot, gebroken nagel, geheelde vleugelfractuur en oogverwonding. Kennelijk zijn roofvogels soms in staat te overleven met een verwonding. Deze studie is gebaseerd op toevallig aangetroffen verwondingen bij gevangen roofvogels. Hoe staat dat met de vangers van Nederlandse roofvogels: kunnen zij daar ook een uitspraak over doen?

Bigorne L. 2006. Kleptoparasitisme du Faucon hobereau et du Busard Saint-Martin en Seine-Maritime. Ornithos 13: 385-387.

Beschrijft gevallen van kleptoparasitisme in cultuurland ten noorden van Seine-Maritime, door Blauwe Kiekendief, Sperwer en Boomvalk. Vooral Boomvalk die andere roofvogels prooi trachtte af te troggelen, eenmaal echter Boomvalk die een jagende Blauwe Kiek volgde en probeerde opgejaagde kneuen te vangen. Suggereert, maar geeft daarvoor onvoldoende evidentie, dat prooi afpakken vooral optreedt bij muizenschaarste (kiekendieven, 2003, 2004 en 2006) of periodes met slecht weer (Boomvalk) (366 rue du Haut de Fresles, 76270 Fresles, France).

Bildstein K.L. 2006. Migrating raptors of the world. Their ecology & conservation. Cornell University Press, Ithaca & London. XIV + 320 pp. Gebonden met stofomslag. Euro 33.10.

Alweer een boek over trekkende (roof)vogels! Mijn aanvankelijk scepsis draaide echter vlot bij: hoewel veel facetten uittentreuren bekend zijn en op andere plaatsen uitgebreider zijn behandeld, weet Bildstein niettemin een knappe samenvatting te geven in begrijpelijke taal. Veel van de literatuur over trek is tegenwoordig technisch van aard, en moeilijk te volgen voor wie niet de juiste achtergrond heeft. Met dit boek heeft de geïnteresseerde lezer een goede introductie in handen. Opvallend genoeg, en lovenswaardig, is ook de niet-Amerikaanse literatuur grondig gebruikt. Aan alles kun je merken dat de huidige generatie onderzoekers een breder blikveld heeft dan

voorheen. Roofvogeltrek geniet al langere tijd grote aandacht, vooral vanwege de spectaculaire stuwung van zwevers en schroevers. In dit boek worden enkele van die stuwpunten in detail behandeld, namelijk Hawk Mountain Sanctuary (Pennsylvania), Cape May Point (New Jersey), Hawk Mountain Ridge (Minnesota), Grassy Key (Florida), Kéköli Indigenous Reserve (Costa Rica), Veracruz (Mexico), Falsterbo (Zweden), Organbidexka (Franse Pyreneeën), Gibraltar (Spanje), en Eilat (Israel). De recent ontdekte stuwpunten in Azië blijven dus buiten beschouwing. Maar dit boek gaat veel verder dan alleen een beschrijving van de trek zelf. Ook de manieren van trek komen aan de orde, de strategieën om van A naar B te komen, de fysiologie van roofvogels, oriëntatie en navigatie, de evolutie van trek, soortbesprekingen, kansen voor bescherming en educatie (vooral op stuwpunten). Een brede waaier van ingangen, die de lezer verder voert dan het tellen van vogels sec. De literatuur is goed gedekt, wat te verwachten was voor de auteur die verbonden is aan de Hawk Mountain Sanctuary met zijn omvangrijke Acopian bibliotheek.

Boileau N., Delelis N. & Hoede C., 2006. Utilisation de l'habitat et de l'espace par le Faucon crécerelle en période de reproduction. *Alauda* 74: 251-264.

Het nest van Torenvalken bevond zich in deze studie langs de Atlantische kust van Frankrijk in 75 % van de gevallen aan de rand van het jachtgebied. De gemiddelde grootte van een jachtterrein bedroeg ± 180 ha; de gemiddelde afstand tussen het nest en de rand van het jachtgebied schommelde rond de 1700 meter. De activiteitsgebieden van buurparen overlappen elkaar in 60 % van de gevallen, in extreme gevallen kan het jachtgebied zich over dat van 5 andere mannetjes uitstrekken.

Bostrom M.R. & Ritchison G. 2006. Possible relationships between morphology, territory quality, and skin color of American Kestrels. *J. Field Ornithol.* 77: 392-398.

Buiten de broedtijd bleek dat mannetjes van de Amerikaanse Torenvalken feller gekleurde zachte delen (washuid, poten) hadden dan vrouwtjes. Tevens dat de helderst gekleurde mannetjes de beste winterterritoria bezet hielden. Huidskleur is een eerlijk signaal om de kwaliteit van mannetjes te toetsen. Komt van pas bij verwerving van partner en dito van territorium (in winter en zomer) (gary.ritchison@eku.edu).

Breemen R. van & Frijters J. 2007. De Slechtvalk in West-Brabant. 't Hupke 128: 15-16.

In westelijk Noord-Brabant werden tussen 1 juli en 29 december 2006 28 Slechtvalken gezien, met maximaal 7 per km-hok.

Breemen R. van, Frijters J. & van Vugt H. 2007. Integrale telling roofvogels op 16/17 december 2006. 't Hupke 128: 13-15.

Telling in westelijk Noord-Brabant (41 atlasblokken, deels of geheel): 1 Blauwe Kiek, 2 Haviken, 9 Sperwers, 148 Buizerds, 51 Torenvalken, 6 Slechtvalken en 1 Ruigpootbuizerd. Met verspreidingskaarten naar 5x5-km blok.

Brown J.W., van Coevorden de Groot P.J., Birt, T.P., Seutin G., Boag P.T. & Friesen V.L. 2007. Appraisal of the consequences of the DDT-induced bottleneck on the level and geographic distribution of neutral genetic variation in Canadian peregrine falcons, *Falco peregrinus*. *Molecular Ecology* 16: 327-343.

Noord-Amerikaanse Slechtvalken ten oosten van de Great Plains verdwenen 100%

tijdens de crash in de jaren 60/70. In de rest van de USA kwijnden resterende populaties naar historische dieptepunten. De verliezen heeft men geprobeerd goed te maken met gekweekte vogels die uit verschillende bronpopulaties afkomstig waren. Deze studie kijkt of het dieptepunt een genetische bottleneck heeft opgeleverd. Dat blijkt niet het geval, althans gebruikmakend van mitochondriaal DNA. Ook indien naar historisch materiaal van voor de crash wordt gekeken, blijkt onderscheid naar ondersoort niet houdbaar te zijn (alleen de West-Amerikaanse *pealei* onderscheidt zich). De ondersoorten *anatum* en *tundrius* zijn feitelijk gelijk, en de recente differentiatie zit hem voornamelijk in de zuidelijke *anatum* populatie. Van een genetische bottleneck is geen sprake, wat het snelle herstel kan verklaren. De auteurs pleiten tevens voor seriële verzameling van genetisch materiaal, een simpel concept dat voor de toekomst van grote waarde kan blijken te zijn. (josephwb@umich.edu).

Burg A. van den 2006. Tweeling in een niet uitgekomen ei uit Velsen. Slechtvalk Nieuwsbrief 12: 12.

Twee embryo's van Slechtvalk zaten vast aan één dooier; het ei kwam niet uit. De jongen vertoonden gebreken die vermoedelijk verband hielden met voedingsproblemen (deelden immers dezelfde dooier).

Byholm P. & Nikula A. 2007. Nesting failure in Finnish Northern Goshawks *Accipiter gentilis*: incidence and cause. Ibis doi: 10.1111/j.1474-919x.2007.00687.x Menselijke vervolging bleek een belangrijke mislukkingsoorzaak onder Finse Haviken te zijn (60% van alle mislukte nesten). Eipredatie door kraaien en nestjongenpredatie door Oehoes kwam ook veel voor. Nesten die mislukten door natuurlijke oorzaken werden gekenmerkt door ouders die minder energie hadden gestoken in legselgrootte en eivolume. Dat was niet het geval bij nesten die door mensen om zeep waren gebracht. De kans op mislukking was niet gekoppeld aan prooidichtheid, noch aan habitatvariabelen op een ruimere schaal bekeken. Wel was er een correlatie met dekking rond het nest zelf. Het lijkt er op dat de initiële inspanningen van de ouders een grote rol spelen bij het slagen van een nest. (patrik.byholm@helsinki.fi).

Careau V., Therrien J.-F., Porrás P., Thomas D. & Bildstein K.L. 2006. Soaring and gliding flight of migrating Broad-winged Hawks: behavior in the Nearctic and Neotropics compared. Wilson Journal of Ornithology 118: 471-477.

Breedvleugelbuizerds kwamen in Costa Rica tijdens de trek gunstiger thermiek-omstandigheden tegen dan noordelijker in Pennsylvania. Dat uitte zich in minder vleugelflappen tijdens het schroeven en afglijden (energetisch dus goedkoper). In Pennsylvania werd bovendien meer geflapt tijdens bewolkt weer, en tevens bij dalende temperatuur. Dat ze in het noorden meer flappen, kan te maken hebben met de wens zich sneller te willen verplaatsen dan wanneer ze zuidelijker komen. (bildstein@hawkmtn.org).

Carrete M., Grande J.M., Tella J.L., Sanchez-Zapata J.A., Donazar J.A., Diaz-Delgado R. & Romo A. 2007. Habitat, human pressure, and social behavior: Partialling out factors affecting large-scale territory extinction in an endangered vulture. Biol. Conservation 136: 143-154.

Aasgieren in Spanje zijn op grote schaal aan het verdwijnen (al >400 territoria leeg). Verlaten territoria lagen vaak ver weg van gemeenschappelijke slaappleatsen, waren

geïsoleerd, gelegen in niet-natuurlijke habitats met een gering voedselaanbod en een hoge vergiftigingskans (door mensen). Voedselschaarste en menselijke druk op het gebied waren de belangrijkste factoren achter de verdwijningen, die vaak gelijktijdig voorkwamen en dan resulteerden in een grote uitsterfkans. (martina@ebd.csic.es).

Cozic E. 2006. Affluence d'une trentaine de Faucons émerillons *Falco columbarius* dans un dortoir des Mouts d'Arrée (Bretagne). *Alauda* 74: 372-374.

In een veengebied (100 ha) in Bretagne werd een slaappleafts van Smellekens geteld op 23 januari 2006 (bij slecht zicht): de 23 exemplaren, vermoedelijk meer dan 30, vormen de grootste slaappleafts ooit aangetroffen in Europa. (erwan.cozic@wanadoo.fr).

DeCandido R., Allen D. & Bildstein K.L. 2006. Spring migration of Oriental Honey-buzzards *Pernis ptilorhynchus* and other raptors at Tanjung Tuan, Malaysia, 2000-2001. *Forktail* 22: 156-160.

In totaal 11.442 roofvogels langstrekking, vooral Kuifwespendieven; zie ook *Ardea* 92: 169-174. (rdcny@earthlink.net).

DeCandido R., Bierregaard R.O. Jr., Martell M.S. & Bildstein K.L. 2006. Evidence of nocturnal migration by Osprey (*Pandion haliaetus*) in North America and Western Europe. *J. Raptor Res.* 40: 156-158.

Aanwijzingen voor nachtelijke trek bij Visarenden werd verkregen met behulp van gesatellietzenderde vogels. De bijgevoegde lijst van roofvogelsoorten die als nachttrekker staan geboekt, verdient overigens een kritische beoordeling; niet alle gevallen zijn eenduidig. (rdcny@earthlink.net).

Derume M. 2006. Double tentative de nidification du Busard des roseaux dans des cultures en Hainaut occidental. *Aves* 43: 57-62.

In voorjaar 2005 trachtte tot 2x toe een paartje Bruine Kiekendief in een landbouwgebied van westelijk Henegouwen te broeden. De eerste poging mislukte na de eileg door menselijke verstoring. Wat er bij de tweede poging misliep is niet duidelijk. De eileg startte op 29 mei en het nest werd rond 14 juni, halverwege de broedperiode, in de steek gelaten.

Dijk J. van 2006. Bodembroedende buizerd in de polder Mastenbroek. *Zwols Natuur Tijdschrift* 13(4): 12-13.

Nest in een weiland, temidden van opschietende brandnetels, met op 7 en 8 mei twee eieren. Op 17 mei was 1 ei net uitgekomen, op 22 mei lagen er 2 jongen in het nest. Bij de volgende controle, op 27 mei, was het nest leeg. Op 500 m afstand lag een bosje, binnen 200 m stonden twee hoogspanningsmasten; niettemin gekozen voor een grondnest (zie elders in deze Takkeling).

Dijk J. van 2006. Sperwerjong kiest saladebakje als nestgenoot. *Zwols Natuur Tijdschrift* 13(5): 9.

Nestjonge Sperwer (16 dagen oud) werd op de grond aangetroffen naast een saladebakje. Mogelijk heeft het jong iets gezocht, na uit het gekantelde nest te zijn gevallen, dat leek op een nestgenoot. Nest gerepareerd, jong teruggezet, en succesvol uitgevlogen.

Don H. 2006. Nieuw voor Limburg: broedgeval van Zwarte Wouw te Stevensweert. *Limburgse Vogels* 16: 19-23.

Na waarnemingen van jagende, takslepde en copulerende Zwarte Wouwen werd nest gevonden in het bos van Koningssteen; het oude kraaiennest werd stevig uitgebouwd en tot en met 5 juni (met een gat in de waarnemingen van 28 april tot 3 juni) was het nest in gebruik: vrouw op nest, man geregeld nabij. Op 5 juni werd voor het laatst een vogel op het nest gezien, op 7 juni bleek het verlaten (waarschijnlijk geen menselijke opzet). Op het nest lagen touw, vodden, landbouwplastic en piepschuim; nestkom bevatte poepsporen die op aanwezigheid van 1 of meer jongen duiden van 7-10 dagen oud. Boomsort wordt niet genoemd. (Provincie Limburg, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht).

Duchateau S. 2006. Le statut ancien et actuel des aigles (genres *Haliaeetus*, *Aquila* et *Hieraetus*) dans la région pyrénéenne française et sur le littoral aquitain. Une synthèse. Le Casseurs d'Os 6: 86-113.

De Zearend overwinterde in de 19de eeuw en begin 20ste eeuw geregeld aan de kust van Aquitanië en bij de vijvers in de Roussillon. Na hun bijna-verdwijning worden recent weer enkele individuen op dezelfde plaatsen waargenomen, alsook aan de voet van de Pyreneeën. Schreeuw- en Bastaardarend werden vroeger niet van elkaar onderscheiden; abusievelijk dacht men toentertijd dat ze in de Pyreneeën tot broeden kwamen. De laatste jaren werd de Schreeuwarend acht keer waargenomen aan weerszijden van de Pyreneeën, op doortrek tussen augustus en oktober. De Bastaardarend is een vaste maar uiterst zeldzame overwinteraar op twee plaatsen in Les Landes. De Spaanse Keizerarend werd 9x waargenomen aan de Franse kant van de Pyreneeën. Van de Keizerarend zijn geen waarnemingen bekend. De eerste meldingen van broedgevallen van Steenarend dateren uit het midden van de 19de eeuw; toen was de soort in deze regio nog algemeen verspreid. In de loop van de 20ste eeuw werd de soort schaarser, om zich in de jaren tachtig uit te breiden. Minder vervolging en toename van het aantal prooidieren hebben hierbij een rol gespeeld. Vanaf eind 19de eeuw zijn broedgevallen van Dwergarend bekend uit de departementen Hautes-Pyrénées en Haute-Garonne. Nu heeft de soort zich verspreid over het hele bergmassief (Oost-Pyreneeën nog dunbevolkt), alsook in het zuiden van het departement Landes en in departement Aude. De Havikarend werd pas in de jaren 1960-70 een vaste broedvogel in de Aude en het oostelijk deel van de Pyreneeën. De aantallen blijven er bescheiden; elders waarnemingen maar geen broedgevallen.

Elliott K.H., Duffe J., Lee S.L., Mineau P. & Elliott J.E. 2006. Foraging ecology of Bald Eagles at an urban landfill. Wilson Journal of Ornithology 118: 380-390.

Gezenderde Witkoparenden bleken voor 95% op een vuilstort te foerageren, maar dit voedsel maakte slechts 10% van hun dagelijkse energiebehoefte uit. Hun tijdsbesteding per dag was gemiddeld als volgt: 91% rusten, 2.6% drinken, 2.3% aas vreten en 1.8% piraterij. Naarmate het harder waaide, werd er meer gerust. De foerageerefficiëntie nam af met regenval. Deze gegevens duiden erop dat de vuilstort vooral werd gebruikt als rustplek tijdens slecht weer. Hoe meer arenden er zaten, hoe minder efficiënt er kon worden gefoerageerd vanwege de onderlinge piraterij die toenam met toenemend aantal arenden. De vuilstort vormde dus geen substantiële voedselbron voor de arenden bij Vancouver, en was vooral van belang bij slecht weer vanwege de beschutting, de iets hogere temperatuur vanwege lokale rotting en de schaarste aan

menselijke activiteiten. (john.elliott@ec.gc.ca).

Eliotout B. 2006. Éléments d'identification des Vautours fauve *Gyps fulvus* et moine *Aegypius monachus* en vol. *Ornithos* 13: 166-173.

Met foto's geïllustreerd overzicht hoe Vale Gier in de vlucht van Monniksgier te onderscheiden. De toppen van handpennen van Vale Gier zijn altijd omhoog gebogen (ook in glijvlucht), terwijl de parallel lopende vleugelranden van Monniksgier onmiskenbaar zijn. (vautours@lpo.fr)

Ende G. van 2006. Slechtvalken op de Dikke Toren in Zierikzee 2004-2005 en 2005-2006. *Zêlieven* 22: 20-23.

In de winter van 2004/05 werden de volgende prooien gevonden: 3 wintertalingen, 1 waterral, 1 meerkoet, 1 scholekster, 1 zilverplevier, 18 goudplevieren, 1 kievit, 1 bonte strandloper, 3 rosse grutto's, 5 houtsnippen, 1 tureluur, 5 houtduiven, 4 tamme duiven, 1 kramsvogel, 1 merel. In 2005/06 waren dat: 1 geoorde fuut, 1 wintertaling, 1 waterhoen, 2 kieviten, 13 goudplevieren, 1 kievit, 1 kanoet, 1 grutto, 1 kluut, 6 houtsnippen, 1 bokje, 1 visdief, 3 houtduiven, 3 tamme duiven, 1 merel, 1 kauw. Vanaf 2003, toen de toren elke dag werd verlicht tot 23.00 uur (daarvoor alleen op donder- en zaterdag), werden meer nachttactieve vogels als prooi gevonden.

Etheridge B., Holling M., Thompson D. & Riley H. 2006. Scottish raptor monitoring scheme. Report 2004. *Scottish Ornithologists' Club*.

De verschillende Schotse roofvogelgroepen geven tegenwoordig een gezamenlijk rapport uit waarin trends en broedsucces van Schotse roofvogels en uilen per regio worden behandeld.

Fleurke J.-J. 2006. Eerste broedgeval van Slechtvalken in Overijssel. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 12: 10-11.

Een 3-legsel op een elevator in Deventer kwam niet uit. Het mannetje was in 2004 geringd op een klifnest bij Dinant in België.

Ford B. 2007. Recovery of Peregrine Falcon after hitting the sea. *British Birds* 100: 304-305.

Op 24 juni 2006 sloeg een slechtvalkvrouwtje een stadsduif boven zee, en roeide daarmee in 20 minuten tijds naar de kant. (PO Box 4439, Portland, Dorset DT5 1YT).

Franco A.M.A., Palmeirin J.M. & Sutherland W.J. 2007. A method for comparing effectiveness of research techniques in conservation and applied ecology. *Biological Conservation* 134: 96-105.

In een studie naar de habitatkeuze van Kleine Torenvalken werden twee onderzoeksmethoden met elkaar vergeleken waar het ging om effectiviteit en kosten: radio-telemetrie en transecten. De resultaten waren grosso modo aan elkaar gelijk, waarbij telemetrie een groter aantal significante verschillen tussen habitats opleverde, zij het tegen hogere kosten. Transecten waren goedkoper, maar wanneer grote gebieden bekeken moesten worden, bleek de aanwezigheid (of beter: afwezigheid) van wegen een struikelblok. (amaf1@york.ac.uk).

Garcia E.F.J. & Bensusan K.J. 2006. Northbound migrant raptors in June and July at the Strait of Gibraltar. *British Birds* 99: 569-575.

Hartje zomer blijken er in Zuid-Spanje nog redelijk wat roofvogels noordwaarts te

vliegen, vooral in de eerste helft van juni. Het gaat dan om Wespendif (vooral in 1987, helaas niets over leeftijden en geslachten), Zwarte Wouw (begin juni), Aas- en Vale Gieren (tot begin juli), Slangenarend (tot eind juli) en Dwergarend (tot eind juni). In zijn algemeenheid wordt opgemerkt dat het voornamelijk om onvolwassen vogels gaat, die sowieso te laat arriveren om tot broeden over te gaan. Waarom dan toch terugkeren naar de broedgebieden? (PO Box 843, Gibraltar).

García-Ripollés C. & López-López P. 2006. Population size and breeding performance of Egyptian Vultures (*Neophron percnopterus*) in eastern Iberian peninsula. *J. Raptor Res.* 40: 217-221.

De Aasgier is sterk in aantal afgenomen in Europa. In de provincie Castellón herstelde de populatie zich van een dieptepunt van 1 paar in 1989 naar 12 paren in 2005, vooral als gevolg van een vermindering in vervolging en achterwege blijven van vergiftiging. In 2003-05 leverden 34 broedpogingen op 23 locaties gemiddeld 0.91 jong per bezette locatie op 91.2 per succesvol paar). (Clara.Garcia@uv.es).

Geneijgen P. van 2006. Broedresultaten van Slechtvalken in Nederland in 2006. Slechtvalk Nieuwsbrief 12: 2-9.

Aantal territoriale paren toegenomen van 24 in 2005 naar 34 in 2006. Daarvan de helft in nestkasten op schoorstenen, zend- en koeltorens, en een scala van andere menselijke bouwwerken. 22 van de 34 paren gingen tot eileg over, waarvan er 15 succesvol waren (39 jongen: 16 mannen, 19 vrouwen en 4 ongesekst). De gemiddelde eileg startte op 27 maart (variatie 3 maart-28 april, n=14).

Geneijgen P. van & Krottje G. 2006. Trekduur van Zweedse Slechtvalk geklokt. Slechtvalk Nieuwsbrief 12: 15-16.

Op 23 maart 2006 vertrok Slechtvalk E8 van haar overwinteringsplek bij Oudkerk in Friesland naar haar broedplaats in Zweden waar ze op 25 maart om 11.30 uur aankwam. De afstand van 900 km werd in 2.5 dagen afgelegd, dus een snelheid van iets meer dan 360 km per dag.

Germi F. & Waluyo D. 2006. Additional information on the autumn migration of raptors in east Bali, Indonesia. Forktail 22: 71-76.

Eerste complete telling van herfsttrek van roofvogels op Oost-Bali (sep-nov 2005). Op 65 teldagen in totaal 91.232 roofvogels, voornamelijk Kuifwespendif (11 sept-30 nov: piek op 23 oktober), Chinese Sperwer (21 sept-24 nov: piek op 21 oktober) en Japanse Sperwer (21 sept-28 nov: piek op 30 oktober) (Francesco@germi.freeseerve.co.uk).

Gewers G., Curio E. & Hembra S.H. 2006. First observation of an advertisement display flight of 'Steere's Honey-buzzard' *Pernis steerei* on Panay, Philippines. Forktail 22: 163-165.

De recent afgesplitste Wespendif op Mindanao en aangrenzende eilanden op de Filippijnen heeft een 'baltsvlucht' die lijkt op die van Wespendif. Krachtig opwaarts vliegend, gevolgd door ononderbroken duik met ingetrokken vleugels. Op hoogtepunt van opwaartse vlucht vleugels geheel gestrekt naar boven staand, snel bibberend en elkaar rakend. Dit resp. 5, 6 en 8 keer per piek. Hoewel de auteurs kennelijk een verschil zien met de gewone Wespendif, kon ik dat uit hun beschrijving niet opmaken. (georg.gewers@gewers-kuehn-kuehn.de).

Guillosson T., Garcia F. & Jardin M., 2006. “Rétromigration” d’Aigles bottés dans le midi de la France à l’automne 2004. Ornithos 13: 48-57.

Van 8-18 oktober 2004 werden in Zuid-Frankrijk honderden Dwergarenden opgemerkt die in noordoostelijke richting vlogen terwijl andere doortrekkers zich in de juiste richting (zuidwest) begaven. Deze omkeertrek was eerder al in Centraal-Spanje opgemerkt, eerst in de provincie Castellón en nadien meer noordoostelijk in Catalonië. Het aantal waarnemingen in oktober 2004 bij Gibraltar lag beduidend lager dan normaal. Een langdurige periode van zuid- en zuidoostelijke winden langs de Middellandse Zee heeft deze noordwaartse trek veroorzaakt. De waarneming van >500 individuen boven de trektelpost van het fort de la Revère aan de Franse Rivièra toont aan dat de vogels nadien Italië introkken. Dit werd bevestigd door de waarneming van 550 exemplaren boven Genua tussen 19 en 24 oktober. In december hadden de Dwergarenden Sicilië bereikt. Ook in Sardinië, Malta en Tunesië werden Dwergarenden genoteerd.

Hardey J., Crick H., Wernham C., Riley H., Etheridge B. & Thompson D. 2006. Raptors: a field guide to survey and monitoring. The Stationary Office, Edinburgh. XII + 300 pp. + CD met geluiden. Gebonden. Euro 24.95.

De Schotse roofvogelaars hebben hun aanzienlijke krachten en kennis gebundeld in een handleiding hoe roofvogels en uilen te inventariseren, ongeveer volgens onze *Handleiding veldonderzoek Roofvogels* maar met een aantal belangrijke toevoegingen. Vooral waar het technieken betreft, gaat deze gids verder dan de Nederlandse, met onder meer aandacht voor radio-telemetrie, satellietzenders, transponders, PIT-tags, genetische en chemische markers en grafische plots om eivolume en componenten van kuikengroei te kwantificeren. In de inleidende hoofdstukken vond ik veel zaken die in de Nederlandse handleiding ontbreken, en alleen al daarom is aanschaf van deze gids een must voor elke roofvogelaar die geregeld roofvogels en uilen in handen heeft. Daar komt bij dat de sectie met soortbesprekingen uiteraard een breder scala bestrijkt dan de Nederlandse gids. Niet alleen de uilen erbij, maar ook Zearend, Stearend, Visarend, Smelleken en Raaf. Voor elke soort worden jaarcyclus, habitat(gebruik), nestplaats en nest, legsel en broedsel, onderzoekstechnieken (ook buiten de broedtijd, dus slaap- en rustplaatsen), tekenen van broeden (en niet-broeden), het op leeftijd en geslacht brengen van de jongen (deels gebaseerd op onze Handleiding) en onderzoek buiten de broedtijd behandeld. Voor elke soort is de expertise van onderzoekers gebundeld, een schatkist van kennis die soms volledig overlapt met de onze, andere keren echter onvermoede nieuwe zaken voor het voetlicht brengt. Dit boek is daarom een onmisbare aanvulling op en verbetering van onze handleiding. Zo kwam onmiddellijk de informatie bij de Zearend van pas toen we afgelopen zomer het jong van de Oostvaardersplassen gingen ringen. Op basis van de verschaft informatie konden we de juiste metingen verrichten en vaststellen dat het om een vrouwtje ging (wat later werd bevestigd door DNA-analyse). Voor de kwaliteit van het onderzoek zijn gidsen als onderhavige van enorme betekenis.

Hauff P., Hoyer E. & Spillner W. 2007. Adlerland Mecklenburg-Vorpommern. Verlag Erich Hoyer, Neubrandenburg.

Deze op A4-formaat uitgegeven brochure hoort bij een fototentoonstelling met

bovenvermelde titel. Foto's van Zeaarenden en hun leefomgeving voeren de boventoon, en de soort leent zich daar goed voor. Duitse fotografen die geregeld Zeaarenden hebben gefotografeerd komen aan bod, een korte CV en uiteraard veel beeldmateriaal. De Nederlandse Zearend in de Oostvaardersplassen, immers een uitvloeisel van de Duitse populatie, is ook doorgedrongen tot deze tentoonstelling. Het nogal bizarre landschap van de OVP heeft kennelijk veel indruk gemaakt op onze Duitse burens, en terecht. Zo ook de affiches die de gemeente Lelystad overal ophing, waarbij de Zearend de mislukte polderstad weer moet opstoten in de vaart der volkeren ("Lelystad: voor wie verder kijkt").

Haworth P.F., McGrady M.J., Whitfield D.P., Fielding A.H. & McLeod D.R.A. 2006. Ranging distance of resident Golden Eagles *Aquila chrysaetos* in western Scotland according to season and breeding status. *Bird Study* 53: 265-273.

Het activiteitsgebied van Steenaarenden was gewoonlijk kleiner tijdens een succesvol zomerseizoen (jongen uitvliegend) dan tijdens de winter of tijdens een mislukt broedseizoen. Dit werd met behulp van 9 gezenderde vogels vastgesteld in Schotland, naast nog eens visuele waarnemingen aan vogels op het eiland Mull (waar de dichtheid hoger was). (MikeJMcGrady@aol.com).

Hermann S. & Bock H. 2006. Spätes Nachgelege eines Mäusebussards *Buteo buteo* im Südhartzvorland im Jahr 2005. *Ornithol. Jber. Mus. Heineanum* 24: 41-43.

Individueel herkenbaar mannetje Buizerd (vleugelflappen) verzorgde van 4 april tot 6 mei een nest, dat op 16 mei leeg was; vermoedelijk zijn hier kleine jongen geweest getuige poepspettertjes onder nest. Op 28 augustus werden twee luid bedelende takkelingen bij een ander nest in de buurt gevonden. Hetzelfde mannetje werd hier aangetroffen. De start van dit broedsel werd berekend op 5-10 juni. Of ook het vrouwtje dezelfde was, is niet zeker. (bioressh@lvwa.lsa-net.de).

Hof R. van 't. 2006. Broedverslag 2006. Ringwerkgroep Schouwen-Duiveland, Nieuwerkerk.

Net als eerdere jaren wordt een overzicht gegeven van de roofvogelkarteringen en nestcontroles op Schouwen-Duiveland, met per soort schattingen van de lokale populatie, broedbiologische gegevens, ringmeldingen, prooien en bijzonderheden. Bij sommige soorten is het aantalverloop gegeven voor 1995-2006. Dit alles verfraaid met ter plekke gemaakte kleurenfoto's. Van de Blauwe Kiekendief zijn slaapplaatstellingen over 2000-06 opgenomen van De Maïre (4-9 per telling) en de Slikken van Bommenede (4-10); vogels in vrouwkleed overwogen (zie elders in deze Takkeling). In dit gebied wordt sinds jaar en dag vervolging geconstateerd bij Buizerd (afschoten Bruine Kiekendief (wegrapen/vernielen eieren, afschot). Een waardevol overzicht. (Esdoostraat 15, 4306 AG Nieuwerkerk).

Houston C.S. & Scott F. 2006. Entanglement threatens Ospreys at Saskatchewan nests. *J. Raptor Res.* 40: 226-238.

Vanaf de late jaren 80 zijn boeren in de USA begonnen nylon touw te gebruiken om hooibalen bij elkaar te houden. Per baal een totale lengte van 115 m touw met een dikte van 3 mm en een knoopsterkte van 50 kg. Hiervan blijft onnoemelijk veel touw op het veld achter. Dit touw wordt veelvuldig door Visarenden gebruikt bij de

nestbouw. Negen van 77 jongen (in 5 jaar onderzoek) kwam serieus op het nest vast te zitten. Bij een nest stropte een adulte Visarend zichzelf aan het touw. Veranderende landbouwmethoden lijken het probleem inmiddels was te verminderen (grotere balen met dikker touw, plastic er omheen).

Huang K.-Y., Lin Y.-S. & Severinghaus L.L. 2006. Comparison of three common methods for studying the diet of nestlings in two *Accipiter* species. *Zoological Studies* 45: 234-243.

Bij twee sperwersoorten (Kuifhavig en Besra, onderzocht te Taiwan) werd met drie verschillende methoden gekeken naar de prooisamenstelling in het nestjongenstadium: directe observatie bij het nest, verzamelen van prooiresten (pluksels) en uitpluizen van braakballen. Pluksels leverden het beste resultaat op bij de Besra (een sperwertje), al verhoogde het uitpluizen van braakballen het aandeel families dat als prooi werd gevonden. Bij de Havik werkten braakballen het best om prooien tot op familieniveau te identificeren, terwijl directe observaties juist goed werkten om prooien op naam te brengen. Een combinatie van pluksels en braakballen pakte voor beide soorten goed uit; directe observaties zijn arbeidsintensief. (kyhoung@ms8.hinet.net).

Johnson D.C. & Corley D. 2007. Peregrine Falcons nesting in central London. *British Birds* 100: 305-306.

Beschrijving van enkele broedgevallen rond Regent's Park. In 2001 werd er in London voor het eerst gebroed (Battersea Powerstation, 5 km ZW van de City), en een paar bij de Millennium Dome (ongeschikt als broedplaats). In centraal London dook de soort in 2003 voor het eerst op (mislukt geval, Baker Street). De geplaatste nestkast werd genegeerd, en in 2004 vlogen er jongen uit. In daaropvolgende jaren wisselde een paar tussen Regent's Park en de City. Een uitgebreide beschrijving van de binnenstad-Slechtvalken zal elders worden gepubliceerd. (davejohnson@msn.com).

Johnson P.C.D., Fowle M.K. & Amos W. 2005. Isolation of microsatellite loci from the common buzzard, *Buteo buteo* (Aves: Accipitridae). *Molecular Ecology Notes* 5: 208-211.

Aan de hand van 56 Buizerds uit Westfalen werden microsatelliet-markers geïsoleerd waarmee de genetische variatie binnen buizerdpopulaties kan worden bepaald. Deze markers bleken erg variabel te zijn, wat onderzoek naar genetische variatie in Buizerds vergemakkelijkt. (p.johnson@bio.gla.ac.uk).

Kelly A. & Bland M. 2006. Admissions, diagnosis, and outcomes for Eurasian Sparrowhawks (*Accipiter nisus*) brought to a wildlife rehabilitation center in England. *J. Raptor Res.* 40: 231-235.

In Engeland bestaan meer dan 800 dierenasiels waar kneuzen worden opgelapt, waaronder vele die roofvogels doen. In de hier onderzochte vier centra worden jaarlijks ruim 100 Sperwers binnengebracht. Deze studie is een analyse van de klinische gegevens verzameld van Sperwers (en netjes op kaart gezet, inclusief plaats, datum, oorzaak verwonding, leeftijd, geslacht, uitkomst – afgemaakt/dood na behandeling/ losgelaten). Van 202 Sperwers had 32% een trauma met onbekende oorzaak, 32% trauma door ergens tegenaan te vliegen, 19% was op de grond terecht gekomen en 11% een andere reden van verwonding. De reden van het aanbieden aan een asiël had geen gevolgen voor de kans dat de vogel weer kon worden losgelaten. De meeste

vogels werden in juli-september binnengebracht, maar jaar noch seizoen hadden invloed op de herstelkansen. De meest gestelde diagnose (52%) betrof botbreuken in de vleugel. De kansen op herstel waren aanmerkelijk lager voor Sperwers met botbreuken dan voor Sperwers zonder breuken. Van de 202 Sperwers konden er slechts 50 (24%) na rehabilitatie worden losgelaten. Daarvan hadden er 16 geen enkele fysieke verwonding, 12 hadden slechts een hersenschudding en 12 hadden een trauma (maar geen breuk). Van de 12 losgelaten vogels die een breuk hadden, waren er 8 die een fractuur aan een van beide ellepijpen hadden opgelopen. Vrouwjes met een breuk hadden meer kans op herstel dan mannetjes, maar leeftijd speelde geen rol (hoewel herstel weer wel was gekoppeld aan geslacht). Opvallend was dat geen van de vogels met breuken een chirurgische ingreep onderging, maar herstelde door intapen en rust. Wat er na het loslaten met de vogels gebeurt, is grotendeels onduidelijk. Een Engelse studie suggereert dat de overlevingskans van die vogels meer dan de helft lager ligt dan die van vogels die werden gevangen en losgelaten. In ieder geval zouden asiels een rol kunnen spelen in het vaststellen hoe succesvol rehabilitatie is (bijv. door ringen en/of radio-telemetrie). In Nederland ontbreken, voor zover ik weet, dergelijk zorgvuldige registraties en analyses van binnengebrachte roofvogels grotendeels. Gerritjan van Nie is een uitzondering (zie onder meer De valkerij in de Nederlanden 1975: 25-32, Jaarboek Nederlands Valkeniersverbond "Adriaan Mollen" 1999: 20-31) (ankelly@RSPCA.org.uk).

Kenntner N., Crettenand Y., Fünfstück H.-J., Janovsky M. & Tataruch F. 2007. Lead poisoning and heavy metal exposure of golden eagles (*Aquila chrysaetos*) from the European Alps. *J. Ornithol.* 148: 173-177.

Acht dode Steenarenden (waarvan 7 uit het wild) werden onderzocht op lood, cadmium en kwik. Een vogel uit Zwitserland was duidelijk aan loodvergiftiging gestorven, andere hadden eveneens hoge loodresiduen in lever en nieren. Het niveau van cadmium en kwik oversteeg het natuurlijke achtergrondniveau niet. De oorsprong van het lood moet in ammunitie worden gezocht; via weidseel krijgen aasetende arenden letale hoeveelheden lood binnen. Jagers wordt aangeraden het weidseel te begraven. (kenntner@gmx.net).

Kenward R. 2006. The Goshawk. Poyser, London. Gebonden met stofomslag. 360 pp. Euro 57.-

Al heel lang verwacht, eindelijk dan toch uitgekomen, de monografie van Robert Kenward over de Havik. Een geweldig boek, waarin strenge wetenschap gul wordt afgewisseld met persoonlijke ervaringen. Een bonus is de uitmuntende verwerking van niet-Engelse literatuur, normaliter een struikelblok voor Engelstalige auteurs. Zo niet voor Kenward, die rijkelijk putte uit de enorme West- en Midden-Europese literatuur waarin meer dan 10 talen zijn vertegenwoordigd die soms overvloedig over Haviken hun licht lieten schijnen. Het boek volgt de gebruikelijke opzet van Poyser-edities, zij het met langer dan normale uitwijdingen over facetten waar de auteur zelf zijn sporen heeft nagelaten. Daaronder overleving, dispersie, habitatgebruik en voedselkeus, uitputtend onderzocht met behulp van gezenderde vogels. Het gebruik van zenders heeft ons idee hoe Haviken leven (deels ingegeven door Heinz Brüll die in de jaren zestig op basis van vondsten van geruide veren verregaande – en naar is

gebleken: foutieve – conclusies trok) volledig op zijn kop gezet. Voor wie echt wil weten wat Haviken voor roofvogels zijn, is dit boek een geweldig vehikel. Doordat de literatuur (ook de Nederlandstalige, waaronder alle stukken in *De Takkeling*) grondig is gebruikt, zonder te vervallen in opsommingen à la Neue Brehm-Bücherei, krijgt de lezer in krap 400 pagina's alles voorgeschoteld wat over Haviken bekend is. De tekst is rijkelijk voorzien van grafieken (geen tabellen, een gerichte keus om resultaten aanschouwelijk voor te stellen, wat wonderwel lukt) en tekeningen. De kleurenfoto's in een apart katern zijn te klein afgedrukt, maar laten wel de uiteenlopende kanten van het havikonderzoek zien. De passie van de schrijver voor deze soort komt onverbloemd naar voren, en we nemen maar op de koop toe dat hij als valkenier graag concessies doet aan de belangen van deze groep mensen. Per slot van rekening heeft hij zelf prachtig onderzoek op zijn naam staan, waarmee hij meer in de Amerikaanse traditie van valkeniers staat dan in de Europese. Een absolute aanrader.

Klaassen O., Dijkse L., de Boer P., Willems F., Foppen R. & Oosterbeek K. 2007. Broedsucces, voedsel生态学 en dispersie van de Blauwe Kiekendief op de Waddeneilanden in 2004-2006. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

De afname van de Blauwe Kiekendief gaat gestaag door; alleen op Texel (en mogelijk Schier) blijft de stand min of meer gelijk, zij het dat de demografische opbouw (op Texel) ook aan het veranderen is. In dit rapport worden reproductiecijfers, polygamie, voedsel (verzameld op rustplaatsen en bij nesten; niet getoetst hoe representatief dat is) en dispersie (op basis van geringde en gekleurmerkte vogels) gepresenteerd. De kiekens zijn veelzijdige jagers met een brede voedselkeus. Dat ze het zo slecht doen op Ameland en Terschelling zou aan het voedselaanbod kunnen liggen. Dat in het huidige beheer in toenemende mate wordt gekozen voor begrazing van duinen, is slecht nieuws voor de kiekens. Onderzoek op Texel maakte duidelijk dat begrazing fnuikend is voor muizen en voor het voorkomen van ruige vegetatie; voedsel en nestplaatsen verdwijnen onder invloed van begrazing. Het rapport bevat veel basismateriaal, aantrekkelijk voor wie eigen analyses wil maken. Omissies zijn er ook. Een echte habitatanalyse ontbreekt, voedselaanbod en -bereikbaarheid zijn niet gekwantificeerd, en controlegebieden ontbreken (niet zo gek met zo'n kleine populatie). Een vergelijking met de uitgebreide literatuur uit Scandinavië, Groot-Brittannië en de USA, waar zich ook grote problemen bij deze soort voordoen (van soms geheel andere oorsprong, maar met ecologisch gezien dezelfde gevolgen), zou een hoge prioriteit moeten hebben. Misschien iets voor een tijdschriftartikel?

Knopper L.D., Mineau P., Scheuhammer A.M., Bond D.E. & McKinnon D.T. 2006. Carcasses of shot Richardson's Ground Squirrels may pose lead hazards to scavenging hawks. *J. Wildl. Manage.* 70: 295-299.

Afschot en vergif (zinkfosfide en strychnine) worden in de USA gebruikt om grondeekhoorns uit te roeien. Gedode beesten worden gewoonlijk niet meegenomen en bevatten loodfragmenten (0.01-17.21 mg/karkas). Aasetende buizerdachtigen zouden 23 dagen lang alleen maar geschoten eekhoorns moeten eten om een dodelijke dosis lood binnen te krijgen (uitgaande van gemiddelde hoeveelheden lood per eekhoorn). Er wordt aangeraden om geschoten dieren te verzamelen en mee te nemen, en om

loodvrije ammunitie te gebruiken.

Koffijberg H. 2007. Roofvogeltelling Flevoland 2006/2007. *Grauwe Gans* 23(1): 23-25.

In januari 2006 werd geheel Flevoland geteld: 518 Buizerds, 4 Ruigpoten, 23 Blauwe en 1 Bruine Kiekendief, 8 Haviken, 9 Sperwers, 58 Torenavalken, 4 Slechtvalken, 6 Smellekens en 2 Zeearenden. Geen informatie over leeftijden of geslachten.

Koks B.J., Trierweiler C., Visser E.G., Dijkstra C. & Komdeur J. 2007. Do voles make agricultural habitat attractive to Montagu's Harrier *Circus pygargus*? *Ibis* doi: 10.1111/j.1474-919x2007.00683.x

De Grauwe Kiekendief in het Groningse boerenland profiteert van veldmuizen (hier gekwantificeerd op basis van klapvalvangsten in de herfst van het voorafgaande jaar). In een goed veldmuizenjaar beginnen de vogels eerder met de eileg en zijn de legsel groter. Muizenrijkdom is groter waar akkerranden ruig worden gelaten en de vegetatie hoger en dichter is. Akkerbeheer kan daar op inspelen en zodoende de beschikbaarheid van muizen vergroten. (christianetrierweiler@yahoo.com).

Kretschmar F.M. 2006. 60 Schwarzmilane *Milvus migrans* am Kochelsee. *Orn. Anz.* 45: 173-174.

Groep van 60 Zwarte Wouwen landt in eik (slaapplaats?); normaal in die regio enkelingen.

Lohmus A. 2006. Nest-tree and nest-stand characteristics of forest-dwelling raptors in east-central Estonia: implications for forest management and conservation. *Proc. Estonian Acad. Sci. Biol. Ecol.* 55: 31-50.

Voor Wespendif, Havik, Sperwer, Buizerd, Schreeuwarend en Boomvalk worden nestkenmerken beschreven in Estlandse bossen. Oude gemengde bossen met voldoende naaldbomen waren belangrijk; die laatste waarschijnlijk vooral vanwege de dekking. Echter, selectie van nesten was niet gecorreleerd met de populatie-omvang van de soorten, wat erop duidt dat andere factoren een belangrijkere beperking zijn (Asko. Lohmus@ut.ee).

Lustrat J.-M., 2006. Premier cas de nidification du Balbuzard pêcheur en Ile-de-France. *Ornithos* 13: 124-127.

In 2005 heeft een broedpaar Visarend succesvol 3 jongen grootgebracht in de Parijse regio, waar al in 2002 een paar verbleef en zelfs een beginnest bouwde. Er werden twee kunsthorsten geplaatst; één daarvan werd ingepalmd door een paar bestaande uit een zes jaar oud mannetje, dat in Duitsland geringd was, en een vier jaar oud vrouwtje afkomstig van de populatie uit het woud van Orléans (Loirestreek). Dit eerste broedgeval in de omgeving van Parijs volgt op de gestage groei van de binnenlandse broedpopulatie in de Loirestreek.

Margalida A., Arroyo B.A., Bortolotti G.R. & Bertran J. 2006. Prolonged incubation in raptors: adaptive or nonadaptive behavior? *J. Raptor Res.* 40: 159-163.

Bij een reeks van roofvogelsoorten werd vastgesteld dat soms aanzienlijk langer wordt gebroed op de eieren dan normaal het geval is. In Europa bij: Steenarend (tot 115 dagen, normaal 44), Spaanse Keizerarend (>75 resp. 44), Lammergier (127 resp. 54), Vale Gier (107 resp. 54), Havikarend (70 resp. 40), Sperwer (66 resp. 33),

Zwarte Wouw (50 resp. 30), Grauwe Kiek (>48 resp. 30), Blauwe Kiek (70 resp. 32), Slechtvalk (>73 resp. 30) en Torenvalk (>48 resp. 31). Er werd geen verband gevonden met grootte van de soort, al dan niet synchroon uitkomen van de eieren, al dan niet leggen van vervolglegels na mislukken van eerste legsel, al dan niet gevoelig voor nestpredatie en of het mannetje al dan niet bijdraagt aan de bebroeding van de eieren. Waarom sommige vogels dan toch zoveel langer broeden (en hoe langer het duurt, hoe kleiner de kans dat de eieren nog uitkomen), blijft een raadsel. Voor de nestcontroleurs in ieder geval een belangrijke waarschuwing: neem niet te snel een ei als niet-uitgekomen mee, omdat soms blijkt dat daarin wel degelijk een levend embryo zit! (margalida@inf.entorno.es).

Martínez J.E., Pagán I. & Calvo J.F. 2006. Interannual variations of reproductive parameters in a booted eagle (*Hieraaetus pennatus*) population: the influence of density and laying date. *J. Ornithol.* 147: 612-617.

In ZO-Spanje werd van 1998-2004 een populatie Dwergarenden gevolgd (21-29 paren). De gemiddelde start van de eileg was 25 april (31 maart-26 mei). 68% van de territoria produceerden een legsel, en daarvan was 81% succesvol. De belangrijkste kuikensterfte was predatie (vooral Oehoe). Alle parameters met betrekking tot de broedpopulatie waren onafhankelijk van de dichtheid, maar lieten een sterk negatieve correlatie met legdatum zien. (jfcavlo@um.es).

McElheron A. 2005. Merlins of the Wicklow Mountains. Currach Press, Dublin. XIV + 90 pp. Gebonden met stofomslag. Euro 17.-.

Kort na elkaar zijn in de UK twee boekjes over Smellekens verschenen (zie ook Wright 2005). Een soort die weliswaar goed is onderzocht maar afgezien van de beschrijvende monografie van D.A. Orton (The merlins of the Welsh marshes, 1980) nauwelijks in boekvorm figureerde. Ook onderhavig boek is beschrijvend, gebaseerd intensieve waarnemingen bij meerdere paren in het hoogland van Wicklow. Deze regio herbergt 24 nestlocaties, op twee na allemaal in kraaiennesten in sitkasparren (die daar in de dalen zijn aangeplant). Het gebied wordt intensief ten behoeve van schapen beheerd, wat onder meer tot afbranden van heide aanleiding geeft (en dus vernietiging van primair habitat, en een afname van het voedselaanbod voor vogels). Er wordt kwalitatief ingegaan op nestplaats- en voedselkeuze. Het boek is vooral een geïnspireerde impressie van het landschap en zijn bewoners, met het Smelleken als middelpunt. De foto's ondersteunen de tekst.

McGrady M.J., Young G.S. & Seegar W.S. 2006. Migration of a Peregrine Falcon *Falco peregrinus* over water in the vicinity of a hurricane. *Ringing & Migration* 23: 80-84.

Wat doe je als Slechtvalk als je meer dan 28 breedtegraden moet overbruggen en daarbij een grote lap water moet oversteken? Het antwoord kwam van een gesatellietzenderd tweedejaars vrouwtje dat de Golf van Mexico overstak naar Zuid-Amerika, en daarbij een uitloper van de orkaan Mitch tegenkwam. Zolang boven land trok ze zich weinig van het weer aan, maar eenmaal boven zee kon slecht weer ertoe leiden om terug te keren (waarschijnlijk deels op een schip), alvorens opnieuw een poging te wagen. Voor de zeepassage werd rugwind afgewacht, in combinatie met opwaartse winden. In deze tijd van het jaar vallen die samen, dus geen onderscheid te

maken wat het belangrijkste was. Deze omstandigheden zijn zeldzaam in het voorjaar, de vermoedelijke reden dat Slechtvalken dan veel minder vaak de Golf oversteken en in plaats daarvan de langere landroute kiezen (mikejmcgrady@aol.com).

Mebs T. 2006. Hohe Siedlungsdichte des Mäusebussards *Buteo buteo* in Mitteleuropa. Ornithol. Jber. Mus. Heineanum 24: 35-39.

Literatuuroverzicht van hoge broeddichtheden van Buizerds in Midden-Europa, lokaal oplopend tot >100 paren/100 km² (voor plots groter dan 100 km²). Hoogste dichtheid in landschappen die weinig intensief worden gebruikt. In jaren met veel veldmuizen kan de dichtheid 2x hoger liggen dan wanneer veldmuizen schaars zijn. (H.-Stephani-Str. 15, D-97355 Castell).

Meyburg B.-U, Meyburg C. & Franck-Neumann F. 2007. Why do female Lesser Spotted Eagles (*Aquila pomarina*) visit strange nests remote from their own? J. Ornithol. 148: 157-166.

Tot voor kort dacht iedereen dat een Schreeuwarend-vrouwetje dicht in de buurt van haar nest bleef tijdens de broedtijd (hooguit enkele km afstand). Op basis van GPS-satellietmetrie en DNA analyses van veren gevonden bij horsten bleek echter dat ze andere nesten bezoeken tot wel 57 km afstand, en daar soms zelfs geruime tijd rondhangen. Zulke vogels zijn geen (half-)zusters van de bewoner van het betreffende nest, maar integendeel complete vreemdelingen. Wat de functie van dit gedrag is, is nog onbekend. Het laat in ieder geval zien dat geavanceerde onderzoeksmethoden ons beeld van de biologie van een soort behoorlijk op de kop kan zetten. (BUMeyburg@aol.com).

Møller A.P., Nielsen J.T. & Erritzøe J. 2006. Losing the last feather: feather loss as an antipredator adaptation in birds. Behav. Ecol. 17: 1046-1056.

Vogels kunnen veren verliezen als ze door een predator worden gepakt, populair schrikruï genaamd. Omdat een aanval meestal van achteren en van boven plaatsvindt, zouden de veren op rug en romp wat lossen moeten zitten dan die aan de borstzijde. Dit werd getest bij vogels die door ringers werden gevangen. Inderdaad bleek dat een veertje op de stuit makkelijker losliet dan eentje op de rug, en die liet weer makkelijker los dan eentje op de borst. Solitair broedende vogels onderhevig aan hoge predatiedruk lieten het makkelijkst een veertje los. Opvallend was verder dat vogels met een krachtig ontwikkelde verdediging tegen parasieten minder makkelijk hun veren loslieten; het lijkt er dus op dat vogels moeten kiezen (of anti-predatie of anti-parasieten, maar niet beide) (amoller@snv.jussie.fr).

Morrison J.L., Terry M. & Kennedy P.L. 2006. Potential factors influencing nest defense in diurnal North American raptors. J. Raptor Res. 40: 98-110.

In dit overzichtsartikel wordt gekeken naar reacties van roofvogels op potentiële predatoren bij hun nest: nacht- en dagactieve roofvogels en uilen, mensen en andere zoogdieren. Roofvogels die een grote inspanning moeten leveren om jongen groot te brengen, bleken zeer agressief te zijn. Agressief waren ook de soorten die makkelijk toegankelijke nesten hadden, of die erg open nestelden. De meeste soorten waren agressief tegen niet-menselijke predatoren, maar aanmerkelijk minder agressief tegenover mensen. Voor Europa ontbreekt een dergelijk overzicht. (joan.morrison@trincoll.edu).

Morrison M.L. (ed.) 2006. The Northern Goshawk: a technical assessment of its status, ecology and management. Studies in Avian Biology No. 31. 369 pp. \$33.-

Onder deze weinig uitnodigende titel schuilt een schatkist aan recent onderzoek van Haviken in de USA en Europa. De nadruk ligt op de Verenigde Staten, met studies naar demografie, voedselkeus, turnover, dispersie en habitatgebruik. De Amerikanen zijn wat verder dan de Europeanen in het gebruik van geavanceerde technische hulpmiddelen, zoals radio-telemetrie, camera's, geluidsapparatuur en bijbehorende software. De Havik is daar in het algemeen een weinig talrijke bosvogel die hoge eisen aan zijn leefomgeving stelt. Vandaar dat Haviken er een rol spelen in de inrichting van het bosbeheer, althans dat is de opzet (net als in Europa trekken de bosboeren vaak aan het langste eind). De breed uitwaaierende studies laten een keur van technieken en resultaten zien, waar we veel van kunnen leren. Onze havikvrienden aan de andere kant van de grote plas hebbenechter vaak geen idee van de totaal afwijkende Europese Havik. Vandaar dat deze bundeling twee grote studies bevat uit Europa: eentje over de ecologie van Haviken in Fennoscandiavië (Tornberg, Korpimäki & Byholm, de soort vertoont in zijn ecologie een zekere verwantschap met Amerikaanse Haviken) en een overzicht van de stand van zaken in West- en Midden-Europa (Rutz, Bijlsma, Marquiss & Kenward). Die laatste studie zal zeker een relevatie zijn voor Amerikanen, omdat de Havik hier een cultuurvolger is geworden die zelfs op grote schaal de steden binnendringt (althans: waar vervolging achterwege blijft). Wie de 'state of the art' van Haviken wil weten, kan niet om deze bundeling van verhalen heen. Een pdf van het Europese verhaal van Rutz *et al.* is bij mij te verkrijgen (inclusief literatuurlijst voor de gehele bundel). Zie ook Kenward, voor een monografie over deze soort.

Nagel A. 2007. Wanderfalken vertreiben Baumfalken und besetzen deren Brutplat auf einem Hochspannungsmast. Jahresbericht Arbeits-gemeinschaft Wanderfalkenschutz 2006: 7-8.

Een door Boomvalken bezet kraaiennest in een hoogspanningsmast (midden juni 2005) werd begin juli door Slechtvalken ingepikt (mogelijk had Boomvalk toen al eieren; de Slechtvalken werden 'schijnbroedend' waargenomen). De Boomvalken schoven op naar een mast 1 km verderop en brachten daar succesvol jongen groot (in 2005 en 2006). In 2006 broedde de Slechtvalk succesvol op hetzelfde nest (2 jongen uitgevlogen).

Nederlands Valkeniersverbond "Adriaan Mollen" 2007. Jaarboek 2003-2004, 2004-2005, 2005-2006. Te bestellen bij: A. Starreveld, 033-2863172, astar40@hetnet.nl (12.50 euro).

's-Neerlands oudste valkeniersbond heeft met dit jaarboek een inhaalslag gemaakt, met voor het eerst kleurenfoto's bovendien. Het bevat traditiegetrouw een ornithologisch overzicht (jachtdagen, overzicht vogelvoerende leden, revalidatie roofvogels en uilen), een aantal impressies van jachtdagen, een verslag van een symposium over ambachtelijk werken met wilde vogels (wilsterflappen, weidevogels, ganzen en eenden, vinkenbanen; wat de valkerij hier doet – immers vogels in gevangenschap – ontging me, terwijl over de vermeende rol van valkeniers bij het herstel van de Europese Slechtvalken geheel anders wordt gedacht in kringen van biologen), een huidtransplantatie beschreven in de achtste eeuw, een voordracht over Adriaan Mollen,

een boekbespreking en een recept (watersnip). Kortom, veel jacht, geen ecologie, een pietsie historie.

Nes J. van & Bomhof W. 2006. Jonge sperwers aan de grond... Kruisbek 49(4): 17-19.

Nest deels op grond gevallen, 3 van 5 jongen idem. Laag kunstnest (2 m) gebouwd, jongen erop (later gevolgd door 2 die nog op het echte nest hadden gestaan); goed uitgevlogen. Precies de goede oplossing voor dit probleem!

Nicolai B. 2006. Rotmilan (*Milvus milvus*) und andere Greifvögel (Accipitridae) im nordöstlichen Harzvorland. Situation 2006. Ornithol. Jber. Mus. Heineanum 24: 1-34.

In gebied van 400 vierkante km bereikten Buizerd (33.4/100 km²), Rode Wouw (20.9/100 km²) en Torenvalk (15.2/100 km²) de hoogste dichtheid. Zwarte Wouw vertoonde een lange-termijn toename (naar 8.2/100 km²), zo ook Boomvalk (naar 1.2/100 km²). De Sperwer is een nieuwe broedvogel in het gebied. Rode Wouwen hebben de afgelopen decennia enorme veranderingen te zien gegeven: eerste een sterke toename in de jaren zeventig en tachtig, dan verdwijning uit de bossen vanaf 1980, toenemende bezetting van open cultuurland en de directe omgeving van dorpen, en een sterke afname van de vroege jaren negentig (sinds 1991 -50%). De afname wordt toegeschreven aan verminderd voedselaanbod door intensivering van agrarisch grondgebruik en door gestegen competitie met andere roofvogelsoorten. Daar bovenop komen nog toenemende verliezen als gevolg van verkeer, windmolens en predatoren/concurrenten (wasbeer, nijlgans) (nicolai@halberstadt.de).

Niemann S., Niemann D. & Odell D. 2007. Eurasian Sparrowhawk attacking Soprano Pipistrelle bat. British Birds 100: 383.

Een mannetje Sperwer probeerde minstens 7x dwergvleermuizen *Pipistrellus pygmaeus* te vangen als deze de roestplaats verlieten. Hij pakte er zeker twee. Later werd opnieuw gezien dat een mannetje interesse had in de roestplaats en de vleermuizen.

Nittinger F., Gamauf A., Pinsker W., Wink M. & Haring E. 2007. Phylogeography and population structure of the saker falcon (*Falco cherrug*) and the influence of hybridization: mitochondrial and microsatellite data. Molecular Ecology 16: 1496-1517.

Een uitgebreide studie naar de genetische samenstelling van de groep van de hiero- valken, ofwel Saker, Lanner, Jugger en Giervalk, op basis van historisch materiaal (balgen in musea) en recente bevindingen. De variatie blijkt gering, met een differentiatie van aan de ene kant Saker en Gier en aan de andere kant twee geografische groepen van Lanners. Het geringe verschil kan het gevolg zijn van betrekkelijk recente afsplitsingen van evolutionaire lijnen. Wat ook een rol speelt, is hybridisatie, zoals de afgelopen decennia op grote schaal in de valkerij wordt toegepast. Deze beesten verontreinigen de wilde populaties, en er wordt met klem aangedrongen op sterilisatie van hybriden. De plannen om gefokte Sakers los te laten in broedgebieden in Europa en Centraal-Azië (waar de soort ten behoeve van valkeniers in het Midden Oosten massaal wordt weggeplunderd, net als trouwens in Mongolië en andere plaatsen waar nog Sakers voorkomen) worden afgewezen. (In dit verband zijn de onzalige plannen van onze regering om de fok van roofvogels vrij te geven evenzeer fnuikend: geld en

eigenbelang zullen het hierboven geschetste probleem alleen maar vergroten, en de roof van roofvogels uit het wild krachtig bevorderen.)

Piersma T. 2006. Waarom nonnetjes samen klaarkomen en andere wonderen van het wad. KNNV Uitgeverij, Utrecht. 208 pp. Ingenaaid met flappen. ISBN 90 5011 225 0. Prijs Euro 14.95.

Nonnetjes en kanoeten zijn geen roofvogels, dus een bespreking in *De Takkeling* ligt niet voor de hand. Of toch wel, want kanoeten zijn voer voor roofvogels, en een deel van hun leven wordt ingericht met de aanwezigheid van roofvogels in het achterhoofd. Maar dit boek vertelt veel meer. Op de keper beschouwd is het een poging een complex systeem stapje-voor-stapje te ontrafelen, om het vervolgens weer in elkaar te puzzelen op zo'n manier dat de onderlinge samenhang zichtbaar wordt. Al doende krijgt de lezer ontzag voor de variatie in manieren van leven, de verweving en de fijngevoeligheid van al die systemen in ons Waddengebied (op onze deurmat, feitelijk). Wie hier willens en wetens de botte bij inzet, zoals de kokkel- en mosselvisser hebben gedaan (hartgrondig aangemoedigd door onze overheid, zelfs in strijd met hun eigen regels en wetten, en inmiddels van plan zijnde een gelijksoortige exercitie voor de kust van Mauretanië uit te voeren), is een gewetenloos misdadiger. Het mooie van dit boek is dat de woede om deze verwoesting niet de overhand heeft. Integendeel, met helder proza, en strips van Gerrie Hondius, wordt de fascinatie van onderzoekers en aanverwante zielen in begrijpelijke (beeld)taal voor de lezer uitgespit. En vergis je niet. Er zijn weinig ecosystemen ter wereld waar zoveel hoogwaardig onderzoek heeft plaatsgevonden als in de Waddenzee. Niet alleen wordt veel van dat werk in zijn context geplaatst, daarnaast krijgen de onderzoekers een gezicht en een stem (en figureren in de strips of op foto's). Dat wordt weinig vertoond in Nederland. Meestal zijn onderzoekers tamelijk anoniem, of stuntelen ze zich door een interview. Theunis Piersma laat onderzoek tot leven komen, zoals we dat voor roofvogels kennen van Luuk en Niko Tinbergen (om twee andere grootheden te noemen, beiden tot aan hun dood óók schrijvend in populair-wetenschappelijke tijdschriften naast de puur wetenschappelijke). In *Waarom nonnetjes* wordt er lustig op los gepalaverd, gebalst, getrouwd, van baan veranderd en geklust. Kortom, er zullen weinig beroepen (of hobby's) zijn waar zoveel enthousiasme en totale bezieling een leven lang meegaan. Wie daar deelgenoot van wil worden, en ondertussen zijn kennis van het wad wil bijspijkeren, is hier aan het juiste adres. Moge deze bezieling ook (of opnieuw) doordringen in de gevestigde instituties, en bovenal bij onze op geld beluste overheid. Wie weet valt er dan nog wat te redden.

Reihmanis J. 2005. Main migratory direction of Marsh Harrier *Circus aeruginosus*: an analysis of recovery data of specimens ringed in Latvia from 1925 to 2004. Acta Universitatis Latviensis 691: 51-57.

Van de 744 geringde Bruine Kieken in Letland werden er 47 teruggemeld. Voor zover niet in eigen land geschoten bleken de Letse vogels een vrij strakke ZZW koers richting Afrika aan te houden (mediaan 196°). De verste meldingen kwamen van Malta, waar er maar liefst 5 werden geschoten. De set gegevens was te klein om onderscheid tussen oud-jong en man-vrouw te maken. (reihmanis@ldf.lv).

Rejt L. 2006. Does larder-hoarding affect the condition of chicks in urban

kestrels? *Biologia* 61: 221-224.

Het aanleggen van voorraadkamers, en daaropvolgend gebruik, door stadstorenvalken vergroot de frequentie en regelmaat waarmee de kuikens worden gevoerd in de vroege nestjongenfase. Bij deze studie in Warschau werden 4 nesten geregeld voorzien van extra muizen, en 8 andere niet. De jongen werden dagelijks gemeten en gewogen (dag 1-10). In de helft van de niet-bijgevoerde nesten stierf in die periode een of meer jongen; in de bijgevoerde nesten was dat nul. Tussen beide groepen werden geen verschillen gevonden in gewicht of tarsuslengte. (luka@miiz.waw.pl).

Ristow D. 2006. Baumfalke *Falco subbuteo* greift Turmfalken *Falco tinnunculus* an. *Orn. Anz.* 45: 175-176.

Boomvalk attaqueert Torenvalk (die geen prooi had), kort klauwgrijpen, en weg (na verschijning tweede Torenvalk). Geïnterpreteerd als poging om de Torenvalk te slaan. (Pappelstr. 35, D-85579 Neubiberg).

Rogers D.I., Piersma T. & Hassell C.J. 2006. Roost availability may constrain shorebird distribution: Exploring the energetic costs of roosting and disturbance around a tropical bay. *Biol. Conservation* 133: 225-235.

Tijdens hoogwater moeten steltlopers uitwijken naar hoogwatervluchtplaatsen (HVP); het kost energie om daar naartoe te vliegen, en elke verstoring kost opnieuw energie (die voorlopig niet kan worden aangevuld vanwege het hoge tij). In NW-Australië werd de meest gebruikte HVP veelvuldig verstoord door roofvogels en mensen. De vliegkosten van deze verstoringen waren groter dan wanneer naar een alternatieve HVP 25 km verderop werd gevlogen. Daar gingen ze echter niet naartoe, vermoedelijk vanwege de hittestress die zo'n vlucht teweeg zou brengen. Het laat zien hoe snel vogels in de problemen kunnen raken door verstoring. (drogers@melbpc.org.au).

Rutkowski R., Rejt L. & Szczuka A. 2006. Analysis of microsatellite polymorphism and genetic differentiation in urban and rural Kestrels *Falco tinnunculus* (L.). *Polish Journal of Ecology* 54: 473-480.

In Warschau broeden al geruime tijd Torenvalken in de stad, zeker 30 torenvalkgeneraties. Deze stadsbewoners hebben een andere leefwijze dan suburbane en rurale Torenvalken; het zijn namelijk standvogels, trouw aan de nestplaats en met een vroege start van de eileg. Feitelijk leven ze geïsoleerd van niet-stedelijke valken, afgezien van enige menging met suburbane valken. Dat bleek ook uit de genetische differentiatie tussen stads- en niet-stadsvalken. (robertrut@miiz.waw.pl).

Sanden H. van der 2007. Visarend Markdal, een bijzondere waarneming? 't *Hupke* 128: 18-22.

Seizoensverloop op basis van losse waarnemingen in westelijk Noord-Brabant. Voorjaarspiek (half april-eind mei) veel kleiner dan najaarspiek (half augustus-half oktober).

Shamoun-Baranes J., van Loon E., Alan D., Alpert P., Yom-Tov Y. & Leshem Y. 2006. Is there a connection between weather at departure sites, onset of migration and timing of soaring-bird autumn migration in Israel? *Global Ecol. Biogeogr.* 15: 541-552.

Uitgaande van de passage van de eerste 5% doortrekkers van Ooievaar, Wespandief, Balkansperwer en Schreeuwend in Israel (waar systematisch trek wordt geteld van

19 augustus-15 oktober), en de gemiddelde duur van vertrek uit de broedgebieden en aankomst in Israël (6-16 dagen voor Wespendif, 5-11 dagen voor Balkansperwer, 8-18 dagen voor Schreeuwend) werd modelmatig gekeken naar de invloeden van het weer op de timing van de najaarstrek. Hieruit bleek dat de weersomstandigheden in de broedgebieden van grote invloed waren op het moment waarop ze in Israël passeerden (dus weken vóór ze in Israël langskwamen). Dit zou te maken kunnen hebben met verslechterende foerageeromstandigheden in het broedgebied, en met dito vliegcondities tijdens de trek (minder makkelijk om al schroevend en glijdend zuidwaarts te komen). (shamoun@science.uva.nl).

Stoopendaal W. 2006. Roofvogeltelling winter 2005. Kruisbek 49(4): 14-16.

Telgebied van vier atlasblokken (totaal 100 km²) tussen Oudewater, Benschop, Montfoort en Nieuwegein, geteld op 11-12 februari 2006: 64 Buizerds, 13 Torenvalken, 5 Sperwers. Torenvalk was het laagste aantal sinds start tellingen in 1997, ook Buizerd op zijn retour.

Stout W.E., Temple S.A. & Papp J.M. 2006. Landscape correlates of reproductive success for an urban-suburban Red-Tailed Hawk population. J. Wildl. Manage. 70: 989-997.

Roodstaartbuizerds in stedelijke delen van Milwaukee hadden een hoog broedsucces (gemiddeld 80% geslaagd) en 1.36 jong per eileggend paar. Daarmee is het een bronpopulatie (dus geen sink). De vogels nestelen steeds vaker, en met succes, op door mensen gebouwde constructies wat aangeeft hoe flexibel deze buizerd is. (stoutw@hotmail.com).

Soutullo A., Urios V., Ferrer M. & Peñarrubia S.G. 2006. Dispersal of Golden Eagles *Aquila chrysaetos* during their first year of life. Bird Study 53: 258-264.

In oostelijk Spanje werden 13 jonge Steenarenden met een satellietzender uitgerust. In beide geslachten nam de omvang van het bestreken gebied toe met de tijd na het uitvliegen. Mannetjes exploreerden gemiddeld 3717 km², vrouwtjes 10.652 km². Ruim 87% van de jongen overleefde het eerste levensjaar. Mannetjes blijven dus dichterbij de buurt van de geboorteplaats, en maken daar ook intensiever gebruik van. (a.soutullo@gmail.com).

Tavernier P. 2007. Roofvogelvervolging: de cijfers. Kwaadwillige vervolging van predators in Vlaanderen. Mens & Vogel 2007: 54-59.

Gemiddeld percentage moedwillig vergiftigde roofvogels steeg van 30% in 2003 naar 46% in 2004 en 56% in 2005. Door extra media-interesse steeg het aantal ingestuurde kadavers bovendien fors. Vooral Buizerd slachtoffer (162 onderzocht, 91 moedwillig om zeep gebracht, waarvan 12 geschoten).

Thiollay J.-M. 2006. Rapaces nicheurs de France: état des populations en 2005 et perspectives d'avenir. Ornithos 13: 174-191.

In Frankrijk zijn tot nu toe twee pogingen gedaan de roofvogelbevolking te tellen, namelijk in 1980-85 en in 2000-02. Dit stuk gaat daar op in, geeft nieuwe gegevens en plaatst de stand in een Europese context (met verouderde gegevens voor Groot-Brittannië, Nederland en Duitsland). Zeldzame broedvogels (1-2 paren) zijn Schreeuwend en Roodpootvalk. Andere soorten zijn iets algemener maar komen in een beperkt gebied voor: Visarend (53 paren), Grijszwarte Wouw (15), Lammergier

(41), Aasgier (74), Monniksgier (17, herintroductie), Havikarend (29) en Kleine Torenvalk (154, vooral in de Crau). Eveneens lokaal, maar algemener en zich uitbreidend: Vale Gier (650), Steenarend (440), Dwergarend (500) en Slechtvalk (1100-1400). Wijd verspreid maar stabiel of afnemend zijn Rode Wouw (3000), Zwarte Wouw (21.000), Slangenarend (2400), Blauwe Kiekendief (7000-10.000), Grauwe Kiek (4500), Bruine Kiek (1900), Havik (5000) en Boomvalk (7000-10.000). Algemeen met onduidelijke trend zijn Wespandief (12.000), Sperwer (33.000), Buizerd (140.000) en Torenvalk (85.000). Sommige soorten zijn afhankelijk van daadwerkelijke beschermingsmaatregelen (gieren, Grauwe Kiek), andere worden eigenlijk alleen bedreigd door habitatverlies en afnemend voedselaanbod (als in Nederland). (jm.thiollay@wanadoo.fr).

Trejo A., Ojeda V., Kun M. & Seijas S. 2006. Prey of White-throated Hawks (*Buteo albigula*) in the southern temperate forest of Argentina. J. Field Ornithol. 77: 13-17.

Bij 10 nesten werd het dieet van Witkeelbuizerds in Argentinië bekeken met behulp van braakballen, plukresten en directe observaties. Deze buizerds leven van insecten, vogels, kleine zoogdieren en hagedissen. Alle prooi-soorten behalve grote vogels werden in de braakballen teruggevonden; insecten waren in braakballen vermoedelijk oververtegenwoordigd omdat vele ervan “tweedehands” waren (via een prooi in de maag van een buizerd terechtgekomen). In de plukresten ontbraken insecten en hagedissen. Tijdens de directe nestobservaties konden veel prooien niet op naam worden gebracht. Het bewijst eens te meer dat een goed beeld van de prooi-eus van veel roofvogelsoorten niet kan worden verkregen aan de hand van één manier van prooi-identificatie. (strix@bariloche.com.ar).

Voskamp P. & Smets G. 2006. Habitatkeuze van broedende Wespandieven in Noord- en Midden-Limburg. Limburgse Vogels 16: 14-18.

In 1995-2002 werden 15 broedlocaties (44 broedgevallen) gevonden, voornamelijk gelegen in beek- en rivierbegeleidende loofbosjes; in naaldbos werden weinig nesten gevonden (een zoekartefact?). Geen informatie over broedsucces of voedsel. (pjosman@versateladsl.be).

Vugt H. van 2007. Blauwe kiekendieven. 't Hupke 128: 23-25.

Overzicht van losse waarnemingen in westelijk Noord-Brabant, gesommeerd per jaar voor periode 1969-2004.

Vukovich M. & Ritchison G. 2006. Nesting success and behavior of Northern Harriers on a reclaimed surface mine grassland in Kentucky. J. Raptor Res. 40: 210-216.

Er is weinig natuurlijk grasland meer over in de USA, en vandaar dat Blauwe Kiekendieven stevig zijn gecrasht. Op graslanden ontstaan nadat kolenmijnen in dagbouw verlaten waren, nestelen tegenwoordig volop Blauwe Kieken. Slechts 10 van de 46 nesten waren succesvol, vooral vanwege hoge predatiedruk op deze droge terreinen. Geslaagde nesten zaten in dichtere vegetatie dan mislukte. Het hoofdvoedsel bestond uit kleine zoogdieren. (gary.ritchison@eku.edu).

Wahl R. 2006. Première donnée validée d'une Balbuzard pêcheur, *Pandion haliaetus*, orléanais identifié en hivernage au Sénégal en 2005. Alauda 74: 375-

377.

Een van de de gekleurringde nestjonge Visarenden van de kleine centraal-Franse populatie (21 paren, waarvan 39 jongen links met oranje kleurring zijn uitgerust) werd op 13 november 2005 afgelezen en gefotografeerd in de Djoudj in Senegal (3960 km afstand). In totaal werden er minstens drie verschillende gekleurringde Visarenden gezien, maar ze konden niet allemaal worden afgelezen. (rowahl@wanadoo.fr)

Wegner P. 2007. Trendontwikklungen bei Wanderfalken-Revierpaaren in Nordrhein-Westfalen und Ostdeutschland im Vergleich. Arbeits-gemeinschaft Wanderfalkenschutz Jahresbericht 2006: 16.

Over de tijdvakken 1986-2005 (NRW) en 1981-2005 (Oost-Duitsland) was de populatiegroei van de Slechtvalk in beide gevallen 10-15% per jaar. In NRW is de dichtheid echter, gerekend naar landoppervlak, ongeveer drie maal hoger dan in Oost-Duitsland, terwijl 90% van de Slechtvalken in NRW op gebouwen broedt. De groeicurve van NRW is wat steiler, zodat vermoedelijk de populatie uiteindelijk wat hoger zal uitkomen dan in Oost-Duitsland. Interessant in deze ontwikkelingen is dat er in NRW vrijwel geen gefokte valken zijn gebruikt om de populatie op te krikken (17, met nog eens 21 valken die in beslag werden genomen in het illegale circuit); dat staat in schril contrast met de Oost-Duitse situatie waar naar schatting 400 valken zijn losgelaten. De NRW-populatie is dus geheel op eigen kracht ontstaan en gegroeid (nadat persistente pesticiden werden verboden). Een aanwijzing te meer dat grootschalig uitzetten vaak onnodig is mits de leefomstandigheden goed zijn.

Whitfield D.P., Fielding A.H., Gregory M.J.P., Gordon A.G., McLeod D.R.A. & Haworth P.F. 2007. Complex effects of habitat loss on Golden Eagles *Aquila chrysaetos*. Ibis 149: 26-36.

In Schotland is de afgelopen decennia een enorm areaal open gebied met exoten ingeplant. Steenarenden hebben open terrein nodig om te jagen. In deze studie is gekeken in hoeverre bosaanplant de arenden negatief heeft beïnvloed. Het bleek dat waar arenden dicht op elkaar zaten en elkaar geregeld in de veren zaten, de invloed van bosaanplant groter was (tot aan verlies van territoria aan toe). Waar arenden een lagere dichtheid hadden, bleken ze bosaanplant te kunnen compenseren met een iets ander territoriumgebruik (zonder dat ze daarbij de kans liepen in het leefgebied van een andere arend terecht te komen). (phil.whitfield@natural-research.org).

Winkel E. 2007. The endemic kestrels of the Cape Verde Islands. Bulletin African Bird Club 14: 81-83.

De Kaap-Verdische Eilanden tellen twee torenvalken die – afhankelijk van wat je aanhangt – als ondersoorten of als soorten worden beschouwd: *alexandri* en *neglectus*. Die laatste is een kleintje, met kortere staart en smallere vleugels dan de gewone Torenvalk. Het verschil tussen man en vrouw is bij deze soort niet zo groot. In dit stuk worden foto's en beschrijvingen van beide gegeven, zonder (voor *neglectus*) een identificatie naar geslacht en zonder een analyse van de inhoud van gevonden braakballen (anders dan een algemene opmerking). (hravn@home.nl).

Wiacek J. 2006. Aggressive behaviour in Montagu's harrier *Circus pygargus* during the courtship period. Biologia 61: 595-595.

In 1992-95 werden in Oost-Polen 435 verdedigingsvluchten in de territoria van

24 paren Grauwe Kiekendief genoteerd. Mannetjes namen hiervan 61% voor hun rekening. De agressie tegen soortgenoten en andere soorten betrof in 58% van de gevallen een rechtstreekse aanval, daarnaast escorteren (13%), achtervolgen (28%) en spiegelen (1%). Agressie tegen andere soorten werd alleen aan de grenzen van het territorium opgemerkt, vooral gericht tegen Bruine Kiekendieven. Vaak gebeurde dat door 3-5 mannetjes tegelijk. Agressie tegen soortgenoten richtte zich vaak tegen een vogel van hetzelfde geslacht: dus vrouw tegen vrouw (vooral bij het nest), man tegen man. (rjwiacek@poczta.onet.pl).

Wright P.M. 2005. Merlins of the south-east Yorkshire Dales. Tarnmoor Publications, Skipton. 100 pp. Ingenaaid. Euro 16.65.

Dit boek borduurt voort op de pionierende studie van William Rowan (begin 20ste eeuw) in de Yorkshire Dales. Net als de studie van McElheron (zie hierboven) is het deels een kwalitatieve beschrijving van gebied en bewoners, maar Wright heeft ook kwantitatief gewerkt (legsels- en broedselgrootte, vangen en merken van oudervogels met transponders, gebruik van nestlocaties, voedsel), gegevens die achterin zijn samengevat in tabellen. Hierdoor is dit boek ook een samenvatting van onderzoek, en als zodanig goed bruikbaar ter vergelijking met andere studies. Deze populatie bestaat uit grondbroeders. Eerstejaars mannetjes gingen niet tot broeden over (al wist eentje een territorium te veroveren), maar dat werd wel bij drie vrouwtjes geconstateerd. Vrouwtjes vestigen zich verder van de geboorteplaats (gemiddeld 58 km) dan mannetjes (31 km). De minimumleeftijd waarop Smellekens voor het laatst werden gevangen of afgelezen varieerde van 4 jaar voor mannetjes tot 7 jaar voor vrouwtjes.

Yom-Tov Y. & Yom-Tov S. 2006. Decrease in body size of Danish goshawks during the twentieth century. Journal of Ornithology 147: 644-647.

Aan de hand van balgen (opgestopte lijken), verzameld in Denemarken tussen 1854 en 1998, werd bij Haviken gekeken of er een systematische verandering in grootte was opgetreden (waarvoor de literatuur, bij een reeks van soorten, duidelijke aanwijzingen biedt). Dat was het geval. Er werd onderscheid gemaakt naar adult-onvolwassen en man-vrouw. Na 1979 waren de vleugellengtes korter (bij vrouwen sterker dan bij mannen), onvolwassen vogels hadden een kleinere snavel, en onvolwassen vrouwen hadden kortere tarsus. Over de gehele periode waren de vogels kleiner geworden, en dit was het sterkst voor vrouwen en onvolwassen vogels. Omdat de mate van verandering in grootte verschilde naar geslacht en leeftijd gaan de auteurs ervan uit dat de verandering voornamelijk op conto komt van een structurele verandering in voedselbeschikbaarheid (al hebben ze daar geen gegevens over). We weten dat vrouwen gemiddeld grotere prooien pakken. Mocht bovenstaande kloppen, zou je verwachten dat ze in de loop van de 20ste eeuw – noodgedwongen – op verhoudingsgewijs kleinere prooien zijn gaan jagen. Voor dat laatste pleiten de gegevens in Nederland (zie Rutz & Bijlsma 2006, in De Takkeling 14: 266-268) (yomtov@post.tau.ac.il).

Zachos F.E. & Schmölcke U. 2006. Archaeozoological records and distribution history of the osprey (*Pandion haliaetus*) in Central Europe. J. Ornithol. 147: 565-568.

Een overzicht van de vondsten uit het Holoceen maakt duidelijk dat de Visarend ongeveer 10.000 jaar geleden Centraal-Europa is binnengekomen. In de periode

9000-5000 voor Christus moet de soort al algemeen zijn geweest in de zuidwestelijke Baltische regio, mogelijk ook in Zwitserland. In de rest van de regio echter nog schaars. In de daaropvolgende 4000 jaar, tot aan de Middeleeuwen, ontbreken vondsten geheel. In de 19de en vroege 20ste eeuw koloniseerden Visarenden NO-Duitsland opnieuw, met kolonie-achtige dichtheden. Door rabiante vervolging, later nog versterkt door het gebruik van landbouwbestrijdingsmiddelen, stortte de populatie in de loop van de 20ste eeuw in, totdat recent herstel optrad. (fzachos@ifh.uni-kiel.de).

Zuberogoitia I., Martínez J.E., Martínez J.A., Zabala J., Calvo J.F., Castillo I. & Azkona A. 2006. Influence of management practices on nest site habitat selection, breeding and diet of the common buzzard *Buteo buteo* in two different areas of Spain. *Ardeola* 53: 83-98.

Invloed van bosbeheer op twee standvogelpopulaties Buizerds werd onderzocht in Noord- (Bizkaia) en Zuid-Spanje (Murcia). Dichtheid in Bizkaia was 45 territoria/100 km², tegen 8/100 km² in Murcia. Aantal uitvliegende per succesvol paar resp. 1.72 en 2.0. Buizerds in Noord-Spanje vraten vooral kleine prooien, die in Zuid-Spanje middelgrote. Intensief beheer in Noord-Spanje deed de Buizerds kiezen voor de oudere opstanden, onafhankelijk van de grootte van het bosgebied. In Zuid-Spanje leidde het bosbeheer tot uniforme opstanden naaldhout, waarin Buizerds de oudere stukken kozen, ver weg van de bosrand. In beide gebieden leken Buizerds menselijke verstoring zoveel mogelijk te vermijden. Het verschil in dichtheid wordt veroorzaakt door verschillen in voedselaanbod, op zijn beurt deels afhankelijk van het gevoerde bosbeheer.

T & A D POYSER

The Goshawk

ROBERT KENWARD

THE NORTHERN GOSHAWK: A TECHNICAL ASSESSMENT OF ITS STATUS, ECOLOGY, AND MANAGEMENT

MICHAEL L. MORRISON, EDITOR

Studies in Avian Biology No. 31
A Publication of the Cooper Ornithological Society

Overzicht van WRN-steunpunten en contactpersonen

Friesland

Herman Dijkman, Schuur 35, 9205 BE Drachten. Tel. 0512-523369, Email: h.dijkman54@hetnet.nl
ZO-Friesland: Thijs van Galen, Hobbemastraat 28, 8471 VW Wolvega (0561-614522), thijsvangalen@home.nl, www.weststellingwerf.nl
Kiekendieven: Romke Kleefstra, Sinnebuorren 34, 8491 EH Akkrum (0566-652881), Email: craneland@wxs.nl

Groningen

Kiekendieven: Ben Koks, Hamrikkerweg 2, 9943 TB Nieuw-Scheemda (0598-446201)
(www.grauwekiekendief.nl), Email: ben.koks@planet.nl

Drenthe

vacant

Overijssel

Jan van Dijk, Mgr. Nolenslaan 19, 8014 AS Zwolle (038-4657050), Email: jwhvdijk@wxs.nl
Twente: Roeleke Steentjes, Marijkestraat 35, 7491 XH Delden (074-3763763), Email: roeleke@hccnet.nl

Gelderland

Rob Vogel, Noorderstraat 63, 6953 CD Dieren (0313-427524, 024-6848153), Email: Rob.Vogel@SOVON.nl
Bert Verboog, Molenbelt 67, 7241 JK Lochem (0573-256654/299299), Email: BertVerboog@wxs.nl

Flevopolders

Frank de Roder, Zwartemeerweg 20A, 8307 RP Ens (0527-253040), Email: frankderoder@hccnet.nl
Rob van Swieten, Reeënspoor 73, 3892 VC Zeewolde (036-5224898), Email: r.swieten2@chello.nl

Noord-Brabant

Algemene contacten + Midden-Brabant: Kees Kraneveld, J. Ruysdaelstraat 37, 5143 GL Waalwijk (0416-336499), kraneveld@hotmail.com
Onderzoek + Oostelijk Noord-Brabant (Noord): Edward Sliwinski, Marijkelaan 16, 5342 EM Oss (0412-639612), edward.sliwinski@home.nl
Oost-Brabant Zuid: Pieter Wouters, Lensheuvel 37, 5541 BA Reussel (0497-643049), woutersloos@hetnet.nl
Vogelasiel Someren, oostelijk Noord-Brabant (0493-493564)
Vogelasiel Zundert, westelijk Noord-Brabant (076-5974165)

Zeeland

Inventarisaties: Henk Castelijns, Marollenoord 10, 4553 CP Philippine, 0115-720293, castelijns@zeelandnet.nl

Limburg

Werkgroep Roofvogelbescherming Limburg, Jo Erkens, Aldenhofstraat 79, 6191 GS Neerbeek (046-4372839)
(Noord-Limburg) Jos Custers, Venloseweg 61, 5993 PH Maasbree (077-4653574)
(Midden Limburg) Henk Beckers, Schaapsweg 72, 6077 CG Sint Odiliënberg, 0475-533003, boomvalk@home.nl

Utrecht en Het Gooi

Hanneke Sevink, Einder 31, 3742 ZG Baarn (035-5421019), Email: hannekesevink@freeler.nl

Zuid-Holland

Ton Elzerman, Benedenrijweg 325, 2983 GE Ridderkerk (0180-417154), Email: buteo@planet.nl
(Zuid-Hollandse eilanden, Rotterdam en omgeving, Nieuwe Waterweg Noord)
Rudie Terlouw, Boezemsingel 58, 2831 XS Gouderak. (0182-374346 of 0182-374976)

Noord-Holland

Dook Vlugt, Nassaulaan 8, 1862 EJ Bergen (072-5897778), Email: d.vlugt@hccnet.nl

Algemeen contact politie (roofvogelvervolging): Henri Madern (0182-587634, 06-55823185)
Roofvogelvervolging Noord-Nederland (tot en met Flevoland): Jan Schipperijn (06-55834171)
Dode roofvogels (alleen gevallen van vervolging): Rob van Swieten, Reeënspoor 73, 3892 VC Zeewolde (036-5224898), Email: r.swieten2@chello.nl
Uitleen roofvogeltentoonstelling: Willie Spieker, Korenbloemstraat 13, 7135 JS Harreveld (0544-374899)

Inhoud De Takkeling 15(2), 2007

- 99 Hanneke Sevink: Voorwoord
101 Theo van de Mortel: Was dit domheid van een jager of opzet?
104 Jo van Santen: Roofvogelhouderij
106 Fred Cottaar: Slaapplaats van Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* in de Haarlemmermeer, nazomer 2006
110 Rinus van 't Hof: Slaapplaatstellingen van Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* op Schouwen-Duiveland
114 Arno Izaaks: Ruim vijf weken een Slangenarend *Circaetus gallicus* in de duinen van Meyendel
117 Bernadette Dautzenberg: Hoe een Sperwer *Accipiter nisus* een Houtduif *Columba palumbus* ving
120 Jan van Dijk: Bodembroedende Buizerd *Buteo buteo* in de Polder Mastenbroek
124 Johan Bos: Het voorkomen van luisvliegen op nestjongen van boombroedende roofvogels in Saarland
132 Dirk Huitzing: Boomvalken *Falco subbuteo* langs het Goudse stadspoor
135 Bernd Riedstra & Cor Dijkstra: Een dwerglegsel bij de Torenavalk *Falco tinnunculus*
142 Arie van der Linden & Gerard Ouweneel: Afwijkende jachtmethode van Slechtvalk *Falco peregrinus*: bidden
144 Wim van Boekel & Theo van Kooten: Vogels als prooi van roofvogels in een veenweidegebied
160 Gerard L. Ouweneel: Geconcentreerde trek van roofvogels op de Krim, Oekraïne
164 Oproepen en mededelingen
167 Rob G. Bijlsma: Recente roofvogelliteratuur

Contents De Takkeling 15(2), 2007

- 99 Hanneke Sevink: Introduction
101 Theo van de Mortel: Stupidity of a hunter, or intentional?
104 Jo van Santen: Raptors as pets
106 Fred Cottaar: Marsh Harrier *Circus aeruginosus* roost in farmland, Haarlemmermeer late summer 2006
110 Rinus van 't Hof: Roost counts of Hen Harriers *Circus cyaneus* on Schouwen-Duiveland
114 Arno Izaaks: More than five-week long presence of Short-toed eagle *Circaetus gallicus* in the dunes of Meyendel
117 Bernadette Dautzenberg: How a Sparrowhawk *Accipiter nisus* captured a Woodpigeon *Columba palumbus*
120 Jan van Dijk: Ground-nesting Buzzard *Buteo buteo* in Polder Mastenbroek
124 Johan Bos: Presence of louse flies on chicks of tree-nesting raptors in Saarland, Germany
132 Dirk Huitzing: Hobbies *Falco subbuteo* breeding in the town of Gouda
135 Bernd Riedstra & Cor Dijkstra: A full clutch of runt eggs in the Eurasian Kestrel *Falco tinnunculus*
142 Arie van der Linden & Gerard Ouweneel: Hovering as hunting method of Peregrine *Falco peregrinus*
144 Wim van Boekel & Theo van Kooten: Avian prey of raptors in farmland on peat soils
160 Gerard L. Ouweneel: Concentrated raptor migration in the Crimea, Ukraine, in September 2006
164 News and comments
167 Rob G. Bijlsma: Recent literature on raptors